

YOSHLAR
KUTUBXONASI

Sa'diy
BO'STON

SA'DIY

BO'STON

Pandnoma

Forsiydan Chustiy tarjimai

YOSHLAR NASHRIYOT UYI
TOSHKENT – 2019

UO'K 821.222.8-3

KBK 84(5Toj)

5.35

S 18

Тошкент адабиёти

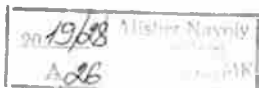
Sa'diy.

Bo'ston [Matn]: / pandnoma / Sa'diy. Forsiydan Chustiy tarjiması. –
Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – 144 b.

Sa'diyning «Bo'ston» nomli pandnoma asari necha asrlar davomida maktab bolalari uchun darslik bo'lib xizmat qilgan. Bu asarning ahamiyati hozirgi kunda ham zarracha kamaymaganligiga mulohaza jarayonida amin bo'lasiz.

UO'K 821.222.8-3

KBK 84(5Toj)

N1 32364
291

ISBN 978-9943-5529-3-7

© YOSHLAR NASHRIYOT UYI,
2019

DAHOGA EHTIROM

Sharq-u G'arbda Sa'diy, Shayx Sa'diy nomi bilan shuhrat qozongan, ko'p xalqlarning ulkan shoirlari o'zlariga ustoz deb bilgan buyuk mutafakkirning asl ismi Mushrifiddin ibn Muslihiddin Abdullohdir. U 1189-yili Eronning qadimiy tamadduni o'chog'i Sherozda davlat xizmatchisi oilasida dunyoga keladi. Sa'diyning otasi Sheroz hokimi Sa'd binni Zanji saroyida xizmat qilgan. Otasi Sa'diyni o'qitish bilan jiddiy mashg'ul bo'ladi, lekin to'satdan vafot etadi. Yetim qolgan Sa'diy va ukasiga oz miqdorda bo'lsa ham davlat nafaqa tayinlaydi. Sherozda toj-u taxt uchun kurash avj olgan bir paytda 1226-yili Sa'diy Bag'dodga borib, "Nizomiya" madrasasida tahsil oladi. Bu yerda u o'sha davrning mashhur olimi Abulfaroj Abdurahmon ibn Javziy (1186–1257)dan dars oladi. Madrasa tahsilidan so'ng adib Eron, Janubiy Yevropa, Kichik Osiyo, Arab hamda O'rta Osiyo, Hindiston va Xitoy mamlakatlari bo'ylab safarga chiqadi. O'ttiz yil davomida turli yurtlarni kezadi, har xil xalqlar orasida bo'ladi, ba'zan musofirlarni, savdo karvonlarini himoya qilib, qaroqchilar bilan bo'lgan janglarda ishtirok etadi, salbchilar qurshovida qolib, asir tushadi, bir do'sti uni qutqarib oladi. Umrining oxirgi yillarini Sa'diy zamonasining munofiq va razil kishilaridan yiroqda – go'shanishinlikda o'tkazgan, ijodiy ishlar bilan mashg'ul bo'lgan. Sa'diy uzoq yashab, 1292-

yili vafot etadi. U dafn etilgan bog' va maqbara g'oyatda ko'rkam bo'lib, hamisha Sheroz mehnatkashlari hamda dunyo sayyohlarining sevimli qadamjolaridan biridir.

Sa'diy Sharqning daho ijodkorlari orasida eng zahmatkash, sermahsul va jahongashtasidir. U 30 yil ilm o'rgandi, 30 yil sayohat qildi, 30 yil badiiy ijod bilan shug'ullandi.

Adib Mashriqzamin adabiyotida birinchi bo'lib turkum devon tuzish an'anasini boshlab bergan. U qasida, g'azal, ruboiy, qit'a va boshqa janrlardagi she'rlardan tarkib topgan "Tayyibot", "Badoe", "Xavotim" va "G'azaliyoti qadima" deb nomlangan to'rt devon tuzgan. Ularda Sa'diy buyuk shoir, forsiy tildagi she'riyatda g'azal asoschisi, gumanizm kuychisi sifatida yuksak g'oyalarni yangi bosqichga ko'targan; zamonasidagi she'riyatning barcha janrlarida ustoz san'atkor maqomiga erishgan; ko'plab risolalar bitgan.

Benazir shoir va mutafakkir Sa'diy badiiy ijodda o'z maktabini yarata olgan adibdir. Yuz yildan ortiq umr ko'rgan Sa'diy davrning barcha bilimlarini chuqur egallab, yurt ko'rib, xalq orasida yurib, chinakam olim, murabbiy, insonparvar adib bo'lib yetishdi. She'riy, nasriy hikoya va masallardan tashkil topgan "Guliston" va "Bo'ston", "Sohibnoma" asarlari unga jahonshumul shuhrat keltirdi. Sa'diy o'z hikoyalarida boshqa Sharq mutafakkirlari singari xalq farovonligi, yurt tinchligi-yu obodonligini odil podsho sharofatidan, deb biladi. Uning aqidasicha, podsho ilm-ma'rifatli, odil bo'lsa, mamlakatni ilmga, donishmandlarga suyanib boshqarsa, zulm-zo'rlik, jaholat va razolatni yer yuzidan yo'qot-sa, davlat mustahkam, yurt obod, fuqaro to'q va tinch bo'ladi. "Guliston"dagi har bir hikoya qissadan hissa shaklidagi she'r – pandlar bilan yakunlanadi. Ba'zan

baytlar nasr tarkibida ham keladi. Yozuvchi ularda ilm o'rganish, mehnatsevarlik, ta'zim-tavoze', kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ota-onaga e'tibor, til va muomala, so'zlash odobi, shirinsuxanlilik va boshqa juda ko'p masalalarda ulkan murabbiy, mutafakkir sifatida pand-nasihat beradi. Ayni chog'da, yozuvchi sudxo'rlik, tovlamachilik, tama'girlik, tanballik, yolg'onchilik, g'irromlik, ikkiyuzlamachilik, qaroqchilik, firibgarlik singari g'ayriinsoniy illatlarni ayovsiz la'natlaydi va pokiza kishilarni bunday yaramasliklarga qarshi kurashishga chorlaydi.

Sa'diy Sheroziy asarlari o'zbek xalqi orasida qadimdan mashhur va manzur bo'lib kelgan. Xususan, uning "Guliston" va "Bo'ston" asarlari o'tmishda O'rta Osiyo maktab, madrasalarida asosiy o'quv qo'llanmasi sifatida o'qitilgan. Sayfi Saroyi (XIV asr), Muhammad Rizo Oga-hiy (XVIII asr), Murodxo'ja domla, Sidqiy Xondayliqiy (XIX asr) bu kitoblarni o'zbek tiliga tarjima qilishgan.

Alisher Navoiydan tortib, barcha o'zbek adiblari Sa'diyni o'zlariga ustoz deb bilgan, uning dahosidan ijodiy bahramand bo'lishgan. Navoiyning "Hayrat ul-abror", "Mahbub ul-qulub", Avloniyning "Turkiy Guliston" asarlarida Sa'diy ijodining bevosita ta'siri bor. Bizning zamonimizda "Guliston" yana bir necha bor tarjima qilinib nashr etildi. Mana o'shanday mo'jaz hikoyatlardan biri:

Misrda ikki aka-uka yashar edilar. Ulardan biri sultonga xizmat qilar, ikkinchisi esa, o'z mehnati bilan kun kechiradigan bechora kishi edi. Kunlardan bir kuni akasi kambag'al ukasiga qarab:

- Sulton xizmatiga borsang-chi, erta-yu kech mehnat qilish azobidan qutularding, - debdi.

Kambag'al ukasi unga shunday javob beribdi:

- Sen nega mehnat qilmaysan, minnatdan qutular eding. "Amir xizmatida oltin kamar bilan bel bog'lab turgandan ko'ra, arpa non yeb, quruq yerda o'tirgan yaxshi", deganlar.

Amir xizmatida mungli va abgor,
Qo'llaring ko'ksingga qo'yguncha har gal.
Kuysa ham qo'llaring mayli, birodar,
Kaftingda ohaktosh olganing afzal.

"Bo'ston" to'la she'rda bitilgan bo'lib, kitobning yozilish sababidan tashqari "Mamlakatni idora qilish tadbiri", "Odillik hamda to'g'ri fikrlash haqida", "Ehson haqida", "Ishq haqida", "Kamtarlik haqida", "Rizolik haqida", "Qanoat haqida", "Tarbiyat haqida", "Shukr va omonlik haqida" hamda "Tavba haqida" o'n bobdan tashkil topgan. Yozuvchi boblarda qo'yilgan - tasvirlangan muammolarni nazariy, amaliy, hayotiy, ijtimoiy-siyosiy jihatdan dalillash maqsadida tarixiy, afsonaviy, asotiriy, diniy, axloqiy mavzularda hikoyatlar, masallar, mav'iza va tanbehlar keltiradi. Ular mazmun, g'oyaviy yo'nalish, timsollar silsilasi, tasvir usuli, ibtido va intihosi jihatidan g'oyatda rang-barangdir. Ko'pincha muallif hikoyatdan-hikoyatga o'tish yoki fikrni yanada aniq izhor etish maqsadida lirik chekinish yoki qistirma tarzida alohida pandnoma ma'rifiy bayt keltiradi, o'zi ko'rgan, boshidan kechirgan, bilgan, kuzatgan lavhalarini ham qistirib o'tadi. Ko'p holda ular tasdiq va uqtirish mohiyatiga ega bo'lib, bobning xotimasi hisoblanadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Sa'diyning hikoyatlari ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-falsafiy, ma'rifiy-tarbiyaviy, diniy-tasavvufiy, hayotnomaligi, dasturulmulukligi

hamda rahnamoyi fuqaroligi bilan, mana, olti asrdirki bashariyatning buyuk tafakkur ne'mati sifatida e'tirof etilib, e'tibor berilib kelinmoqda. Bu hikoyatlarni o'qigan podshoh, amir, sulton va beklar yurtni boshqarish, fuqarolarga rahnamolik qilish rusumlari bo'yicha saboq oladi, sulhjo'y bo'lib, nohaqlik, zulm-zo'rlikdan qo'l tortib, raiyatparvarlig-u, adolatpeshalikka yuz o'giradi; zodagonlar o'qisa amal-mansabga, martaba-yu unvonga erishish rasm-qoidalarini o'rganadilar, bu yo'lda jasoratli, tadbirkor, hamjihat, yetti o'lchab bir kesadigan bo'lishga tirishadilar; sarvatmand, boylar o'qisa fe'li keng, ochiqqo'l, saxiyqalb, yetim-yesirlar, beva-bechoralar, nomurodlarga qarashadigan bo'ladilar; toshbag'ir, johil, badkirdor toifalar o'qisa, mehrlil, halim, beozor bo'lib qolishsa ajab emas. Xullas, Sa'diy hikoyatlaridan jamiyatning barcha tabaqa a'zolari naf' ko'radilar, o'zlariga kerakli dars oladilar. Hatto tamagir, yo'qsil, beg'ayrat, tanbal, noshud, birovlarning qo'lga qarab yuradigan tilanchilar ham bu hikoyatlar bilan oshno bo'lishsa, ta'sirlanib ketib serg'ayrat bo'lib, tekintomoqlikdan yuz o'giradigan, o'z kuchi bilan rizq-ro'z topib yeydigan, ilm o'rganishga, kasb-hunar egallashga intiladigan bo'lib ketishi mumkin.

Atoqli shirinkalom shoirimiz Chustiy domla ushbu behamto pandnomalar majmui - "Bo'ston"ni tarjima qilishga kirishar ekan, uning ko'z oldida o'zbek kitobxoniturganligini hisobga olib, bir tomondan, o'girma jara-yonida Sa'diy hikoyatlarining ana shu bosh g'oyasi - ijtimoiy-falsafiy, axloqiy-talimiy yo'nalishni tugal badiiy in'ikos ettirishga intilgan; tarjimada har bir hikoyatdagi lo'nda mazmun, barjasta tuzilish, mo'jazzbayon badiiylikni saqlay bilgan; ayni paytda, ulardagi pandomuz, purhikmat sehrni e'tibordan qochirmagan. Natijada, bu

tarjimoni o'qigan har bir kitobxon Sa'diy asarining asl mohiyati haqida yaxlit tasavvurga ega bo'ladi, olamjahon ilm o'rganadi, ma'rifat egallaydi. Ikkinchi tomondan esa, asl matnning ifoda me'yor va uslub jilolariga ham alohida nazar tashlagan. Ma'lumki, 30 yil dunyo bo'ylab sayohatda yurgan Sa'diy aksariyat hikoyatlarni o'z kechmishlari, ko'rganlari, bilganlari, o'qiganlari, eshitganlari asosida xalqona bir uslubda, ilmiy til bilan ataydigan bo'lsak "sahl-u mumtane' – oson-u nomumkin" usulida yaratgan, tasvirda xalq hikoyatlarining xossasini olgan. Shuning uchun ham har bir hikoyat "Ovardaand", "Shunidaam", "Dar joye xonda budam", "Dar kitobe navishtaand", "Dida budam", "Ba nazar aftoda bud", "Podshohe bud", "Podshohe gufta bud" singari o'nlab xalq jonli tiliga xos boshlanmalar – kirish so'zlar bilan ibtido topib, qissadan hissa tarzidagi quyma hikmat – bayt bilan yakunlanadi. Mutarjim ham asliyatning ushbu nozik badiiy sehrini idrok etgan holda har bir hikoyat, masal yoki tamsilning o'zbekona mohiyat kasb etishiga erishgan. Bir qancha hikoyatlar "Eshitdimki", "Qaysi bir kitobda zikr etilgan ekan", "Shahanshohlar axborida bor ekan", "So'zni Sa'diydan tinglagil", "Eshitdingmi, Eron shahanshohlari", "Bu haqda Sa'diydan eshit", "Bir donodan eshitgandim", "Hikoyat qilur", "Birovdan eshitgan edim", "Naql qilishlaricha", "Bir oqil dedi", "Birov demish" singari "zachinlar" bilan boshlanadi. Bular kitobxonni voqea tasviriga jalb etish, unga estetik zavq berishda muhim omil hisoblanadi. Oqibatda, Sa'diyning she'riy hikoyatlari o'zbek kitobxonlarining ta'biga xos va didiga mos mohiyat kasb etgan, ya'ni asliyatning mazmuni va xossalari o'quvchilarga to'laqonli tarzda taqdim etilgan. Ularning aksariyati o'zbekcha hikoyatdek ravon o'qiladi. Faqat asliyat ohangdorligi biroz kamaygan.

Tarjimon forsiy matning badiiy nafosatini tarjima-da ifodalash davomida Sa'diy qo'llagan hikmat, ibora, birikma, maqollarning iloji boricha o'zbekcha tanosiblarini topib ishlatishga harakat qilgan. Ba'zangina qofiya taqozosi o'laroq asliyatdagi so'zlarni uchratish mumkin, xolos.

Ma'lumki, Sa'diyning ko'pgina hikoyatlari yuqorida uqtirganimizdek, boblar tarkibidagi mav'iza – pand-nomalardan tashqari alohida xalq donishmandligi bilan yo'g'rilgan hikmatlar bilan tugaydi. Ularda muallif buyuk bir mutafakkir, katta hayot tajribasiga ega bo'lgan mu-rabbiy sifatida namoyon bo'ladi. Ana shu hayot sabog'i bilan omuxta bo'lgan betakror baytlar Chustiy qalamida ham jozibali, purma'no, sehrangez ko'zga tashlanadi. Biz ortiqcha qiyosiy ilmiy tahlilga berilmay, ushbu serma'no o'g'itnomalardan namunakeltirish bilan kifoyalanamiz:

Daraxt bo'lsa shoh, xalq ildiz erur,
 Bil, o'g'lim, tomir-la daraxt ulg'ayur.
 Yomonlik bilan umr o'tkazmagil,
 Senga toki yog'dirmasin la'nat el.
 Murosa qilarkan agar ishni hal,
 G'azab qilma, o'ldirma, bo'lma dag'al.
 Yoving dushmani birla do'stlik zarur,
 O'shanda jahon unga zindon bo'lur.
 Agar ikki yov ichra tushsa nifoq,
 Yasha do'st bilan xurram-u ittifoq.
 Kishilarga bildirmagin niyating,
 Ko'pincha bo'lur gaptashir ulfating.

Sa'diyning "Guliston"i bizning zamonimizda qayta-qayta ko'p nusxada chop etildi. Afsuski, Chustiy domla tarjimasini 1960-yili 35 ming nusxada nashr etilgani bilan

qolib ketdi. Asarning yosh avlodni adolat, mehr-muruvvat, kamtarlik, do'stlik, vatanparvarlik, komil inson qilib tarbiyalashdagi ahamiyati g'oyatda beqiyosdir.

Sa'diy asarlarini tadqiq va tarjima qilishda shoirlardan Chustiy, Muinzoda, G'afur G'ulom, olimlarimizdan professor Shoislom Shomammedov, Rustam Komilov hamda Vahob Rahmonovlarning xizmatlari katta. Sa'diydagi tinimsiz riyozat chekish, yurt ko'rish, dunyo kezish, muttasil, sabot-matonat bilan ilm o'rganish, badiiy ijodda mo'jazzabayonlig-u shoirlik barcha zamonlar ahli uchun yuksak ibrat namunasidir. Afsuski davr mafkurasi taqozosi tufayli "Bo'ston"ning X bobi tarjima qilinmay qolgan. Xotima ham qisqartirilgan.

O'ylaymizki, kitob siz uchun "Sa'diy gulshanidan Chustiy bo'stoni" bo'lib qoladi.

Hamidjon HOMIDIY

KITOBNING YOZILISH SABABI

Kezib qancha vaqt yurdim olam aro,
Umr o'tdi har turli odam aro.
Necha bahra topdim jahonni kezib,
Yurib qancha xirmondan oldim nasib.
Bu Sheroz elidek kishi ko'rmadim,
Bu pokiza yurtimga rahmat dedim.
Bu pok o'lkaning xalqi mehri bilan,
Dilimni uzib Shom ham Rumdan,
Ilindim u bo'stonlar ichra kezib,
Quruq bormayin do'stlar oldiga deb.
Misrdan keluvchida qandi bo'lur,
Sevikli kishisiga sovg'a qilur.
Qo'limda agar bo'lmasa qand ham,
So'zim bor, shakardan emas ta'mi kam.
Bu ul qand emaskim, so'rib el yegay.
Kishi qog'oz ichra o'rab bormagay.
Bino qildim iqbol qasrini man,
O'n eshik ochib tarbiyat bobidan.
Biri fikr-u tadbir, adolat uchun,
Xudo yo'lida elga shafqat uchun.
Ochiq, elga ehsondan ikkinchi bob,
Saxiy, qilsa, deb, shukr-u topsa savob.
Uchinchisi chin ishq-u chin zavq erur.
U xil ishq emas o'zni bog'lar bazo'r.
Beshinchi rizo, xulq to'rtinchisi,

Qanoatli mard zikri – oltinchisi,
 Erur tarbiyat bobi – yettinchi bob,
 Berur sakkizi tinchlikdan javob.
 Erur to'qqizinchisi tavba, savob,
 O'ninchi munojot-u¹ – oxirgi bob.
 Edi yozganimda saodatli yil,
 Har ikki hayit o'rtasi erdi, bil,
 Sana olti yuz ellig-u besh aniq,
 Bu mashhur xazinamga dur to'ldi liq.

* * *

Eshit, ey hunarmand – dono kishi
 Emas ayb izlash hunarmand ishi.
 To'ning xohi shohi va yo beqasam,
 Tushar paxta gar narxi kam bo'lsa ham.
 So'zimda agar topmasang tozalik,
 Karam ayla, aybimni yop shohidek.
 Bu fazlim uchun yo'q dilimda g'urur,
 Tilak birla ilgim uzalgan erur.
 Biror bayt qabul bo'lsa gar mingtadan,
 Tiling ta'nadan tort mardlik bilan.
 Bilurmanki, she'rim erur fors aro
 Xo'tanda Xo'tan mushkidek kambaho.
 Uzoqdan sadoim bo'lib naysimon,
 Edi ayblarim parda ichra nihon.
 Olib keldi Sa'diy gulistonga gul
 Va yo Hind sori murch keltirdi ul,
 Uning xurmodek go'shti yumshoq, shirin,
 Chi qar danagi yorganingda ichin.
 Xushomad menga hech yoqmas edi,
 Dilim shoh madhiga boqmas edi.

¹ Zamon taqozosi tutayli o'ninchi bob tarjima qilinmagan. (H.H.)

Bag'ishlab sohibdilga, yozdim atay,
Tushungan kishi toki bunday degay:
"Zafar topdi Sa'diy bu maydon aro-
Ki, Sa'd o'g'li Bu Bakr edi podshoh².
Biror g'am bilan dard chekib tolmadi,
Biror dard kelib noiloj qolmadi.
Ayo Sa'diy maqtovg'a berma davom,
Sadoqatni xizmatda ko'rsat mudom.
Yo'lovchi shah-u, yo'lni bilguchi sen
Agar uqsa chin so'zni qilguchi sen.
Qizil Arslonga demak ne kerak –
Oyog'ingni ostida to'qqiz falak.
Demakim falak boshiga qo'y oyoq,
Yuzing yerga surgil desang yaxshiroq".

---

² Abu Bakr ibn Sa'd – Fors va uzarbayjon otabeklaridan. 1231-yilda taxtga o'tirgan. 1260-yilda. vafot etgan.

Birinchi bob

MAMLAKATNI IDORA QILISH TARTIBI, ODILLIK HAMDA TO'G'RI FIKRLASH HAQIDA

Jahondan ketar paytda No'shiravon
Bu so'zlarni Xurmuzga etmish bayon:
"Hamisha g'ariblar dilin ovlagil,
Sen o'z rohating ko'zlagan bo'lmagin.
Agar rohatingni qilarsan havas,
Qo'l ostingdagilar sira tinchimas.
Aqlliga ma'qul emas hech qachon,
Yesa qo'yni bo'ri, yotib qo'ychivon.
Chiqar hojatin hamma muhtojni,
Shular qo'ydi shoh boshiga tojni.
Daraxt bo'lsa shoh, xalq ildiz erur,
Bil, o'g'lim tomir-la daraxt ulg'ayur.
Eling qalbin og'ritma, berma zarar,
Qurur ildizing ranjisa el agar.
Agar istasang yaxshi yo'l, pok bo'l,
Umid ila xavf yo'lidir pok yo'l.
Agar bo'lsa har kimda tadbir-u did,
Bo'lur unda albatta xavf-u umid.
Bu fe'l ikkisin shohda topsang agar,
Pano'hida mumkin yashash bexatar.
Zarar bermagay elga, qilmas ziyon,
Zulmda kelur yurtga ofat debon.

Agar bo'lmasa bu iki xislati,
 U yurt ichra yo'q kimsaning rohati.
 Ketish chorasi bo'lmagay, sabr qil,
 Agar tashvishing bo'lmasa turmagil.
 U yurtda topolmaysan obodlik.
 Agar elda yo'q shohidan shodlik.
 Tushida ko'rar yurt obodligin,
 Xarob aylagach yurt-u elning dilin.
 Yomonlik, xaroblik zulmdan kelur,
 Ulug'lar buning ma'nisin xo'b bilur.
 Sitam birla qatl etmoq elni ziyon,
 Shular mamlakatda mador, soyabon.
 Ko'mak ayla dehqonga foydang uchun,
 Agar mardikor to'ysa ish soz u kun.
 Emas mardlik – bersang unga zarar,
 Senga yaxshilik qilgan ersa agar".

* * *

Eshitdimki Sheruyaga ushbu xil,
 O'lim vaqti Xisrav dedi: "Yaxshi bil.
 Nechuk ishni qilmoqqa etsang niyat,
 Mudom el ishin yaxshilashga qarat.
 Adolatli tadbirdan qochmagil,
 Eling sendan o'g'lim, uzolmaydi dil.
 Sitamgardan ellar hamisha qochar,
 Yomonliklarin elga yaqqol ochar.
 O'zin tiklayolmaydi, vayron bo'lur,
 Agar elga har kim yomonlik qilur.
 Agar bo'lsa o'tkir tig'ing qanchalik,
 Emas tul xotinning dilin ohidek.
 Chiroq piligiday yonsa tul xotin,
 Ko'rarsan o't olgay shaharni butun.
 Jahon rohatida kim unga yetar,

Agar adl-u insof-la shohlik etar.
Jahondan o'tarkan yetib navbati,
Uni el degaylar: Xudo rahmati.
Yomon ham o'tar, yaxshi ham, yaxshi bil,
Seni yaxshi nom birla yod etsin el.
Senga do'st bo'lolmas agar qon yalab
Xazinangni to'ldirsa elni talab.
Agar bo'lsa boshliqdan elga azob,
Yig'ish maqsadi mol-u mulk behisob.
Yomonlik qiluvchi sitamgar o'tar,
Uni doimo xalq, la'nat etar.
Sila yaxshi boshini, bermas ziyon,
Yomonga tarahhum – o'zingga yomon.
Sira siylamay, qir sitamgar izin,
Toza yulmoq kerak uning ildizin.
Zulm etguvchilarga berma omon,
Shilib po'stini aylagil benishon.
Sen avval kes ul bo'rilar kallasin,
Ular yormay el qo'ylarin hammasin.
Qadam qo'ymas ul joyga hushyorlar,
Yomon deb eshitsa u joyni agar.
Musofirni hurmatla, yaxshi qarab.
Diyorida so'zlar seni yaxshilab.
Ulug'lar musofirni sevsa agar,
Ulug' nomlariga bu olam to'lar.
Agar qaysi yerda g'arib xo'rланur,
U xil mamlakat tezda vayron bo'lur.
G'arib do'sti bo'l hamda sayyohsevar,
Tashir yaxshi nomingni sayyohlar.
Musofir-la mehmonga sen yor bo'l,
Biroq bo'lmasin makri, hushyor bo'l.
Tanish bo'lmagandan hazar yaxshidur-
Ki, do'stlik niqobida yov ham bo'lur.

Oshir qadrini bo'lsa kim qadrdon,
 Firib bermagay qadrdon hech qachon.
 Uzoq xizmat etsa oshir qimmatin,
 Unutma hamisha uzoq xizmatin.
 Qarilik yetib qolsa ishda agar,
 Muruvvat qilib holiga sol nazar,
 Eshitdimki Shopurga Xisrav sitam
 Qilib ermish-u sabr qilmish u ham.
 Tushib notavonlikka holi nuqul,
 Dedi bu hikoyatni Xisravga ul:
 Adolatli shoh! Qolmasam garchi man
 Jahonda qolursan fazilat bilan.
 Yigitlikni sarf ayladim sen uchun,
 Qarilikda holimni qilma zabun.
 G'arib boshida bo'lsa fitna qator,
 Uni qiynama, balki haydab yubor.
 Sen unga azob bermasang ham bo'lur,
 Yomon fe'li unga jazosin berur.
 Xazinachi qilsa xiyonat agar,
 Buyurgil nazoratchiga tekshirar.
 Agar til biriktirsalar har ikkov,
 Barobar bo'shat ikkisin beayov.
 Har ikkini bir joyda qo'ymoq xato,
 Birikmoq bilan boshlagay yuz balo.
 Bilib qo'y, ular qo'lni-qo'lga berur,
 Birin aybini bittasi berkitur.
 Gar o'g'ri biridan biri xavf etar,
 Mudom o'rtada tinch karvon o'tar.
 Dadillik qilur yov, bo'shshsang agar,
 G'azab odating bo'lsa, sandin bezar.
 G'azab-la muruvvat ikov ham kerak,
 Tabiblarcha nashtar va malham kerak.
 Saxiy bo'l-u xushxulq-u mardona bo'l,

G'ariblarga boqqilki, haq yo'li shul.
Qololmas jahon ichra mangu, kishi,
Faqat qolgusi yaxshi nom-u ishi.
Tirik ulki undan keyin qolsa joy,
Hovuz, ko'l-u ko'prik-la karvonsaroy.
Agar qolmasa har kishidan nishon,
Udir mevasi yo'q daraxt begumon.
Agar qolmasa so'ngida yaxshi ish,
Sira arzimas unga rahmat deyish.
Desangkim jahonda otim o'chmasin,
Unutma ulug'larning yaxshi otin".

* * *

O'tarsen ham, o'tmishga solgil nazar,
O'tib ketganidek necha shohlar.
O'tib ketdilar – qoldi u eski soz.
Shu xil bazm-u aysh-u, shu xil g'amza, noz.
Biridan qolib toabad yaxshi nom,
Yomonlik-la o'tdi biri, vassalom.

* * *

G'arazgo' so'ziga quloq solmagil,
Agar so'zlasa ko'p, chuqur o'ylagil.
Birinchi gunoh balki bilmay bo'lur,
Kechirgil, omon bergil etsa uzr.
Gunohkor panoh tortib uzr etsa bas,
Birinчисida o'ldirish shart emas.
Agar kor qilmas nasihat – o'gut,
Jazosi uchun oni zindonda tut.
Bu birlan tuzalmas esa qir izin,
U bezot daraxtning qurit ildizin.
Boshin kesmay, avval o'zin bandi qil,
Kesik bosh jasadga ulanmaydi, bil.

Gunohkordan kelsa jahling agar,
 Jazolashda sabr et – bu yaxshi hunar.
 Badaxshonning la'lin ushatmoq oson,
 Ushalgach, butun bo'lmagay hech qachon.

HIKOYAT

Chiqib keldi Ummon suvidan birov,
 Kezib ham edi qancha cho'lni yayov.
 Arab, turk-u tojik-u Rumni ko'rib,
 Topib turli-turli ilmlar yurib.
 U ko'pni bilib, ko'pni ko'rgan ham,
 Safarlarda suhbatda yurgan ham.
 Bir ulkan daraxtdek to'lug' gavgasi,
 Biroq yo'q edi unda baxt mevasi.
 Chiqib daryodan kirdi bir shahr aro,
 U yurt shohi erdi adolatli shoh.
 Dili pok-u andishasi sof edi,
 G'ariblarga yor-u bainsof edi.
 Uni keltirib yaxshi hammom sari,
 Yuvintirdilar shoh xodimlari.
 Qo'yib bosh shah ostonasiga shu dam,
 Duo qildi, qo'l ko'ksida, qaddi xam.
 Kirib shoh saroyiga qildi salom,
 Dedi baxtlisan, senga davlat g'ulom!
 Unga shoh: "Qayerdan kelursan, dedi,
 Na bor senda ayt, na bilursan, dedi.
 Ne ko'rding azizim bu yurtim aro,
 Yomon-yaxshisin, sen degil beibo".
 U dediki: Ey shoh, bo'lib poydor,
 Madadkor Xudo bo'lsin-u baxt – yor.
 Qayu joydakim bunda men yurmadim,
 Biror qayg'uli, g'amli dil ko'rmadim.

Sira ko'rmadim mast-u devonani,
Faqat ko'z xarob ko'rdi mayxonani,
Bu xil yaxshi pokiza xulq, shahga bas,
Ko'ngil ranjitishga u rozi emas.
Debon har so'zida u sochdi zar.
Uning so'zlarin shoh maqbul bilib,
Yonidan o'rin berdi hurmat qilib.
Tashakkur etib, qildi ehson anga,
Dedi nasl-u yurtिंगni bildir manga
Degach sarguzashtini boshdan-oyog',
Yana hurmat-u qadri oshdi shu chog'.
O'zicha o'ylar edikim shu dam shoh,
Vazirlik ishini sen olgil shu chog'.
Qilardi o'zi-la, o'zi maslahat,
Vazirlik shu odamga loyiq faqat.
Va lekin bu mansabga asta-sekin –
Ko'tarmoq kerak, toki el kulmasin.
Kerakdir sinash avval aqlin, ishin.
Ulug'lash kerak qadrin undan keyin.
Solur g'am yukin dilga ko'p vaqtlar,
Firib ko'rsatib notanish hiylagar,
Kamondan nishonga o'q otmay turib,
Juda yaxshi mo'ljalga olgil ko'rib.
Uzoq vaqt o'tmay bilishlik qiyin,
Kishi aqlini-yu, uning kimligin.
Sinab ko'rdi shah oni har bobdan,
Ishondiki, xo'b yaxshi odam ekan.
Farosatli-yu, notiq-u, pokdil,
Yomon-yaxshini bilguvchi-yu asil.
Fikrda ulug'lardan a'lo bilib,
Tayin etdi o'ng qo'l vaziri qilib.
Hamesha qilib himmat-u ma'rifat,
Uning hukmi oldin yurardi faqat.

Butun mamlakat yurdi fikri bilan,
 Sitam ko'rmadi hech kishi, dastidan.
 G'arazgo'y so'ziga o'rin qolmadi,
 Tili bog'lanib hech so'z aytmadi.
 Yorug' qalbidan nurlar oldi u yurt,
 Burungi vazir bag'riga tushdi qurt.

O'zining aql-u donishi bilan vazirlik mansabiga erisha olgan bu vazirga avvalgi vazir baxillik qilib, podshoh huzuridagi muvaffaqiyatlarini ko'ra olmasdan, unga dushmanlik qila boshladi. Lekin yangi vazirning ishidan biror nuqson topolmagach, nochor unga tuhmat qilib, qilinmagan gunohlarni unga to'nkay boshladi. Podshohga uning ustidan chaqimchilik qildi.

“Ibosiz yasharlar jahongashtalar,
 Emas mulk-u davlatga loyiq ular.
 Bu fikri buzuqlar yaroqsiz erur-
 Ki, shoh qasriga ta'nalar yetkurur.
 Unutsam edim shoh tuzin men o'zim,
 Xiyonatni ko'rsam yumardim ko'zim.
 Gumon birla so'zlashni ep bilmadim,
 Aniqlanmaguncha bayon qilmadim.
 Qulimdan biri ko'rgan ermish uni,
 Qucharmish ulardin birin qay kuni.
 Dedim chin so'z-u, shahdadur ixtiyor,
 O'zing imtihon qil, asos menda bor”.
 Uning sha'nini bulg'adi bu yomon,
 Yomon yaxshilik ko'rmasin hech qachon.
 Kichik bir xato ko'rsa dushman agar,
 Chaqib shohga, qattiq g'azablantirar.
 Bir uchqun bilan mumkin o'tlar yoqish,
 So'ng eski daraxtlarni ham yondirish.

Tutoqtirdi shahni bu so'z onchunon,
Toshib ketdi qaynab, qozondek shu on.
G'azab o'ldirishga cho'zardi qo'lin,
Vale sabr-u bardosh to'sardi yo'lin.
Emas mardlik o'z odamin qatl etish,
Kerak ushbu xil vaqtda o'zni tutish.
Kerak ermas erdi qilish tarbiyat,
Agar qatl etarkan uni oqibat.
Uning fazlini bilmaganda eding,
Saroyingda yurmoqqa qo'ygaymiding.
Uning aybini bilmaguncha ayon,
Chaquv birla zulm etmagil hech qachon.

Podshoh shaxsan o'zi yangi vazirni kuzatib borib, uning harakatlarini ko'z ostiga oladi. Yangi vazir keksa bo'lishiga qaramay, yosh yigitlar birla hamsuhbat va ulfat bo'lishini ko'rgan podshoh shubhalana boshlaydi.

Keyin yaxshi bir fikr-u tadbir bilan,
Dedi: Ey azizim, xijolatdaman.
Seni men deb erdim xo'b oqil kishi,
Deb erdim seni ziyrak-u hushyor,
Valekin dilingda bor ekan g'ubor.
Bu joy senga loyiq emas, endi bas,
Xato mendan o'tmish, bu sendan emas.
Razilni o'zim aylagach tarbiyat,
Xiyonatni ko'rdim o'zim oqibat.
Jahongashta mard ko'zin ochdi shu on,
Dedi: Ey adolatli shohi jahon,
Dilim pok erur, menda yo'qdir xato,
Emasman razil, toki etsam ibo.
Dilimda yo'q erdi bu yanglig' gumon,
Na etdim, na qildimki ko'rsam ziyon.

Shahanshoh dedi har nakim men dedim,
 G'animlar so'zin senga aytgan edim.
 Shu xil so'z dedi menga eski vazir,
 Uning ustida har na bilsang gapir.
 Tabassum qilib barmog'in tishladi,
 Taajjub emas, u na debdir dedi.
 Hasadchi o'z o'rnida ko'rgach meni,
 Yomonlab meni, aldash istar seni.
 Shah etgach tubanroq uning mansabin,
 Sezib erdim ul kunda dushmanligin.
 Birovga agar shoh mansab berur,
 U bilmaydi, kim unga dushman erur.
 U do'st bo'lmagay hech qachon menga chin,
 Mening izzatimda ko'rar xorligin.
 Bu haqda deyin rost so'z mo'tabar,
 Qulingga qulog'ingni tutsang agar.

MISOL TARIQASIDA HIKOYAT

Unutdimki qaysi kitobda ekan,
 Yo'luqmish birov tushda shayton bilan.
 Qadi sarv-u shamshod ekan, chehra hur,
 Yuzida quyosh nurlari tovlanur.
 Yaqin bordi-yu, dedi shaytonmisan
 Farishta bu xilda go'zal bo'lmagan.
 Shu xil to'lgan oydek yuzing, surating,
 Jahonda nega eng yomon shuhrating?
 Oyog' ostida surating ne uchun,
 Chizilmish bahaybat, yomon-u zabun?
 Bu so'zni eshitgach u baxti qaro,
 Kelib achchig'i chekdi oh-u navo.
 Dedi: "Shaklim ermas, u yanglig' xunuk,
 Qalam dushman ilgidadir, ey buyuk.

Behishtdanki yuldim men ildizlarin,
Chizar suratim misli devi lain.
Bu yanglig' go'zalman va lekin hamon,
Mening suratimni chizarlar yomon".
Vazir hurmatini to'kdi martabam,
Kerak makridan cheklanish menga ham.
Shahim qahridan menda xavf yo'q erur,
Gunohsiz kishi so'zga botir bo'lur.
Nazoratchidan qo'rqadir dam-badam,
Tarozusining toshi gar bo'lsa kam.
Xatim beg'alat to'g'ri yurgach qalam,
Xatom izlagandan nedir menga g'am.
Buni shoh eshitdi-yu burdi yuzin,
Qo'lin silkidi rad etib bul so'zin.
Dedi: qancha ishlatsa ham o'z so'zin,
Sira oqlayolmas gunohkor o'zin.
Agar dushmanning so'zi yolg'on ekan,
Buni o'z ko'zim birla ko'rdim-ku man!
Go'zallar juda ko'p bu dargoh aro,
Shularga boqar ko'zlaring doimo.
Shu dam kuldi-yu mardi notiq, dedi:
Tan olmoq haqiqatni loyiq dedi.
Va lekin erur bunda bir sir nihon,
Oshib davlating, elga bo'l hukmron.
Ko'rarsan-bilarsanki, har kambag'al
Boqar boyga hasrat bilan har mahal.
O'tib ketdi-ku yoshligim davlati,
O'tib ketdi, afsus, umr lazzati.
Ularga boqish birla sabrim ketar,
Chiroy-u bezak boylaridir shular.
Yuzim toza guldek muattar edi,
Tanim xuddi oq gulga o'xshar edi.
Bu holatda qanday bo'lardi kafan,

Soqol oq ip-u, egri duk bo'lsa tan.
Sochim jingalak qop-qaro kecha rang,
Kiyim erdi nozikligimdan tajang,
Dur og'zimda ikki chizim bor edi,
U xuddi kumush g'ishtli devor edi.
Qara menga so'zlar chog'imda axir,
Yiqildi u qo'rg'on tushib birma-bir.
Ularga nechun boqmayin zorlanib,
Bekor o'tgan umrimni esga olib.
Aziz yoshligim ketdi, kelmas xabar,
Bukun ham tugab oxiriga yetar.
Bu xil tizgach, ul mard so'z gavharin,
Dedi shah bu xil so'zni topmoq qiyin.
O'z arboblariqa qarab shul nafas,
Dedikim bo'lak so'zni dil xohlamas.
Bu haqda aql birla ish qilmasam,
Quruq tuhmat ila qilardim sitam.
Shoshib har kishiki qilich ushlagay,
Pushaymon bila o'z qo'lin tishlagay.
G'arazli kishi so'zini so'z dema,
Ishonib anga so'ngra afsus yema.
Oshib yaxshiga mansab-u mol-u pul,
G'arazgo' uchun ham jazo bo'ldi mo'l.
U dono vazir topdi shuhrat va shon,
Qilib yaxshiliklarni elga ayon.
Qilib adl-u ehson-u davron surib,
O'tib ketdi xo'b yaxshi nom qoldirib.
Bilimdon-u qudratli shoh hech nafas,
G'animlarning ig'vosidan g'am yemas.
Jaholatlining sabri yo'q, fikri xom,
Shahanshohlik toji unga harom.
Aqlli kishi sabr etar har nafas,
Jaholatga yengilgan oqil emas.

Demasman mudom ayla jang ixtiyor!
G'azab kelsa aqlingni tut barqaror.

* * *

Erur lashkaring ko'p, o'zing pahlavon,
Hujum qilma dushmanga-yu, to'kma qon.
G'anim qo'rg'on ichra kirib berkinur,
Gunohsiz el-u yurt vayron bo'lur.

* * *

Nazar tashla zindonga, qil e'tibor-
Ki, zindon aro qancha beayb bor.
Azob tortsa ellik yil-u olsa nom,
Esiz, bir xato-la yo'qolsa tamom.
Aziz nomi qolgan yetuk yaxshilar,
Kishi moliga bermadilar zarar.
Agar och qolib bersa ham mard jon,
Yetimlar haqin yemagay hech qachon.

HIKOYAT

Eshitdim, adolatli bir shoh to'ni
Ekan bo'z-u, doim kiyarkan uni.
Birov debdi: "Ey baxtli shoh, tiktirib
Kiying toza shohona to'n, keltirib".
Dedi: "Shu kiyim ham kifoyat erur,
Agar bundan ortar, u ziynat erur.
Boshimga kelur necha turli havas,
Valekin xazina o'zimdan emas.
Xazina butunlay qo'shinlar uchun,
Emas u bezak ham o'yinlar uchun".

* * *

Qo'shin shohidan shod bo'lmas agar,
 Qo'riqlovchidan mamlakat bo'sh qolar.
 Agar olsa yov dehqonning eshagin,
 Nechun shoh solig' olgay undan tag'in.
 Eshakni yov olsa, shahi olsa boj,
 Topolmaydi ravnaq u xil taxt-u toj.
 Daraxtdir el-u, o'stirib saqlagil,
 U bergay senga mevalar xilma-xil.
 Yulib olmagil ildiz-u mevasin,
 Bu ishdan pushaymon bo'lursan keyin.
 Chumolidan olsa tovuq donini,
 Muruvvatdan ermas – olur jonini.
 Ul odam ko'rar rohat o'z baxtidan,
 Qo'l ostidagin ezmasa zulm ilan.
 Eling notavonlikka tushgandayoq,
 Ular ohidan qo'rqqaning yaxshiroq.
 Shirin so'z bilan, qo'lga kirgay diyor,
 Urush qilma, qon to'kma, ey baxtiyor.
 Qasam mardlik haqqi, butkul jahon,
 Sira arzimas tomsa yer uzra qon.

* * *

Eshitdimki, Doro chiqib ov uchun,
 Uzoqlashdi o'z lashkaridan shu kun.
 YugurganCHA keldi yetib yilqibon,
 Gumon qildi Doro o'zicha shu on:
 Bu dushman urushmoqqa keldi, netay?
 Uzoqdan bir o'q birla nobud etay.
 Shu dam to'g'rilab unga tortdi kamon,
 Dedi bir nafasda qilay benishon.
 U dediki: "Ey shohi olampanoh,
 Zamonangga ko'z tegmasin, qil nigoh,

Man – o'z yilqiching, bunda qancha zamon
Ko'p yilqilaringni boqarman hamon.
Tushib o'rniga shah dili, ushbu dam
Kulib dedi: Ey soddadil, aqli kam!
Malaklar ko'mak berdi senga bu on,
Kamon tortgan erdim, otardim shu on.
Kulib yilqichi dedi: bo'lgay yomon,
Nasihatni tutsam shahimdan nihon.
Bu donolik ermas – bilib yetmasa,
Ko'rib do'st-u dushmanni farq etmasa.
Ulug'lar uchun eng muhim shart erur:
Kichik kimligin bilmog'i zarur.
Meni doimo bunda ko'rgan eding,
Qalay deb bu yaylovni so'rgan eding.
Bukun mehr ilan keldim oldingga men,
Taniy olmading yuz gumon birla sen.
Kerak bo'lganida menga qaysi ot,
Taniyman uni mingta ot ichra bot.
O'z yilqilarimni taniyman shu xil,
O'z yilqingni sen ham, shaho, mencha bil!
U marddan nasihatni Doro uqub,
Uni yaxshi ko'rdi. Dedi: Yaxshi, xo'b.
Xijolat chekib der edi podsho,
Buni dilda saqlash kerak doimo.
Qolur taxti xavf ostida dam-badam,
Agar shoh yilqichidan bilsa kam.
Jafokashning dodin eshitg'ung qachon?
Havoda yurursan hamono-hamon.
Ko'zing ochgil-u g'aflating tarkin et,
Mudom mazlum ahlini dodin eshit.
Zulm ko'rsa davringda zolimdan el,
O'sha zulm sendan erur, yaxshi bil.
Yo'lovchini yo'lda qachon it qopar",

Quturtirmasa itni dehqon agar.
 Sen, ey Sa'diy, so'z botiri, purhunar,
 Qalam tig'i ilgingda topgay zafar.
 Degil qancha bilsang-u, haq so'z degil,
 Yema pora, nayrangdan bog'la til.
 So'zingda tama' bo'lsa bema'nidir,
 Tama'dan kechib, qancha bilsang gapir.
 Iroqda eshitdi birov bir kuni,
 Dedi bir g'arib toq tagida buni:
 Bir ostonadan sen ham umidvor,
 Eshigingga kelganni sen etma xor.
 Agar istamassan diling ranjishin,
 Dili ranjiganlarning ovla dilin.
 G'ariblarga orttirs a javr-u jafo,
 Bo'lur taxt-u ham tojidan shah judo.

HIKOYAT

Ulug'lar aro bir ulug' ahli fan,
 Dedi qissa Abdulaziz³ o'g'lidan.
 Uzun ko'zi bor ekan bebaho,
 Xaridor kuchi yetmagan mutlaqo.
 Yorutgaydi tunni ajoyib bu dur,
 Quyoshdek sochardi jahon ichra nur,
 Kelib elga ochlik yili nogahon,
 Qaddi yangi oydek egildi shu on.
 Elin ko'rdikim, och-u darmoni yo'q
 Muruvvatdan ermas o'zi bo'lsa to'q.
 Kishi ko'rsa xalq komi ichra zahar,
 Tomog'idan o'tmaydi sharbat-shakar.
 Buyurdi, uzuk ko'zini sottilar,

³ Abdulaziz – arablarning umaviy xalifalaridan biri. U adolati, kamtarinligi bilan nom chiqargan. (fors-tojikcha "Muntaxabi kulliyoti Sa'diy. 174-bet.)

Yetim, tulga rahmi kelib shul qadar –
U bir hafta, oylab ulashdi pulin,
Dilin ovladi och-u qashshoq elin.
Biroq unga derdi malomatchilar:
Topolmaysan endi bu yanglig' guhar.
Eshitdim der erdi u dono kishi,
Yuziga tomib sham'dek ko'z yoshi,
Yarashmaydi ziynatlanish shoh uchun,
Agar bo'lsa el holi och-u zabun.
Qo'limda bu ko'zsiz uzuk bezarar,
Zarar – el dili g'amda bo'lsa agar.
O'zidan burun har kim el rohatin,
Agar ko'zlasa, unga ming ofarin.
Kishilar g'amini yegan mardlar,
Bo'lib qayg'uli, rohatidan kechar.
Agar yotsa shoh taxtida behuzur,
Ishonamanki, el uxlab orom olur.
Agar uxlamas shoh butun tun aro,
El uxlaydi orom olib doimo.
Juda yoqdi menga u besh baytkim,
Yig'in ichra kuylardilar tingladim:
Hayotimda zo'r rohat erdi, u tun
Go'zal yor yonimda bo'lgan uchun.
Yotar, erdi ko'rdim, shirin uyquda,
Dedim: sarv hechdir qading oldida,
Shirin uyqudan ko'zni och gul kabi,
Kulib boqqil-u sayra bulbul kabi,
Ko'z och, uxlama, ey jahon fitnasi,
Ketur boda, sun, ey zamon fitnasi!
Dedi: Fitna uyg'onmasa yaxshiroq,
Meni fitna deding-ku, o'zing shu choq.

HIKOYAT

Shahanshahlar axborida bor ekan,
 Minib taxt uza Tukla⁴ sardor ekan.
 Zulm ko'rmadi davrida hech kishi,
 Bo'lakka sabaq erdi tutgan ishi.
 Bir oqilga der erdi bir marta u,
 Hayotim butun behuda o'tdi-ku,
 Dil istar ibodatni xilvat aro,
 Tilakka yetay, bo'lmay umrim ado.
 Qolur mansab-u, taxt-u mulk-u chaman,
 Olib ketmadi go'rga hech qaysi tan.
 Eshitdi buni oqili pokdil,
 Chiqib jahli, aytdiki: Ey Tukla, bil,
 Ibodat o'zi xalqqa xizmat qilish,
 Na tasbehda, na joynamozda bu ish,
 Umr bo'yi taxt uzra sen shoh bo'l,
 Dili pok-u, xushxulq-u, ogoh bo'l.
 Sadoqat, irodat bilan bog'la bel,
 Yomon lof-u qofdan mudom saqla til".
 Ulug'lar dilikim, musaffo edi,
 Shu xislat ularda muhayyo edi.
 Sira o'lmasam deb kim ayta olur,
 U kimdirki dunyoda o'lmay qolur.
 Agar har kishidan qolur mulk-u mol,
 O'zidan keyin bo'lg'usi poymol.
 Agar har kishi elga ehson etar,
 Elidin mudom unga rahmat yetar.
 Ulug' bo'lsa-yu, qolmasa yaxshi nom,
 Nishonsiz o'lib ketdi u, vassalom!
 San ehson daraxtin ko'kartsang agar,

⁴ Tukla - XI asrning ikkinchi yarmida hukm surgan Sheroz otabeldaridan biri.

Terarsan uning shoxidan mevalar,
O'rib g'allani, yerni qo'yma qurug',
Bo'shashmay turib tezda sepgil urug'.

HIKOYAT

Bir oqil Shom atrofida doimo,
Yashar erdi xilvat tutib g'or aro,
Qorong'uda sohibqanoat edi,
Uning davlati sabr-u toqat edi.
Xudodo'st ekan nomi-yu pokdil,
Farishtasifat odam erkan asil.
Edi eshigida ulug'lar boshi,
Eshiklarga bosh urmadi ul kishi.
U dono yashab turgan iqlim aro,
Edi bir sitam qilg'uchi podsho.
Ko'ziga ko'rinsa g'arib-notavon,
Ezardi uni qaqshatib beomon.
O'zi johil-u, zolim-u, badburush,
Ko'ngilga solur g'am uni bir ko'rush.
Qochib jabridan ko'pchilik doimo,
Yomon nomi tarqaldi olam aro.
Qolib erdi yolg'iz, tul ojiz kishi,
Haqorat bilan charx yigirmoq ishi.
Qayerda zulm haddan oshgan ekan,
Biror lab ochilmaydi kulgu bilan.
Kelardi uning g'origa gohi shoh,
Xudodo'st sira qilmas erdi nigoh.
Dedi unga shoh: "Ey aziz baxtiyor,
O'girma yuzing mendan-u, qilma or.
Qilurman senga do'stlik tun-u kun,
Erursan mening dushmanim ne uchun?
Agar bo'lmagan chog'da ham shavkatim,

Kam o'lmasdi darveshdan hurmatini,
Demasman birovdan ulug' bil meni,
Degayman kishilarcha bilgil meni.
Eshitdi bu so'zni, shahga dedi: "Tut quloq,
Sen – elning azobi, o'zingga qara,
Men el ranjishin xohlamasman sira.
Erursan aziz do'stlarim dushmani,
Nechuk til bilan do'st degayman sani?
Qo'lim o'pma do'stona, ketgil, yo'qol,
Borib do'stlarim ilgin o'p, ko'nglin ol.
Taajjubdaman zolim uyqusidan-
Ki, el dod etarkan, u uxlar ekan.
Kichiklarni qaqshatma, ey podsho,
Jahon o'zgarib turgusi doimo.
G'ariblarga berma azob-u alam,
Seni mahv etar topsa paytin u ham.
Chumoli agar birlashib ish qilur.
Uning zarbidan sher ham yengilur.
Dedim zulm ilan elni qaqshatmagil,
O'zing qiynalursan, buni yaxshi bil.
Zulm birla yiqquncha oltin, axir,
Xazinangni bo'sh qolgani yaxshidir.
Kishilarni sen aylama poymol,
Oyog'osti bo'lg'ung, yetushsa zavol.
Chida zo'r zulmiga, ey notavon,
Bo'lay desang undan ko'ra pahlavon.
G'animlarni himmat-la yengmoq zarur-
Ki, himmat qo'li barchadan zo'r erur.
G'ariblarni shod ayla, kuldir chunon,
Yomonlarni tishini ushatgil har on.
Dovul bongidan xoja-ku, uyg'onur,
Biroq soqchi ahvolini ne bilur.
Matoin g'amini yegan korvon,

Toliqqan eshakka achinmas hamon,
 Ko'rarmanki, ojiz emassan bugun,
 G'aribni ko'rib qo'llamaysan nechun?
 Bu haqda hidoyat qilay ushbu dam,
 Bo'shanglik bo'lar tortinib aytmasam.

HIKOYAT

Damashq ichra keldi qahatlik yili,
 Unutdi mehrni kishilar dili.
 Baxil bo'ldi osmon chunon yer uchun,
 Daraxt-u ekin qaqshadi bus-butun.
 Qadimiy buloqlar qolib qup-quruq,
 Yetim ko'z yoshidan bo'lak tomchi yo'q.
 Faqat bevalar ohi birlan chiqar,
 Har uy tuynugidan tutun chiqsa gar.
 Daraxtlar g'arib bir gadodek shu hol,
 Bahodirlar ahvoli tang, bemajol.
 Na bog'-u, na sahroda ko'klam u yil,
 Chigirtka ekin yeb, chigirtkani el.
 Shu on keldi yonimga bir eski do'st,
 Faqat unda qolmish suyak birla po'st.
 Taajjubda qoldim baquvvat edi,
 Juda mo'tabar ham badavlat edi.
 Dedim unga: "Ey yori pokizadil,
 Boshingga na ish tushganini degil".
 G'azab birla dediki: "Ey oshno,
 O'zing xo'b bilursan, savoling xato.
 Ko'rarsan mashaqqatli fursat bu dam,
 Nihoyatga yetdi musibat bu dam.
 Na yomg'ir yog'ar yerga ko'kdan bu on,
 Na yerdan ko'kka oh-u fig'on".
 Dedim: "Senga yo'q xavf, bul so'zni uq:

Zahar kor etar, qayda taryok yo'q.
 Bu ochlik bo'laklarni gar mahv etar,
 Badavlatsan, o'rdakni to'fon netar?"
 Qarab ranjidi mendan olim shu on,
 Degaysanki nodonga donosimon.
 Dedi chetda ham bo'lsa mardonalar,
 Turolmas qarab, cho'ksa do'stlar agar.
 Yuzim yo'qchilikdan emas za'faron,
 Yalang'och-u ochlarga o'rtandi jon.
 Aqlli kishi xohlamas hech qachon,
 Elin, ham o'zin jismiga bir ziyon.
 Shukrkim tanim sog'-u quvvatliman,
 Dilim titragay o'zgalar dardidan.
 Majolsiz kasal yonida bo'lsa gar,
 Kishi soppa-sog' bo'lsa ham g'am bosar.
 Ko'ringanda och-u g'arib notavon,
 Zahar bo'lgay og'zimda har luqma non.
 Agar bandi zindonda do'sti yotar,
 Kishi qayda gulzor sayrin etar?

HIKOYAT

Tutab turgan el qalbi yondi bugun,
 Kuyib ketdi Bag'dod yarmi shu tun.
 Birov shukr etib derdi yong'in aro.
 Do'konim zarar ko'rmamish mutlaqo.
 Dedi bir kishi: Ey xasis – aqlsiz,
 Faqat o'z g'amingni yeding, betamiz!
 Seningcha do'koning omon qolsa bas,
 Shahar kuysa, senga pisand ham emas.
 Baxildan bo'lak, kim o'zin to'yg'azar,
 Kishilar yomon holda, ochdir agar?
 Ko'rarkim g'ariblar yutar qon mudom,

Shu insofmi boylar yesa gar taom?
Kasal boqqan odamni sen dema sog',
U ham qayg'u birlan kasaldir shu chog'.
Borur garchi manzilga do'stlar yetib,
Yotolmas keyin qolguchilarni deb.
Saodat uyida kishi bo'lsa gar.
Unga Sa'diyning bitta so'zi yetar.
Agar san eshitsang go'zal bir suxan,
Gul uzmayсан aslo gar eksang tikan.

* * *

Eshitdingmi Eron shahanshohlari
Qilibdir sitam elga qaysi biri,
Na u shohlik qoldi, na shavkati,
Na dehqonga zulmi-yu, na davlati.
Sitam aylasang shohligingdir tamom,
Gadolik qilursan keyin vassalom.
Shirin uyqu shohlarga bo'lgay xato,
Agar etsa kuchsizga kuchli jafо.
Bekordan bekorga eling ezmagil,
Erur shoh cho'pon-u, qo'y – oddiy el.
Gar undan jafо ko'rsa el har qachon,
O'zi bo'ridir, dod uning dastidan.
Yomon niyyati birla ketdi yomon,
O'zin xalqiga zulm etib beomon.
Eshitmay desang oxir el qarg'ishin,
Mudom yaxshilik ayla, ol olqishin.

HIKOYAT

Eshitdimki, mag'ribda bir shahr aro,
Bor erkan tug'ushgan ini ham ag'o.
Bahodir, dilovar mujassam ekan,

Qilichboz-u dono, go'zal ham ekan.
Ota ko'rdi, haybatlidir har ikov.
Urushda talabchan, juda beayov.
O'zin mulkini ikki taqsim qilib,
U har o'g'liga berdi yarmin, bilib.
Urush etmasin deb ular, xuddi yov,
Qilich tortmasin bir-biriga ikov.
Ko'rib ota shundan keyin oz hayot,
Ko'zin yumdi-yu topdi birdan vafot.
Topib mamlakat ikki shohga qaror,
Ham oltin, sanoqsiz qo'shin, ham diyor.
Yurib har kim o'z aqli birla u choq,
U yo'ldanki o'z fikricha yaxshiroq.
Biri adl ila nom chiqarsam dedi,
Biri zulm etib pul g'amini yedi.
Biri qalbin elga qilib mehribon,
G'ariblarni siylab, berib osh-u non,
Qo'shinin yasantirdi, qurdi bino,
G'aribxonalar soldi yurtlar aro.
Biri toj-u taxtin bezashlik uchun,
Soliq soldi dehqonga har tun-u kun.
Na yolg'iz g'ariblarga dushman edi,
O'ziga o'zin dushman etgan edi.
Mudom yig'di zar, bermadi, yemadi,
Aql oldida yaxshi ish qilmadi.
Uning tolei qaytdi-yu keldi yov,
Bosib tor-u mor ayladi beayov.
Yemirdi falak qahr etib ildizin,
Yov otin dumi quvdi unda chivin.
U aldovchiga kim qilur yaxshiliq,
Qochib ketdi el, ki solgan soliq.
Kutar yaxshilik kimdan ul bevafo,
Uning ketidan qarg'ar el doimo.

Ulug'lar demishlarki o'stir, yegil,
Yomon sindirib shox yeyolmaydi, bil.
Yomon jinsidan qolmadi yaxshi nom,
Yomonlar, yomonlik-la bo'lg'ay tamom.

* * *

Kesardi birov shox-u shoxda o'zi,
Tushib qoldi bog'bonning unga ko'zi.
"Dedikim bu odam yomon ish qilur,
Yomonlik na menga, o'ziga erur".
Nasihat berur foyda, uqqanga, bil,
G'ariblarni zo'rlik qilib ezmagil.
Ketib qolsa qo'ldan agar taxt-u toj,
Yoqangdan olur ko'p yalang'och-u och.
Qo'ling tort, g'ariblarga musht urmagil,
Seni yengsalar, o'zni sharmanda bil.
Uyatdir bu ish er yigitlar uchun,
Zabunlarning ilgida bo'lmoq zabun.
Ulug' pokdil, baxtiyor mardlar
Aql ishlatib taxt-u toj oldilar.

* * *

Bu haq so'zni san Sa'diydan tinglagil,
Ulug'larga ergash, xato yurmagil.
Dema taxt-u toj har o'rindan baland,
G'ariblik maqomi, bil, undan baland.
Yegay kambag'al kunda bir non g'amin,
Biroq, shoh yegay mulk-u davron g'amin.
Gado topsa bir non agar shomda,
O'zini o'zi shah degay Shomda.
G'am-u shodlikkim boshingga yetar,
O'lim chog'ida ikkisi ham ketar.

Ne bo'ldi, agar bo'lsa boshida toj,
 Ne bo'ldi agar egsa bo'ynini boj?
 Uning boshi gar ko'kka yetgan esa,
 Buning jismi zindonda yotgan esa,
 Hujum qilsa har ikkisiga ajal,
 Tanib bo'lmagay ikkisin ul mahal.
 Shahanshahlig-u, mulk-u davlat balo,
 Gado shah erur, ismi bo'lmish gado.

* * *

Eshitgan edim ko'chada bir kuni,
 Bir oqilga der erdi kimsa buni:
 "Edim shoh-u, hukmim edi xo'b zo'r,
 Boshimda edi toj-u, kibr-u g'urur,
 Qilib baxt-u tole madad yaxshiroq,
 Qo'l ostinga zo'r birla tushdi Iroq.
 Dilim hirsı Kirmonga tushgan edi,
 Tama' qurtlari bu boshimni yedi".

* * *

Qulog'ingni tut, g'aflatingni qochur,
 Eshitgil, o'liklar nasihat qilur.
 Yomonlikka yurmaydi yaxshi kishi,
 O'tar yaxshilik birla doim ishi.
 Yomon yo'lga borgay yomon har qachon,
 Ko'pincha o'lur yo'lda misli chayon.
 Birov foydasin ko'zlamaydi agar,
 Qaro tosh bilan teng erur ul bashar.
 Xato so'zladim man, ayo yaxshi yor,
 Qaro tosh-u temirda ham foyda bor,
 Ul odam uyat birla o'lsa tuzuk,
 Gar undan qaro tosh bo'lsa tuzuk.
 Va har kimsa yirtqichdan a'lo bo'lur,

Yomon kimsadan yirtqich afzal erur.
 Aqlli kishini chin inson degil,
 Agar qonxo'r erkanmi, hayvon degil.
 Gar inson esa, uxlasa doimo,
 Ne farqi bo'lur vahshiydan el aro?
 Agar yaxshilik tuxmini ekmadi,
 Murod xirmanidan unga tegmadi.
 Eshitgan emasman bu yoshga kirib,
 Yomonning jazosi bo'lur yaxshi, deb.

* * *

Bir askarboshi chohga bo'ldi asir,
 Uning haybatidan qochar erdi sher.
 U zolim edi, qildi el ham itob,
 Amaldan tushib, bo'ldi holi xarob.
 Sira uxlamay nola aylar edi,
 Boshiga otib tosh, bir odam dedi:
 Kishi dodiga yetgan erdingmu san,
 Nadeb ko'z tutarsan madad kimsadan?
 Zulmning urug'in ekarding butun,
 Ne xil hosil olding, o'zing boq bu kun.
 Yarang uzra kim endi marham qo'yar,
 Senga qilmagach tullar ohi asar.
 Qozarding mudom yo'limiz uzra choh,
 U chohga yiqilding o'zing, tortgil oh.
 Qozar ikki turli kishi choh, bil,
 Biri elda badnom, biri pokdil.
 Birin maqsadi - xalqni serob etish,
 Birin maqsadi - xalqni chohga tiqish.
 Yomonlik qilib, yaxshilik kutmagil,
 Tikanzor uzum bermagay, yaxshi bil.
 Dilimga sira kelmagay bu gumon,
 Ekib arpa, bug'doy o'rarsan debon.

Agar bo'lsa achchig'danak har nihol,
 Shirin bo'lmog'i tarbiyat-la mahol.
 Hech unmaydi tolgul guli xurmoda,
 Na eksang olursan shuni dunyoda.

* * *

Dedi kimsa o'z o'g'liga bir zamon
 (Unutma sen oqil so'zin hech qachon):
 "Bil, o'g'lim, go'daklarga qilma sitam,
 O'zingdan ulug' jabr etar senga ham.
 Sen ey beaql bo'ri, hech bilmading,
 Meni sher yorar deb, xayol qilmading".
 Edim yoshligimda ajab zo'ravon,
 Kichiklarni ranjitgan erdim chunon.
 Yedim bir zabardast mushtin chunon,
 Kichikka musht urmasman undan buyon.

* * *

Biqib yotma g'aflatda, oliymaqom,
 Ulug'larni ko'ziga uyqu harom.
 Mudom el g'amin yeki, ojiz ular,
 Zamon hodisotidan ayla hazar.
 O'gut beg'araz bo'lsa-yu beriyo,
 Bo'lur achchig', ammo marazga davo.

HIKOYAT

Hikoyat qilur kimsa bir shohdan,
 Qotib duk kabi rishta⁵ dardi bilan,
 Yiqildi chunon, ojiz o'ldi jasad,
 O'z odamlariga qilardi hasad.
 Yer o'pdi nadimi-yu dedi shu on:

⁵ Rishta – yuqumli kasallikdir. Ilgari Buxoroda bo'lar edi.

Jahon boricha shoh bo'lsin omon,
 Bu shahr ichra bor bitta qutlug' nafas,
 Bu xil pokdil kam erur, ko'p emas.
 Chaqirtirki, dam solsa senga agar,
 Falak avjidan yerga rahmat yog'ar.
 Buyurdi, yugurdilar odamlari,
 Muborakqadam chol uyiga bori.
 Borib aytdilar, keldi ul notavon,
 Tani ko'rkam, ustida eski chopon.
 U dam shah dedi qil duo, menga boq,
 Bu dard igna sanchmoqda boshdan-oyoq.
 Bu so'zni eshitganda ul qaddi xam,
 Chiqib jahli shohga baqirdi shu dam.
 Dedi: "Foyda bermaydi senga duo,
 Chekar xalq zindonda sendan jafu.
 Seni xalq uchun yo'q sira shafqating,
 Qachon senga rohat berur davlating?
 Seni qarg'ish urgan, mudom qarg'ar el,
 Duom birla darding tuzalmaydi, bil".

HIKOYAT

Qizil Arslon qal'asi tog'dek –
 Baland erdi, mahkam edi-yu yirik.
 Yo'q unda sira xavf-u muhtojlik,
 Yo'li tor, buralgan kelin sochidek.
 Bu qal'a ajoyib go'zal bog' aro,
 Zumurrad tabaqda tuxumdek bino.
 Eshitdi aziz bir kishi mo'l yurib,
 Shoh oldiga keldi uzoq yo'l yurib.
 Juda ko'pni ko'rgan, haqiqatchi ham,
 Hunarmand, jahongashta qutlug'qadam.
 Buyuk, ishga mohir so'z ustasi shul,

Bilimdon, shirin nutqi hikmatli ul.
 Dedi unga shoh: kezding olam aro,
 Bu xil puxta ko'rdingmu hargiz bino?
 Kulib dedi: bu qal'a ko'rkam erur,
 Va lekin deyolmamki mahkam erur.
 U shohlarki sendan burun o'tdilar,
 Biroz aysh etib qoldirib ketdilar.
 Otang davrini, mulkini eslagil,
 G'urur bandidan dilni ozod qil.
 O'lim tiqdi bir go'rga, bermay omon,
 Puchak pulcha ham qo'ymay undan nishon.
 Ajam mulkida bir qalandarsimon,
 Der erkan: "Ayo shoh No'shiravon,
 Otangga vafo qilganida bu baxt,
 Qachon senga tekkay edi toj-u taxt.
 Sen oltinni Qoruncha⁶ yig'sang bitar,
 Qolur xayring-u, o'zgasin yer yutar".

* * *

Qilib bir hakim Kayqubodni duo,
 Dedi: O'lma, shoho, yasha do'imo.
 Buyuk bir kishi to'xtatib shul nafas,
 Dedi: oqil odam mahol so'z demas.
 Faridun-u Zahhok-u Jam davridan,
 Bilursan bu shohlar aro kimni san?
 Birov qoldimi, taxti ko'rmay zavol?
 Yarashmas so'zing, chunki amri mahol.
 Sira o'lmas orzusi, ayt, kimda bor?
 Sira o'lmagan bormu, ber e'tibor".
 Bu so'zlovchi hushyor-u dono edi,
 "Demas ma'nisiz so'zni dono", dedi.

⁶ Qorun – afsonaviy xasis bir podsho. Xasisligi sahabli uni yer yutgan.

Demasdim, jahon boricha o'lmagil,
 Yetaklar edim yaxshilikka dadil.
 Jahon hukmi bir kimsada bo'lsa gar,
 Ulug' dabdaba, askar-u mol-u zar,
 Hamisha uning ayshidir barqaror.
 Agar notavonlarga zo'rlik qilur,
 Tiriklikdayoq u jazosin ko'rir.
 Agar etsa Fir'avncha betark gunoh,
 Faqat go'rga kirguncha bo'lgusi shoh.

HIKOYAT

Sitamgar kishi G'o'r⁷da zo'rlik qilib,
 Birovning eshagini oldi kelib.
 Yuk og'ir, uning ustiga beqarov,
 Xarob bo'ldilar birdaniga ikov.
 Zamon naqs-u nomardga davlat berur,
 G'ariblarga qayg'u-mashaqqat berur.
 Sitamgar, adovatli shoh bir kuni,
 Chiqib bordi ovga, eshitdim uni.
 Chopib ketdi ov ketidan ot solib,
 Qo'shından uzoqlashdi tunda qolib.
 Adashdi, yo'qotdi yo'lin podsho,
 Kirib bordi tun ichra qishloq aro.
 Shu qishloqda turguvchi bir puxta chol,
 Xo'p odamshunos erdi go'yoki Zol.
 Der erdi o'z o'g'liga: Ey shoddil,
 Shaharga eshakni olib bormagil.
 "U – nomardni, yaxshi bo'lgay edi,
 Na taxt uzra, tobutda ko'rsam" – dedi.
 U – nafs oldida bir belbog'li qul,

⁷G'o'r – Afg'onistonda bir o'lkaning nomi.

Uning zulmidan el fig'onda nuqul.
Bu yurtda kishi ko'rmas obodlik,
Sira ko'rmadi. Ko'rmagay shodlik.
Agar o'lsa, ul shumi ko'ngli qaro,
Yog'ar anga la'nat jahannam aro.
Dedi o'g'li: yo'l og'ir-u ham uzoq,
Yayov bormoq og'ir erur, sol quloq.
Biror yaxshi yo'l topgil, o'yla o'zing,
Baland mendan aqling-u, o'tkir ko'zing.
Otasi dedikim: Men aytganni qil,
Qo'lingga olib katta tosh, ey o'g'il,
Gunohsiz eshakni shu tosh birla ur,
Bu tosh zarbidan eshshak oqsoqlanur.
Sitamgar mabodo nazar solmagay,
Bu eshshak cho'loq-ku debon olmagay.
O'g'il ota so'zin eshitgan hamon,
Qabul etdi, qildi na desa shu on.
Chunon urdi eshakni qobil o'g'il,
Bu zarb ila qattig' mayib bo'ldi ul.
Ota o'g'liga aytdi: Endi yo'l ol,
Eshak yurganicha, yurib, bora qol.
O'g'il ergashib ketdi karvon bilan,
Haqorat qilardi bor imkon bilan.
Ota ko'kka boqdi oshib hasrati,
Xudoyo, dedi, yaxshilar hurmati,
Meni saqlagil, ber ajaldan omon,
Falak aylaguncha uni benishon.
Uni ko'rmasam o'lganin ko'z bilan,
Mudom tik turarman go'rim ichra man.
Tug'ilsa tuzukdir xotindan ilon,
Tug'ilguncha devi laindek yomon.
It a'lo erur mardumozordan,
Kishilarni qiynovchi makkordan.

Butunlikcha dushmanga o'tmay yaroq,
Qo'lingda uning singani yaxshiroq.
Buni tinglagach, shah otin bog'ladi,
To'qum ostida uyquni chog'ladi.
Sanab yulduz-u tun bo'yi uxlamay,
Surib turli-turli xayol bir talay,
Eshitdi xo'rozlar qichqirganini,
Unutdi butun tun azob chekkanini.
Tong otguncha askarlar ot chopdilar,
Faqat tongda otin izin topdilar.
Shah-u otini ko'rdilar shul zamon,
Qo'shinlar yayov chopdilar shoh tomon.
Qo'yib yerga bosh, qildilar hurmatin,
Ur'ib mavj daryoga o'xshab qo'shin.
Dedi, eski bir muxlisi shul zamon,
Edi kunda qul, tunda darvozabon:
Qalay kutdilar sizni qishloqda el?
Butun tunda qoldi xavotirda dil.
Biror so'z ham aytolmadi shoh hech,
Qaro baxtidan ne kechirdi u kech.
Yaqinroq kelib boshini qildi xam,
Qulog'iga aytdi pichirlab shu dam:
Tovuq go'shti qayda? Qasam jon uchun,
Eshak qissasi bo'ldi haddan uzun.
Amir, beklar o'ltirdilar shul zamon,
Qilib bazm, ichib bo'ldilar shodmon.
Biroq kayf oshib, shoh, g'azabga to'lib,
Esiga shu dam tungi dehqon kelib,
Buyurdi, topib bog'lashib keldilar,
Ur'ib, qaqshatib ko'p jafu qildilar.
Sug'urdi u badbaxt o'tkir qilich,
Qochar yo'lni dehqon bilolmasdi hech.
Bu oxirgi damimmi deb o'yladi,

Na kelsa tiliga uni so'yladi.
Qalam boshiga kelsa o'tkir pichoq
Tili bo'lgay o'tkir, yana yaxshiroq.
Qutulmasligini bilib yovidan,
O'qin borin otdi dadillik bilan.
Umidsiz ko'tardi boshin, aytdi chol-
Ki, bo'riga qishloqda yotmoq mahol,
Buni hamma aytur, ayo shoh, inon,
Yemirsin sening davlatingni zamon.
Bu nomehribonlikki, davringda bor,
Sitamgarligingdan el ovora, xor.
Nechun bir o'zimga qilursan sitam,
Men oldinda, xalq birga qo'ydi qadam.
Diling og'rigan bo'lsa mendan axir,
Qo'lingdan kelsa bu xalqni qir.
So'zim tegsa qattiq, biroz yumshagil,
Tubin yul yomonlikni, insof qil.
Zulmdan kechishdir ilojing sani,
Emas o'ldirish bitta bechorani.
Sitam aylasang, bo'lma umidvor,
To'lur yaxshi nomim bilan deb diyor.
So'zimdan agar og'rigan bo'lsa dil,
Dil og'riguvchi ishni sen qilmagil.
Sitamgar o'zi mahv o'lib ham ketar,
Biroq la'nat unga hamisha yetar.
Eshitsang bu yaxshi nasihat erur,
Eshitmas esang, so'ng pushaymon berur.
Kelur qanday uyqu ko'zingga, qara!
Yotolmaydi zulmingdan ellar sira.
Yugurdaklaring maqtagay har nafas,
U maqtovga sen hech loyiq emas.
Na foyda, ular desa ming ofarin,
Bu yoqda seni qarg'asa tul xotin...

Qilich boshda, so'zlar edi shul qadar,
 Qilib jonni taqdir o'qiga sipar,
 Ketib mastligi, shohga keldi aql,
 Qulog'iga ovoz keldi bu xil:
 U cholga azob berma, qutqar, chiqor,
 Buni so'yganing birla ming muncha bor.
 Biroz to'xtadi, boshini xam qilib,
 Gunohin shu on kechdi rahmi kelib.
 Yechib o'z qo'li birla bandin keyin
 Quchoqlab, sevib o'pdi peshonasin.
 Bu so'z bo'ldi olam aro doston,
 Bo'lur yaxshilar yaxshilar-la ravon.
 Eshit dushmaningdan xatongni butun,
 Ko'ringay go'zal har ishing do'st uchun.
 Emas maqtagan do'st, aldamchidir,
 Malomatchilar, senga yordamchidir.
 Shirin bo'lsa ham qand, kasalga zarar,
 Davo bo'lgay achchiq, taxir dorilar.
 Shirin so'zli ulfatlaringdan ko'ra
 Xunuk yuzli tanbeh beruvchi sara.
 Na hojat bu yaxshi nasihat, agar –
 Sen oqil esang, bir ishorat yetar.

HIKOYAT

Yetib saltanat davri Ma'munga⁸ ham,
 Kanizak sotib oldi zebo sanam.
 Yuzi oy-u aqli raso, gulbadan,
 Ajab sho'x-u o'ynoqi-yu xushsuxan,
 Solar erdi ushshoq qoniga chang,
 Qilur edi o'z panjasin lolarang.

⁸ Ma'mun – islom xalifalaridan yettinchisi.

Firibgar qoshi o'smalangan chunon,
 Quyosh uzra go'yoki tiri kamon⁹.
 Magar bir tun ul huri nozikbadan,
 Yaqinlashmadi hech Ma'mun bilan.
 G'azab o'tidan toshdi Ma'mun ta'bi,
 Dedi: boshini olsam olma kabi.
 Dedi: qil boshimni tanimdan judo,
 Va lekin yaqinlashmagil mutlaqo.
 Dedi: Ranjishingga ne bo'ldi sabab?
 Senga yoqmadi, qaysi ish, qaysi gap?
 Dedi: O'ldir-u, yengil et kulfatim,
 Yo'q og'zing hidiga mening toqatim.
 Zulm tig'i o'ldirsa bir yo'la, bas,
 Bu og'zing hidi o'ldirur har nafas.
 Bu so'zni eshitgach, ulug' podshoh,
 Dili ranjidi. Qattiq etdi nigoh.
 Agarchi dili og'ridi shu mahal,
 Davolab yo'qotdi hidini tugal...
 Pari chehrani yor-u hamdam qilib,
 Dedi do'st ekan, aytdi aybim bilib.
 Yo'ling ustida choh qozilsa agar,
 Jaholat-la, aybingni dersan hunar.
 Dema qand ham bo'lg'usi deb davo
 Davo bo'lgay gar unga suqmuniyo¹⁰
 Der edi tabib to'g'ri so'z, ochig'in:
 Davo bo'lgay, ich dorining achchig'in.
 Shifo sharbatin istasang har qachon,
 Ol achchig' o'git sharbatin Sa'diydan.
 O'git, ma'rifat elagidan o'tib,
 Tuzilmish, shirin so'z bilan qo'shilib.

⁹ Tiri kamon – kamalak.

¹⁰ Suqmuniyo – bir daraxtning shirasi, juda achchiq, davo uchun ishlatiladi.

HIKOYAT

Eshitdimki, bechora bir zotdan,
Ulug' shohning ko'ngli ranjib ekan.
Demish balki shohiga haqqoniy gap,
O'jarlik o'tib shoh qilmish g'azab.
Saroydan yubormish u zindon aro,
Hamisha qilur shoh jabr-u jafo.
Pichirlab dedi do'stlaridan biri:
Bu xil so'z edi maslahatdan nari.
Unga dedi: haq so'z ibodat erur,
Qamoq men uchun qisqa fursat erur.
Chaqimchi bu sir so'zni bilgan hamon,
Borib shoh qulog'iga aytdi shu on.
Kulib dedi, behudadir gumon,
U zindon aro o'lgusi beomon.
G'aribga borib aytdi bir qul buni,
U dediki shohga borib ayt shuni:
Agar qo'llasa ham dilim shod emas,
Agar boshim olganda, dil g'am yemas.
Agar undadir mol-u, mulk-u qo'shun,
Azob-u alam garchi menda bu kun,
O'lim eshigiga yetishsak agar,
Har ikkovni go'r bab-barobar etar.
Elin qilmadi senchalik poymol,
Burun hech kim yig'madi sencha mol,
Shu xil bo'lki olam desin ofarin,
Yomon demasin o'lganingdan keyin.
Yomonlik bilan umr o'tkazmagil,
Senga toki la'nat yog'dirmasin el.
Ajal har qachonki boshingga kelur,
Ishongilki yer osti joying bo'lur.
G'azablandi shoh-u buyurdi shu on,

“Sug'ur, deb tilin unga bermay omon”.
 Dedi ul haqiqatchi – dono – asil,
 Bu hukming meni qo'rqit olmaydi, bil.
 Bo'lib xor-u, ko'rsam jafu-yu sitam,
 Agar oqibat yaxshi bo'lsa ne g'am.

HIKOYAT

Juda kambag'al erdi bir pahlavon,
 Yemoqqa topolmasdi bir parcha non.
 Azob tortar erdi qorin dardidan,
 Kun o'tmas edi pahlavonlik bilan.
 Zamonning yomon holatidan mudom,
 Tanida alam, g'am, dili xuddi shom.
 Qilardi falak dastidan dodlar,
 G'azab birla aylardi faryodlar,
 Dili o'ksinib, el hayotin ko'rib,
 Yutardi zahar u sekin oh urib.
 Ishi kelmay o'ngiga, yig'lar edi,
 Uning hammadan holi badtar edi.
 Kishilar yegay derdi go'sht-u asal,
 Menga qayda non, tarra yo'q loaqa.
 Bu yaxshi emas boqqil insof-la sen,
 Mushuk kiydi po'stin, yalang'och men.
 Qani, bu zamon o'ngarilsa edi,
 Qo'linga pul-u mol kelsa edi.
 To'satdan oyoq ostidan, na bo'lur,
 Topilsa javohir ko'milgan chuqur.
 Badavlat yashardim, zamonlar mudom,
 Qutulgay edim, g'am yukidan tamom.

* * *

Gar ish aql-u tadbir bilan hal bo'lur,
Yarash yov bilan, jangdan afzal erur.
Yengish yovni zo'r birla bo'lsa qiyin,
Kerak, zar-la yopmoq urush eshigin.
Agar xavf esa senga yov zarbidan,
Tilin bog'lagil lutf-u ehson bilan.
Zarar o'rnida yovga soch siym-u zar,
Yov o'tkir tishin lutf o'tmas etar.
Bo'lur chalsa tadbir nog'orasini,
Qilur hiyla zo'rlarning chorasini.
Chunon aylagil dushmaning hurmatin,
Keyin po'stinin shil, topib fursatin.
Asir bo'ldi Rustam, qilib hiyla kor,
Qutuldi asirlikdan Isfandiyor.
Xushomadchining makridan qil hazar,
Bo'lur sel, yig'ilsa agar tomchilar.
Qoshing kerma mag'rurlanib, urma dam,
Yengib do'st, agar yov yengilsa ham.
Agar do'stdan dushmaning ko'p erur,
Achingay hama do'st, yov shodlanur.
Hujum etma dushman zo'r ersa agar,
Qilichning damin ushlama, qo'l kesar!
Zafar bo'lsa gar sen tomoningda ham,
Emas odamiyat – kichikka sitam.
Agarchi esang qanchalik pahlavon,
Urushdan yarash yaxshidir har qachon
Kuching yetmasa gar murosa bilan,
Ravodir ko'tarsang qilich unda san.
Bo'yin tovlama, yov yarash istagach,
Uning-chun urush eshigi yopilur,
Sening qudrating ham yana zo'r bo'lur.
Urushni burun boshlagan chog'da yov,

Gunohkor o'zi, qir uni beayov.
Qilarkan adovat, urush beibo,
Adovatchiga mehribonlik xato.
Agar mehribon bo'lsang-u, rahmdil,
Uning kibri ortib borar, yaxshi bil.
Minib mard yigitlar-la uchqur bedov,
Qirib tashla tortsin jazosini yov.
Murosa qilarkan agar ishni hal,
G'azab qilma. O'ldirma. Bo'lma dag'al.
Agar yolvorib kelsa yov har qachon,
Dilingdan olib tashla kekni shu on.
Omon ber, desa ber omonlik, shu choq,
Biroq makridan ehtiyot yaxshiroq.
Bo'yin tovlama keksa tadbiridan,
Qarilarda bor tajriba, fikr-u fan.
Temir qal'ani og'darur sa'y etib,
Qari fikr-u, yoshlar qilich ishlatib.
Fil-u sherni yengsa ham yoshlar,
Qari tulki dostonidan bexabar.
Qochish yo'lini onгла maydon aro,
Zafar kimda, ma'lum emas mutlaqo.
Qocharkan agar lashkaring qayrilib.
O'lib ketmagil to'dadan ayrilib,
Agar chetda bo'lsang qochib qol omon,
Aroda esang o'zni tut yovsimon.
Agar yovdan ortiq esang qancha ham,
Tunab qolma yov yurtida hech dam.
Hujum qilsa ellik kishi tunda gar,
Qorong'uda besh yuz kishini qirar.
Ko'z och, tunda gar yo'lni to'smoqchisan,
Hujum qilmasin balki pistirmadan.
Agar yovgacha qolsa bir kunlik yo'l,
Tikib chodir, ul joyda hushyor bo'l.

Hujum qilsa sendan burun yema g'am.
 Boshin yanch Afrosiyob¹¹ bo'lsa ham.
 Ular birdan ot qo'ysa, bil, ul zamon,
 Ketibdir kuch-u quvvati begumon.
 Toliqmish, u lashkarni qir bemalol.
 Qilibdir o'zini o'zi poymol.
 Qochib ketsa yov, hir o'zing quvmagil,
 Uzoqlashma do'stdan, buni yaxshi bil.
 Agar bossa maydonni chang-u to'zon,
 Qurol birla qurshab olur nogahon.
 Uzoq ketmasin, o'lja izlab qo'shun,
 Bo'lur xavfli ushbu ish shoh uchun.
 Agar pahlavon, ko'rsatur jur'atin,
 Oshirmoq kerak qadr-u ham qiymatin.
 Qilur jon fido shohiga har mahal,
 Kelib qolsa har qancha jang-u jadal.
 Hamesha bahodirlaring shod qil,
 Faqat jang vaqtida deb bilmagil.
 Omonlikda askarni qil shodmon,
 Urush bo'lsa ishga yarar begumon.
 Eling saqlagaysan-ku askar bilan,
 Bu askarni tut shafqat-u zar bilan.
 Topar dushmanin yengibon shoh zafar,
 Uning lashkari to'q-u xursand agar.
 Agar bo'lmasa intizom-u vafo,
 Urushda qachon aylagay jon fido.
 Sipohiyki o'z xunbahosin yegay,
 Emas mard, agar jangda ish bermagay.
 Berilmas ekan zar qo'shinga agar,
 Qilich ushlamay, jangni tashlab ketar.
 Urush chog'ida mardlik etmas ayon
 Agar bo'lsa bechora-vu notavon.

¹¹ Afrosiyob – Turondagi mashhur shohlardan.

* * *

Yov ustiga mardona erni yubor,
Bilib sher jangiga sherni yubor.
Qarilarning ra'yicha ish tut mudom,
Qari bo'ri ovchan erur, vassalom.
Qilichboz yigitlardan qo'rqma aslo,
Qari makridan qil ibo doimo.
Jahongashta er mard-u oqil bo'lur,
Ko'p issiq-sovuqlarni ko'rgan erur.
Sira baxtli yoshlar g'urur etmagay,
Qarilar so'zidan uzoq ketmagay.
Gar obod bo'lsin desang yurt-u el,
Ulug' ishni har kimga topshirmagil.
Urush ko'rgan er bo'lmasa rahbari,
Qo'shinni yuborma sira ilgari.
Kichiklarga topshirmagil katta ish,
Ezolmaydi sandonni¹² musht, yoki tish.
Qo'mondonlig-u xalqparvar bo'lish,
O'yinchog'-u yengil emas, og'ir ish.
Desangkim, xarob bo'lmasin bu jahon,
Sinovsizga topshirma ish hech qachon.
Chopar ovchi it sherga payti bilan,
Urush ko'rmagan sher qochar tulkidan.
O'g'il erkalikda o'sarkan agar,
Urush kelsa boshiga, qo'rqar, pisar.
Urushmoq, qilich urmoq, ov ovlamoq,
Bahodir qilib o'stirur yaxshiroq.
Yigit o'ssa hammom-u ishrat aro,
Urush chog'ida qo'rqadir mutlaqo.
Agar ikki turli kishi ot minar,
Ikovini bir yosh bola ag'darar:

¹² Sandon – temirchilar kundasi.

Qochar bittasi yovni ko'rgan zamon,
Yov qochganlari o'ldirar shu on.
Biri zanchalish, beyurak, bedahan,
Xunasa tuzukdir bu xil jangchidan.
Urushga agar jangchi orqa berur,
O'zin ham, jasurlarni ham o'ldirur.

* * *

Ikki kimsani saqla, shohi jahon!
Biri oqil-u ul biri pahlavon.
Topar katta shohlarni yengib zafar,
Bu ikkini o'stirsa har shah agar.
Kishi gar tutolmas qilich yo qalam,
O'lib ketganida yemang unga g'am.
Emas mardlik – yov bosar chog'ida
Qilib bazm yotsang nishot bog'ida.
O'yin-kulgiga band esa shohlar,
Bu ishrat-la, davlat qo'lidan ketar.

* * *

Demasman g'anim jangidan vahm qil,
Omonlikda ham sen ibo aylagil.
Ko'pincha yoving kunduzi do'stlashar,
Banogoh tun chog'i bosib kelar.
Libosin yechib jangchi chodirda kech,
Biqib yotmasin, u zaiflarcha hech.
Kerak jangga tayyorlanish yoshurun,
Bosib kelgusi balki yov kechqurun.
Bo'lur ehtiyot mardning ish bilg'oni,
Qorovul – qo'shinning temir qo'rg'oni.

* * *

Turish beg'am ikki zaif yov aro
Emas mardlik, ushbu ishdir xato.
Agar til biriktirsalar har ikov,
Bo'lurlar jasoratli bir katta yov.
Birin makr-u nayrang-la ovora qil,
Birin yanchibon, mayli yuz pora qil.
Agar senga dushman o'jarlik qilur,
Firib tig'i-la boshin olsang bo'lur.
Nizo tushsa yov lashkariga, dam ol,
Qilichingni art-u, g'ilofiga sol.
Yoving dushmani birla do'stlik zarur,
O'shanda jahon unga zindon bo'lur.
G'ajir bo'rilar bir-birini agar,
Shu fursat aro qo'ylar orom olar.
Agar ikki yov ichra tushsa nifoq,
Yasha do'st bilan xurram-u ittifoq.
Qilich qo'lda-yu, jangda bo'lganda ham,
Unutma yarash yo'lini hech dam.
Bilimli hunarmand bahodir eli,
Qilur zohiran jang, yarashda dili.
Dilni yoshirin ovlasang, mardlar
Oyog'ing uza balki boshin qo'yar.
Asir tushsa lashkarboshi jang aro,
Shoshilma uning qatliga mutlaqo.
Uning qo'liga ham tushib, ehtimol.
Biror pahlavoning bo'lur poymol.
Bu hechora bag'rini etganda chok,
U ham pahlavoningni etgay halok.
Zamon band etar deb u hech qo'rqmagay,
U qo'rqmay asirlarga zulm aylagay.
Boshidan kechirgan kishi xo'b bilur,
U ham bandi bo'lganga shafqat qilur.

Biror bek bo'yin sunsa senga agar,
Uni qo'llasang, boshqasi ham sunar.
Dilin ovtasang o'n kishini agar,
Bo'lur yuz hujumdan ko'ra mo'tabar.

* * *

Agar yov qarindoshi do'stlik qilur,
Uning makridan ehtiyot erur zarur
O'ch olmoqchi sendan, dilida alam,
Qarindoshining mehri-la dam-badam.
Shirinso'z g'arazgo'dan etgil hazar,
Bo'lur, ehtimol, ul asalda zahar.
Agar har kishi do'stni dushman bilur,
U o'z yovidan oqibat yengilur.

* * *

O'z shohiga sipoh qarshi chiqsa agar,
Bunday sipohni olma, mumkin qadar.
O'zin boshlig'in qadrini bilmagan,
Seni ham omon qo'ymagay makridan.
Inonma, qasam birla ahd etsa ham,
Nazoratchi qo'y, yoshirin dam-badam.
Uzoq tashla arqonni, u yangidir,
Bo'shatma, qochar, topmagaysan axir.

* * *

Urush birla olsang biror mamlakat,
U yurtni asirlarga topshir faqat.
Agar bandi ichmoqchi bo'lganda qon,
Sitamgarni qonin so'rar beomon.
Bir iqlimni gar yovdan olsang kelib,
Yashat xalqin, undan farovon qilib.
Urush boshlasa yov agar qaytadan,

Urib, yanchar el birlashib sen bilan.
 Shahar xalqiga jabr etarsan agar,
 Yovingga eshik yopma bekor ketar.
 Shahar xalqi ham senga bo'lgach g'anim,
 Dema tashqarida erur dushmanim.

* * *

Yomon yov uchun jangda tadbir qil,
 Yashir niyatingni, yarash aylagil.
 Kishilarga bildirmagil niyating,
 Ko'pincha bo'lur gaptashir ulfating.
 Urushganda Iskandar ul sharq bilan,
 Eshik qo'ydi chodirga bil g'arbdan.
 Berib chapdan ovoza, o'ngdan kelib,
 Bosib oldi Zobulni¹³ Bahman¹⁴ kelib
 Siringni bilib qolsa sendan bo'lak,
 U fikr-u, u yo'ldan kechishlik kerak.
 Jahonni musaxxar qilurman desang,
 Xaloyiqqa shafqat qil-u, qilma jang.
 Agar lutf-u shafqat-la ish bo'lsa hal,
 Yomonlik kerak bo'lmagay hech mahal.
 Agar xohlamassan diling og'rishin,
 Dili og'riganlarni soz et ishin.
 Kuching dushmaningdan agar kam erur,
 G'ariblar duosini olmoq zarur.
 Nechunkim ular ohidir mo'tabar,
 Bahodirlaringdan ko'ra ish berar.

¹³Zobuliston – Afg'onistondagi bir viloyat.

¹⁴Bahman – qadimgi Eron shohlaridan.

Ikkinchi bob

EHSON HAQIDA

Erish ma'noga, bo'lsa aqling agar,
Nechunkim ma'no qolur, surat ketar.
O'lik tinch yotar go'rida muttasil,
Agar tinch yotib uxlasa undan el.
Tiriklikda g'am ye, sen o'lgan kunoq,
O'g'il-qizda meros bo'lur ishtiyoq.
Bugun boyliging elga bergil, yesin,
Seniki emas o'lganingdan keyin.
Diling ranjishin xohlamassan agar,
Olib tur dili parchalardan xabar.
O'zing soch xazinangni elga shu choq,
Kalidi qo'lingdan tushar ertayoq.
Mening tirnog'imdan bo'lak hech qachon,
Kim orqamni qashlar, bo'lib mehribon?
Uyingdan g'arib ketmasin benasib,
Mabodo bo'larsan o'zing ham g'arib.
Yetuklarki muhtoj g'amini yegay,
Mabodoki muhtoj bo'lsam degay.
Yalang'och-u ochlar dilin shod qil.
O'zing och qolish kunlaring yod qil.
Tilanmasliging shukrin et doimo,
Quruq qo'yma eshikka kelsa gado...

* * *

Yetimlar boshiga mudom soya sol,
Arit gard-u changin, tikan kirsa ol.
Yetim tursa oldingda ma'yusdil,
O'z o'g'lingni hatto o'pib suymagil.
Yetim yig'lasa, kim yupatgay uni?

Xafa bo'lsa, kim erkalatar uni?
Arit rahm etib, oqsa ko'z yoshini,
Yuzin changin art-u sila ko'z yoshini.
Agar unda yo'qdir qarindosh, tanish,
O'zing parvarish qil, o'zing parvarish.
U damki boshimda otam bor edi,
Boshim uzra tojim, na g'am bor edi.
Yuzimga biror pashsha qo'nsa agar,
Qo'ni-qo'shni ham ranjigay erdilar.
Gar endi asir etsa dushman mani,
Madad qilgali menga bir do'st qani?
Go'daklar g'ami menga butkul ayon,
Boshimdan kechirdim go'daklik zamon.
G'ururlanma xayr aylasang bir nima,
Boshqalar gado, men ulug'man dema.
Qo'lingdan agar kelsa ishla mudom-
Ki, mehnatchini el qilur ehtirom.

HIKOYAT

Dedi bir aqlliga bir hiylakor:
Chuqur loyga botdim, ketibdir mador.
Bir ablahdan olgan edim o'n diram
Yurak ichradir necha botmon bu g'am.
Tunim doimo qayg'u birla o'tar,
U soyam kabi kunduzi ergashar.
Ko'ngil ranjitar har gapi zamon,
Yurakni teshar, so'zi - xanjarsimon.
Xudo unga bermadi go'yo ko'mak,
Butun umrida o'n diramdan bo'lak.
Kun o'tkazmayin doimo har sahar,
Kelib beibo eshigimni qoqar.
Surarman xayol qaysi himmatli er,

Degayki: "Mana, ol-u qarzingga ber".
 Bu so'zni eshitgach, u nuroniy chol,
 Berib ikki tillo dedi: Ola qol.
 U yolg'onchi, pulni qo'liga olib,
 Badar ketdi zardek yuzi ochilib.
 Birov cholga dediki: Bilgil uni,
 Kishi yig'lamaydi u o'lgan kuni.
 Egarlab minar sherni ham ul gado,
 Abuzaydni ham mot etar mutlaqo.
 U dam obid achchig'lanib dedi: Bas!
 Bu ishning siri senga ma'lum emas.
 Agar to'g'ri bo'lsa, uni yoqladim.
 El-u yurt aro hurmatin saqladim.
 Agar so'zi yolg'on hiyla erur,
 O'zing o'yla, oxir pushaymon bo'lur.
 Men o'z hurmatim saqladim zar bilan,
 U yolg'onchi-yu hiylagar makridan.
 Qil ehson yomon birla yaxshiga ham,
 Ham ehson bo'lur, ham bo'lur daf'i g'am.
 Agar aql-u hush bo'lsa fikrin yurit,
 Eshit Sa'diy so'zin, qulog'ingda tut.
 Ko'pincha shu haqda so'zi barkamol,
 Emas ko'z-u qosh ta'rifi, yoki xol.

HIKOYAT

Birov qoldirib yuz ming oltin sabil,
 Vafot etdi-yu qoldi yaxshi o'g'il.
 Baxillar kabi saqlamay pulni ul,
 Saxiylar kabi qildi ehson nuqul.
 Uzulmas edi eshigidan gado,
 Saroyida mehmon to'la doimo.
 U shod etmagan balki dil qolmadi,

U pulga otadek qulf solmadi.
Dedi bir malomatchi: Ey soddadil,
Puling hammasini tamom etmagil.
Kerak xirmon etmoq uchun yoz-u qish,
Emas mardlik lahzada o't qo'yish.
Zar-u nozi-ne'mat emas poydor,
Eshitmabmudingkim bu xil qissa bor:

MASAL

Qiziga dedi yaxshi dehqon ayol,
To'kinlikda, ochlikni qilg'il xayol.
Idishlarni suv birla to'lg'az tamom,
Ariqdan oqib turmagay suv mudom.
Butun davlating do'st uchun sochmagil,
Zarar berguchi yovdan andesha qil.
Quruq qo'l qilolmaydi mushkilni hal,
Uzun qo'l o'yar dev ko'zin har mahal.
Bor-u yo'qni sarf etganingdan keyin,
Topilmas kerak vaqtida bir tiyin.
Gadolar-ku to'ymaydi xayring bilan,
O'zing och qolursanmi deb qo'rqaman.

HIKOYAT

Baland erdi bir mardning himmati,
Va lekin yetushmas edi davlati.
Nechun davlati borda yo'q himmati,
Nechun himmati borda yo'q davlati?!

Daromaddan ehsoni ko'proq edi,
Shuning-chun uning cho'ntagi qoq edi,
Unga xat yozib dedi bir kambag'al,
Eshit, ey saodatli, baxti go'zal,

Biroz zar berib, hojatim qil ravo,
Zamonlar yoturman bu zindon aro,
Ko'zi ilmas erdi jahon narsasin,
Va lekin yo'q erdi qo'lida tiyin.
Uning yovlari oldiga pokdil
Borib aydi: Ey yaxshilar, men kafil,
Qo'lingizni torting u bechoradan,
Kafilman agar qochsa bu oradan.
Kirib so'ngra zindonga, tur, qoch, dedi,
Oyoq bo'lsa senda, yugur, qoch, dedi.
Qafasni ochilgan ko'rib qushmisol,
Chiqib ketdi hech to'xtamasdan shu hol.
Shamoldek uchib sayr etardi chunon,
Yetolmasdi gardiga yel hech qachon.
Uning o'rniga ushladilar buni,
Dedilarki: "Zar ber va yo top uni.
Uchib ketsa qush, qayta kelmaydi u,
U qochdi-yu zindon aro qoldi bu.
Eshitdim qamoqda edi oy-u yil
Na yig'lardi, na shikva aylardi, bil.
Yotar erdi kulfat chekib ko'p zamon,
O'tib qoldi bir pokdil shu tomon.
Dedi: O'ylamasmanki, sen o'g'risan,
Yotursan nega bunda, gar to'g'risan?
Dedi: Ey muboraknafas, mehribon,
Birov molini yemadim hech qachon.
Yotardi shu zindonda bir notavon,
Chiqordim, uning o'rnin etdim makon.
Bu mardonalikdan emas-ku, axir,
Men ozod yurib, o'zga bo'lsa asir".
Vafot etdi oxir olib yaxshi nom,
Uni o'ldi dema, tirikdir mudom.
Tirikdil o'lik yotsa tuproqda ham,

O'likdil tirikdan ko'ra muhtaram.
Agar yaxshi o'lsa dili o'lmagay,
Yomon o'lsa ham hech zarar bo'lmagay.

* * *

Uzoqni ko'ruvchi kishi mutlaqo,
Hayotida kek saqlamas dil aro.
Ko'rar ul kishi xirmonidan zarar.
Boshog'chini qahr ila quvlar agar.
Agar o'lsa bir zolimi nobakor,
Shu chog'da ezilgan bo'lur baxtiyor.
G'ariblar dilin ezmagil jabr etib,
Mabodo bo'lursan o'zing ham g'arib.

HIKOYAT

Buyuk mardlardan birining ishin
Agar mard bo'lsang, eshit, so'zlayin.
Do'kondan olib Shibliy¹⁵ bir xalta don,
Ko'targancha qishloqqa yetdi shu on.
Chumolini ko'rdiki sarson bo'lib,
Yurar doni ichra parishon bo'lib.
Butun tunda uyquasi kelmas edi,
Olib keldi o'z joyiga so'ng dedi:
Muruvvatdan ermas chumolini, man –
Ayirsam, judo qilsam o'z joyidan.
Ezilgan kishilar dilin shod qil,
O'shanda diling shod bo'lur muttasil.
Eshit pok Firdavsiydan sen buni,
(Xudo yorlaqab rahmat etsin uni).
Chumolining ranjitma aslo dilin,

¹⁵ Shibliy – Shayx Shibliy, tasavvuf allomasi.

U ham jonlidir, hammaga jon shirin.
 Bosib ezma o'jizni, ey pahlavon,
 O'zing ham bo'lursan biroq notavon.
 Yomon holga tushganni shod et dilin,
 Unutma yomon kun kelib qolmasin.
 Qara, sham' parvonaga o't qo'yib,
 O'zi ham el oldida bitdi kuyib.
 Birov balki sendan ko'ra notavon,
 Birov balki sendan ko'ra pahlavon,
 Kerak, ey o'g'il, vahshiy oviga zo'r,
 Ko'ngil ovlamoqlikka ehson zarur.
 Qilib yaxshilik, bog'la yo bo'ynidan,
 Kesilmas bu zanjir sira tig' bilan.
 Yomonga yomonlik qilur do'sti ham,
 Ekib arpa kim qildi bug'doy g'aram.
 Solursan agar do'stga ranj-u alam,
 U kelmaydi. Boqmaydi rangingga ham.
 Agar yovga kim shafqatin ko'rsatar,
 U ham oxiri balki do'sti bo'lar.

HIKOYAT

Kelardi yo'l ustida bir navqiron,
 Unga ergashar erdi bir qo'y ravon.
 Dedim: Bo'ynidan bog'lamishsan buni,
 Pishiq chilvir ergashtiribdir uni.
 Olib boshvog'in bo'ynidan ul zamon.
 Yugurdi o'zi har taraf-har tomon.
 Chopar erdi qo'y qolmay undan uzoq
 Qo'lidan yegan erdi dumbul boshog.
 Kelishdi ular o'ynashib qancha dan,
 Yigit dedi: "Ey puxta – dono xo'jam,
 Yetaklovchi chilvir emas, ey janob,
 Buning bo'ynida shafqatimdir tanob.

Ko'rib vahshiy fil filbon ehsonini,
 Itoat qilib oldi farmonini.
 Yomonlarga ham mehrubon bo'l mudom,
 Tuzing oqlagay, itga bersang taom".

HIKOYAT

Ko'rib qoldi shal tulkini bir kishi,
 Dedikim: Qiziqdir Xudoning ishi.
 Bu ahvolda qanday tiriklik qilur,
 Ne ushlab yegay qo'l-oyoqsiz erur.
 U odam turar erdi hayrat bilan,
 Chiqib qoldi bir sher shag'ol ushlagan.
 To'yib yedi-yu qolganin tashladi,
 U sarqitni tulki yeya boshladi.
 To'yib sherdek, qolganin xayr qil,
 Yema tulkidek sarqit, ey soddadil.
 Kishi sher kabi bo'lsa ham pahlavon.
 Agar tulkilik qilsa, itdan yomon.
 Halol topgil-u, yor-u do'st-la yegil,
 Birovlarning hech sarqitin kutmagil.
 Halol ishla mardlarcha ayshingni sur,
 O'zi ishlamay yesa nomard erur.
 Qarilarni sen qo'lla, ey navqiron,
 Yotib olma sen, qo'lla deb har qachon.
 Aqlli kishida bo'lur himmati,
 Xasislarda yo'q aqli-yu fikrati.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir mardi pokizadil,
 Yurardi Rum atrofida muttasil.
 Jahongashtalar-la edim hamsafar,
 Ziyorat qilurmiz uni dedilar.

O'pib yuz-qo'lin har kishini u dam,
 Qilib hurmat o'tqizdi. O'ltirdi u ham.
 Badavlat ekan, bor ekan unda baxt,
 Va lekin o'zi mevasiz bir daraxt.
 Yuзи issig'-u, so'zda xo'b mehribon,
 Va lekin o'chog' muzda, suvda qozon.
 U uyg'oq butun tunda toat bilan,
 Biz uyg'oq, qorin och qanoat bilan.
 Tong otgach eshik ochdi bel bog'labon,
 O'shal kechagidek shirin, mehribon.
 Bor erdi shirin bir yigit sho'xchan,
 Musofir shu manzilda u biz bilan.
 Dedi bo'sa harfin tuzat so'ngra ber,
 Gado bo'sadan to'shani¹⁶ yaxshi der.
 Qilib ehtrom kafshim artish nadur,
 Berib menga non, mayli, kafsh ila ur,
 Topar mardlar ehson bilan ko'p zafar,
 Emaslar ular sen kabi bexabar.
 Ko'ribman mo'g'ul posbonin shu xil:
 Butun tunda uyg'oq o'zi murdakil.
 Karomat, saxiylik-la mardlik erur,
 Quruq so'z ichi bo'sh nog'ora bo'lur.

HIKOYAT

Eshitdimki Hotamda bir tim qaro
 Oti bor ekan uchqur-u bebaho.
 Momaguldirakdek ekan kishnashi,
 Chaqindan o'zar unga mingan kishi.
 Chopar tog'-u sahroga u ter sochib,
 Bulut derding o'tganda og'zin ochib.

¹⁶ "Bo'sa" so'zini arabcha yozishda biroz isloh bilan "to'sha" o'qish mumkin. to'sha - "yo'l ozuqasi", "yemak".

U seldek borar cho'lda borgan sayin,
 Qolur chang kabi yel ham undan keyin.
 Shaharlarda Hotamni el maqtashar,
 Uning madhi sultoni Rumba yetar.
 Saxiylikda hech tengi yo'q derdilar,
 Uchar otini maqtashar erdilar.
 Oti kema daryoda, cho'l ichra sel,
 U uchganda shunqor ucholmas dadil.
 Dedi shunda dono vaziriga shoh:
 Uyatdir, adovat qilish begunoh,
 Tilay zotli tulporini bir safar,
 Muruvvat-la topshirsa Hotam agar,
 Bilurman saxiydir, agar rad qilur –
 Dovul bongidek shuhrati puch erur.
 Ilmli bir oqilni Tayga¹⁷ shu on,
 Qo'shib o'n kishi birla qildi ravon,
 Bulut yosh to'kardi yer o'lgansimon,
 Shamol qaytadan keltirar erdi jon.
 Yurib yetdi Hotam uyiga alar,
 Degil suvga yetdi yurib tashnalar.
 So'yib ot-u qand-u shakar to'kdi u,
 Etaklab to'la nuqra zar to'kdi u.
 Tunab ul kecha ertasi ertalab,
 Ular etdilar otni undan talab.
 Parishonlik o'rtardi Hotam dilin,
 U hasrat tishi birla tishlab qo'lin,
 Der erdi: Ayo oqili zufunun,
 Burunroq menga aytmading ne uchun.
 Men ul uchqur otimni so'ygan edim,
 Pishirgan edim, sizga qo'ygan edim.
 Kecha o'ldi-ku shuncha bo'ron-shamol,

¹⁷Tay - qabila nomi.

Borish qo'raga bo'ldi amri mahol.
 Qo'limda yo'q erdi shu otdan bo'lak,
 Shuni noiloj kecha etdim gazak.
 Menimcha muruvvat emasdi shu on,
 Qarab tursam-u yotsa och mehmon.
 Saxiylik-la dunyoda qolsin otim,
 Agar ketsa ham mayli bunday otim.
 Jo'natdi berib mo-u zar shul nafas,
 Tabiiy erur xulq-u, kasbiy emas.
 Yetib Runga Tay mardidan xush xabar,
 Dedi shah: "Yasha, ofarin, top zafar".
 Shu birlan tugal dema Hotam ishin,
 Eshit yaxshiroq qissasin aytayin.

HOTAM TO'G'RISIDA IKKINCH HIKOYAT

Unutdim, eshitgan edim kimsadan,
 Yaman shahrida qaysidir shoh bor ekan.
 Jahon shohlaridan ekan g'olib ul,
 Saxiylik maqomida olamshumul.
 Desang bo'lgay ehson buluti uni,
 Socharkan u yomg'ircha zar har kuni.
 Birov tilga olganda Hotam otin,
 Uning rashki aylantirardi boshin.
 Der erdiki: "Na taxt-u, na toji bor,
 Nechun unda bor bunchalik e'tibor".
 Eshitdimki shohona bazm etdi soz,
 Yig'ib xalqni ayladi sarfarozi.
 Birov ochsa so'z Hotam ehsonidan,
 Biri ofarin derdi shah birovga shu on,
 Olib kel uning boshini beomon.
 Zamonamda Hotam tirik bor ekan.
 Tanilmayman elda saxiylik bilan.

Jo'nab ketdi jallod bani Tay¹⁸ tomon,
U Hotamni o'ldirgali beomon.
Yo'liqdi yo'l ustida bir navqiron,
Edi himmati chehrasidan ayon.
Shirin so'zli, dono yigit daf'atan
Olib ketdi mehmonni taklif ilan.
Uni qildi xo'b izzat-u ehtirom,
G'arazli dilin lutf etib qildi rom.
Oyog'-u qo'lin o'pdi ertan turib,
Besh-o'n kun, dedi, ketma o'yna yurib.
U mehmon dedi hech mumkin emas,
Kutar bir muhim ish meni har nafas.
Dedi Hotam: "Aytgil ishingni, bilay,
Bo'lib hamdaming senga yordam qilay".
Dedi: Kel, qulog'ingni tutgil, eshit,
Bilurmanki sir saqlagay mard yigit.
Taniysanmi Hotam degan bor ekan,
Bu yurt ichra dono-yu hushyor ekan,
Yaman shohiga boshi darkor emish,
Bilolmamki qanday gunoh aylamish?
Makonin agar ko'rsatarsan bu kun,
Sening do'stliging shul bo'lur men uchun.
Kulib u yigit aytdi: Hotam o'zim,
Mana, kes boshim, chin erur bu so'zim.
Agar tong otib qolsa, bo'lgay yomon,
Murodga yetolmay ko'rarsan ziyon.
Boshin tutdi Hotam saxiylik bilan,
Yigit joni qiynaldi bu qissadan.
O'zin yerga tashlab ming o'rgildi u,
O'pib qo'l-oyog'ini termildi u.
Otib yerga shamshirini shul zamon,

¹⁸ Bani Tay – tay qabilasi.

Qo'lin ko'ksiga qo'ydi aylab fig'on,
 Dedi: Xohlasam senga zarra zarar,
 Bo'lay mardlar oldida bir mushtipar.
 Quchoqlab o'pib ikkala ko'zidan,
 Yamanga jo'nab ketdi tezlik bilan.
 Yuziga boqib angladi podsho-
 Ki, hech ish qilolmabdi u mutlaqo.
 Dedi: Nega boshin kesib kelmading?
 Nega qonjig'angga osib kelmading?
 Hujum ayladimi biror nomdor,
 Kuching yetmadimu, na sir bunda bor?
 O'pib yerni mard dovyurak ushbu dam,
 Duo qildi shohni, tutib boshini xam.
 Dedi men uni ko'rdim – odam ekan.
 Butun yaxshilik birla Hotam ekan.
 Ko'rib himmat-u aqlin etdim pisand,
 Ekan mardlikda u mendan baland.
 Egildim uning himmat-u lutfidan,
 Boshim kesdi ehson qilichi bilan.
 Bayon etdi u hamma ko'rganlarin,
 Dedi shah Tay avlodiga ofarin.

HIKOYAT

Birov eshagi loyga botgan edi,
 Bu ishdan dili qonga botgan edi.
 Yog'ar erdi yomg'ir, edi cho'l sovuq,
 Butun yer yuzida qorong'u quyuuq.
 Tong otguncha ahvoli og'ir edi,
 So'kindi, tiliga ne kelsa, dedi.
 So'kar erdi shoh-u gadolarni ham,
 Butun dushman-u oshnolarni ham.
 Kelib qoldi shu lahzada podsho,

Biroq sezmedi u kishi mutlaqo.
Eshitgach uning ko'p haqoratlarin,
Biror so'z deyish shahga bo'ldi qiyin.
Uyaldi-yu boqdi sipohlar tomon,
Dedi: Nega so'kkay meni ko'p yomon?
Biri aydi: "Ey shoh, boshin kes shu dam,
Bu dard o'tmasin to bo'laklarga ham.
Nazar soldi shoh unga ushbu mahal,
Eshak loyda, kulfatdadir kambag'al.
Shu damda g'aribning gunohin o'tib,
Unutdi haqoratni jahlin yutib.
Zar-u, ot-u to'n berdi ushbu mahal,
Qasos vaqtida mehr qanday go'zal.
Biroq, dedi, ey beaql sodda chol,
Tirik qolmog'ing erdi amri mahol.
Dedi: Shikva menga muvofiq edi,
Shu qilgan ishi shahga loyiq edi.
Yomonlikka oson yomonlik qilish,
Yomonlik uchun yaxshilik og'ir ish.

HIKOYAT

Birov sarf etishga botinmas edi,
Puli ko'p-u, hech ko'zi qiymas edi.
Yemas edi och yursa ham tun-u kun,
Na bergay edi xayr-u ehson uchun.
O'zi zar asiri kecha-kunduzi,
Kishan solgan oltinga ham shul o'zi.
Bilib oldi o'z o'g'li poylab sekin,
U nokas ko'p oltinlarin ko'mganin.
Eshitdim zar o'rniga tosh berkitib,
Sovurmish butun zarni barbod etib.
Saxiy mardda u zar tura olmadi,

Sal o'tmay qo'lida sira qolmadi.
 O'zini bo'g'ardi ota dod etib,
 O'g'il bazm etardi dilin shod etib.
 Ota uxlamay, tunda yig'lar edi,
 O'g'il ertalab kuldi unga dedi:
 Ota! Zarni yig'mang-u yeng deydilar,
 Zar-u toshni ko'mganda teng deydilar,
 Qazib konlar oltin olurlar, nechun:
 Maishat uchun, xayr-u ehson uchun,
 Xasis ilgida bo'lsa oltin, agar,
 Hali ham u – tosh bag'ri ichra yotar,
 O'g'il-qiz bilan yemasang zar turib,
 Sira nolima qarg'acha oh urib.
 Baxil boyda har qancha ham bo'lsa zar,
 Ilondek bu ganj uzra bosib yotar.
 Butun oltinlari uzra titrar baxil,
 Shuning-chun turar oltini qancha yil.
 Ajal toshi-la yanchadirlar uni,
 Zarin taqsim etgaylar o'lgan kuni,
 Chumoliga o'xshab tashib, ye bukun,
 Seni go'rda qurtlar yemasdan burun.
 Nasihat erur Sa'diyning so'zlari,
 Amal aylasang foyda bergay bari.
 Buni bilmaganlar pushaymon bo'lur,
 Eshitganni rizqi farovon bo'lur.

HIKOYAT

Qilib bitta darveshga ehson yigit,
 Chiqargan edi hojatini, eshit.
 Qilib qo'ydimi, bilmadim, bir gunoh,
 Buyurdi osing deb uni podshoh.
 Sipohlar to'la xalq yig'ilgan butun,

Ko'cha-ko'yda, tomda tomosha uchun.
Bu g'avg'oda ko'rdi u kekxa g'arib,
Yigit tutqin-u o'lim unga nasib.
Dili kuydi u mard yigitga shu dam,
Dilin ovlagan erdi qay kun u ham.
Chunon yig'ladi yaxshi shoh o'ldi deb,
Ketib yaxshi, olam yetim bo'ldi deb.
Urardi o'zin dod-u faryod etib,
Shoshib qoldi jallod buni eshitib.
Sipohlar qilib oh-u voy-u fig'on,
Yuz-u ko'zlarini yulib shu zamon,
Yayov shoh saroyigacha chopdilar,
Biroq shohni taxtda tirik topdilar.
Yigit qochdi, ammo g'aribni shu on,
Tutib bordilar bog'lashib shoh tomon.
Dedi unga shah do'q-u haybat bilan:
Mening o'lmog'im xohlading nega san?
Kirib so'zga botir g'arib shu zamon,
Dedi: Eyki hukmingdadir bu jahon.
Tirixsan-ku, shah o'ldi degan bilan,
Va lekin omon qoldi bir jon-u tan.
Bu so'zni eshitmoq-la shah bo'ldi shod,
Unga lutf-u ehsonni qildi ziyod.
Yigit bir tomonga qochardi shu dam,
Yiqilgan-surilganicha tashlab qadam.
Birov aytdiki: Bu o'lim hukmidan,
Qutulding-u, qolding na hikmat bilan?
Qulog'iga dedi: Ayo mehribon!
Men ehson-la topdim o'limdan omon.
Birov yerga sochgay urug', bil shuni,
Berar unga hosillar ochlik kuni.

* * *

Dedik yaxshidir xayr-u lutf-u karam,
 Va lekin qilaberma, har kimga ham.
 Sitamgarni qil mol-u jondan judo,
 Yomon qush qanotini yul beibo.
 Zararli tikanni yul, ey baxtiyor,
 Daraxt ekki, bo'lsin shirin, mevador.
 Ulug' tut shu odamnikim har qachon
 U bo'lsin kichiklarga xo'b mehrubon.
 Sitamgarga shafqat qilursan agar,
 Shu ham el uchun zulm-u bergay zarar.
 Jahon kuydiruvchi kuyib ketsa, boq,
 Jahon kuyganidan ko'ra yaxshiroq.
 Agar o'g'riga kimki shafqat etar,
 O'zi o'g'ri bo'lgay, o'zi yo'lto'sar.
 Sitam qilguchilarni yelga sovur,
 Sitamgarga qilmoq sitam – adl erur.

HIKOYAT

Eshitdim: birovning uyiga kirib,
 Ari in solibdi xalaqit berib.
 Ota der qizigaki: “Bolta ketur,
 Arining uyin buzmog'imdir zarur”.
 Dedi xotini: Buzmagil mutlaqo,
 Bu miskinni qilma vatandan judo.
 Chiqib ketdi er shunda buzmay uni,
 Xotinni ari chaqdi xo'b bir kuni.
 U nodon xotin chiqdi faryod urib,
 Shu dam dedi eri bu holin ko'rib:
 Ne faryod etarsan? G'amin yeb eding,
 Bu miskin uyin buzmagil deb eding.

Yomonlarga kim aylasa yaxshiliq,
Oshib borgay unda yomonroq qiliq.
Agar har kishi mardumozor erur,
Uning boshini kesmog'ingdir zarur.
Biling, nayshakardan azizroq emish,
Urush paytida nayza bo'lgan qamish.
Bu hikmatli so'zni deb erdi birov:
"Og'ir yukni bos, bo'lsa oting asov".
Mushuk saqlama, chunki kaptarni yer,
Agar saqlasang bo'ri, Yusufni ber.
Emas har kishi mol-u izzatga bob,
Birovga qil ehson, birovga azob.
Agar bo'lmasa qaysi uyda tayanch,
Balandlatma, bo'l ehtiyot, yo'q ishonch.
Yo'lin bog'lagil, suv agar kam ekan,
Ko'paysa o'tolmas kishi fil bilan.
Bo'ri tushsa qalqonga, o'ldir shu on,
Gar o'ldirmasang, qo'yga bermas omon.
Yog'och izlama o'ldiray deb ilon,
Toshing qo'ldami? Boshini yanch shu on.
Sitamgar qo'lida yurarkan qalam,
Qo'lini qilich birla qilg'il qalam.
Olur baxtiyor, Sa'diy pandin mudom,
Shudir aql-u hikmat, shudir intizom.

Uchinchi bob**ISHQ HAQIDA**

O'zingdek bir odamning ishq'i butun
 Olib sabr-u oroming aylar zabun.
 Gar uyg'oq esang husnidir fitnagar,
 Xayoli seni uyquda band etar.
 Qo'yarsan oyog'iga boshing chunon,
 Ko'rinmas ko'zingga bu jon-u jahon.
 Pisand bo'lmagach unga ming sidq-u zar,
 Ko'z oldingda tuprog'-u zar tenglashar.
 Bo'lolmaysan o'zga bilan hamnafas,
 U bor joyda sig'maydi bir o'zga kas.
 El oldida rasvolig'ingdan na g'am,
 Na sabr etkali toqating bor-u dam.
 Agar jon tilar, jon tutarsan shu on,
 Agar tig' solur, bosh egarsan shu on.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir yallachi yallasin
 Eshitdi-yu raqs etdi bir nozanin.
 Jigarso'xtalar qurshab erdi shu on,
 Tegib etagi shamga, kuydi chunon-
 Ki, u qahr qildi, dili ranjidi,
 Birov do'stlaridan ne g'amdir dedi.
 Bu o'tda faqat senda kuydi etak,
 Kuyib bitdi-ku menda jon-u yurak.

HIKOYAT

Shirin so'zli bir nozanin bor edi,
 Samarqandda-yu, kimsa xushtor edi.
 Jamoli quyoshdan ko'ra barkamol,

Qiyo boqishi sufilikka zavol,
 U yurganda ko'zlar o'pard i zin,
 Qilardi unga sadqa do'stlar o'zin.
 U do'sti tikildi baland ishtiy o q,
 Kelib jahli, dilbar dedi: Tut quloq,
 Payimdan yurarsan hamisha mening,
 Tuzog'ingdagi qush emasman sening.
 Agar ko'rsam ikkinchi marta shu xil,
 Kesay xuddi dushmancha boshingni, bil,
 Birov debdi: Endi yo'ling ol, yo'qol,
 O'zingni osonroq biror yo'lga sol.
 Demaki dilim maqsadiga yetar,
 Mabodoki bu yo'lda joning ketar.
 Malomat eshitdi chin oshiq shu on,
 Dil-u jonidan chiqdi achchiq fig'on.
 Dedi: mayli ajralsa jondan tanim,
 Uning tig'i-la yaxshidir o'lganim.
 Sharafdir menga, do'st-u dushman ko'rib,
 Desa: yori o'ldirdi shamsher urib.
 Uzoqlashga yo'l bermagay niyatim,
 Agar to'ksa ham zulm etib hurmatim.
 Deding menga: Ey bexabar! Tavba qil,
 Bu so'zdan o'zing top asar, tavba qil!
 Kechirgil meni, har nakim u qilur,
 Gar o'ldirsa ham, yaxshi qilgan bo'lur.
 Agar har kecha o't qo'yib kuydirar,
 Hididan manga har sahar jon kirar.
 Bu jangdan sira qaytma, qil mardlik,
 Uning ishqida o'lsa Sa'diy, tirik.

HIKOYAT

Bir oqil kishiga kelinchak kelib,
 Mehर्सiz eridan shikoyat qilib,

Dediki: Kulib boqmagay bu yigit,
 O'tar turmush achchig', sen arzim eshit.
 Bu elda yashar qancha yosh-u qari,
 Parishon emas, bizchalik dillari.
 Turarlar bo'lib er-xotin mehribon,
 Degaysanki bir tan aro ikki jon.
 Arodan o'tib ketdi necha zamon,
 Kulib boqmas erim menga hech qachon.
 Bu so'zni eshitdi o'shal puxta chol,
 Edi so'zga usto, tetik, barkamol.
 Shirin so'z bilan berdi unga javob:
 Sevikli esa er, chidab chek azob.
 Kechish bunday erdan pushaymon berur.
 Topolmaysan, dilda armon bo'lur.
 Judo bo'lma, chunki, u bo'lsa judo,
 Hayoting bitar, bo'lgay umring ado.
 Aql qancha zo'r bo'lsa-yu nomdor,
 Uni ishq zo'ri qilur tor-mor.
 Junun hush qulog'ini tovlar ekan,
 O'ziga kelolmas aql qaytadan.

HIKOYAT

Temirdan yasab panja bir navqiron,
 Uni sherga urmoqchi erdi shu on.
 Biroq panjasi birla bir urdi sher,
 Qo'lidan tushib panjasi, o'pdi yer.
 Birov dedi: Ey zanchalish, beyurak,
 Temir panjani sherga otmoq kerak.
 Eshitdim der erdi boqib yerga:
 Bu xil panja kor etmagay sherga.
 Gar oqilning aqliga ishq chang solur,
 Temir panja-yu sherga monand erur.

Aqldan sen ishq oldida ochma til,
U chavgon-u, bu to'p erur, yaxshi bil.

HIKOYAT

Amakivachchalar er-xotin bo'ldilar,
Quyosh yuzli har ikki oliy guhar.
Xotin erini xuddi jondek sevar,
Biroq xotinidan u nafrat etar.
Yigitga dedilar qarilar shu choq:
To'la mahrini, sevmasang qil taloq.
Dedi u kulib, mayli yuz qo'y beray,
Shu birlan qutulsam ziyon bermagay.
Kelinchak yuzin yuldi yig'lab, chunon,
Judolikka yo'q toqatim deb shu on.
Na yuz qo'yki, yuz mingini bersa ham,
Chidolmasman aslo, uni ko'rmasam.

HIKOYAT

Dedi kimsa Majnunga: Ey nuqtadon,
Nega kelmagaysan sira Hay¹⁹ tomon?
Magar Layli ishqin unutingmu san?
Bo'lak yor yo'lini kutdingmu san?
Eshitdi-yu bechora qon yig'ladi,
Azizim, tiling tort bu so'zdan dedi.
Dilim parcha-parcha tamoman yara,
Jarohatga tuz sepma do'stim sira.
Uzoq yurgali toqatim yo'q erur,
Va lekin uzoq yo'l bo'larkan zarur.

¹⁹ Hay – Layli qabilasining nomi.

Dedi: Ey vafodor-u pokizadil,
 So'zing bo'lsa Layliga aytay, **degil.**
 Dedi: Nomim eltmoqqa qilma havas,
 Bu nomim u bor joyga loyiq emas.

* * *

Arab nolasiga tuya raqs etar,
 Ko'rarsanmi zavqi dilin uyg'otar.
 Tuyada shu xil zavq bo'lgach, demak,
 Gar odamda zavq bo'lmasa, u – eshak.

HIKOYAT

Go'zal bir yigit nay chalardi mudom,
 Qilar erdi ta'siri dillarni rom.
 Solib unga shovqin ota doimo
 Der erdiki: Yoqmas menga bu sado.
 Biroq tingladi yaxshilab bir kuni,
 Uni behush etdi shu nayning uni.
 Yuzin ter bosib derdi: Qildi asar,
 Dil-u jonga o't yoqdi nay bu safar.

* * *

Ko'zimdan tamom uyqu qochgan edi,
 Eshitdimki parvona shamga dedi:
 Men oshiqman-u menga kuymoq ravo,
 Kuyib yig'lagaysan nechun doimo?
 Dedikim: "Shuning-chun kuyib yig'lagum,
 Azaldan judolik meni etdi mum.
 Go'zal Shirinimdan bo'libman judo,
 Dilim o'tda, Farhoddek, doimo".
 Shu so'zlarni deb yig'lar erdi tag'in,
 Sarig' yuz uza yog'dirardi yog'in.

Qo'y, ey muddaiy²⁰ ishq ishingmas sani,
 Dilingda chidam, sabr-u toqat qani?
 Qocharsan kichik shu'ladan ham mudom,
 Turarman kuyib bo'lganimcha tamom.
 Kuyar-ku faqat bir qanoting sening,
 Butunlay kuyar bosh-oyog'im mening.
 Faqat boqma nurimga majlis aro,
 Kuyib yig'lashimga qara doimo.
 Hanuz tundan o'tmay deyarli zamon,
 O'chirdi kelib bir go'zal nogahon.
 Boshida tutun birla ketdi shu xil.
 Eshit, ishq oxiri shudir, ey o'g'il!
 Bilish istasang ishq yo'lini agar,
 Yonishdan, kuyishdan, o'lim qutqazar.
 Gar oshiq esang darddan qochmagil,
 Bu Sa'diycha qo'l yuv g'arazdan, o'g'il.
 Yaqin borma to'lqinli daryoga hech,
 Borarsan agar, jondan albatta kech.

To'rtinchi bob

KAMTARLIK HAQIDA

Bulutdan tomib tomchi suv nogahon,
 Xijil bo'ldi daryoni ko'rgan zamon.
 Dedi: "Daryo bor joyda kimman o'zim,
 U bor joyda o'zlikni ilmas ko'zim".
 O'zin kamsitib bo'ldi kamtar faqat,
 Shuning-chun sadaf ayladi tarbiyat.
 Oshirdi chunon qiymatini zamon,
 Uning nomini marvarid der jahon.
 Azizlikni topdi, bo'lib xoksor
 Bo'lib kamtarin, topdi ko'p e'tibor.

²⁰ Muddaiy – pastkash.

* * *

Bo'lay desang izzatda boqma yomon,
 Boshqalarga, nokas kishilarsimon.
 Agar bo'lsa har kimda to'g'ri xayol.
 Demas kibr birlan toparman kamol.
 Bo'lak yaxshi nom istama. Shul yetar,
 Seni yaxshi odam desa el agar.
 Agar tenging senga kibr etar,
 Bilursanki nazdingda qadri ketar.
 Agar senda ham bo'lsa kibr-u havo,
 Ko'ringaysan elga shu xil badnamo
 Aqli ulug'lar jahonda sira,
 G'ariblarga kulmas, qilib masxara.
 Ko'pincha ulug'lar tushib qoldilar,
 Zaiflar ularning o'rnin oldilar.
 Faraz ayladim: yo'qdir aybing saning,
 Sen ayb etmagil, bo'lsa aybim mening.
 Agar mard esang hech maqtanmagil,
 Zafar topmadi maqtanib kimsa, bil.
 Piyoz – po'st erur boshqa hech narsa-o'q,
 U o'ylar o'zin pistadek mag'zi to'q.
 So'z oqil elidan qolur yodgor,
 Buni Sa'diydan esda tut zinhor.

HIKOYAT

G'arib, eski to'n mulla bir onida,
 Qatorda edi, qozi ayvonida.
 Unga qozi tez-tez qarardi shu dam,
 Birov "tur bu joydan" deb imlardi ham.
 Der erdi bu joy senga loyiq emas,
 Tuban tush, ket-u, xohi tur, bo'ldi, bas!
 Emas har kishi to'rga loyiq mudom,

Topar har kishi fazlicha ehtiom.
 Bo'lak bir nasihatchi hojat emas,
 Yetar, ushbu sharmandalik o'zi bas.
 Tuban tursa, kim saqlab o'z izzatin,
 Yuqotmas, u pastga tushib hurmatin!
 Ulug'lar maqomin olurman dema,
 Kuching bo'lmasa shercha, sherman dema.
 Tutun chiqdi o'tdek g'arib boshidan,
 Baland o'rnidan turdi, tushdi tuban.
 Shu majlisda boshlandi bahs-u jadal,
 Biri "u", biri "bu" dedi galma-gal.
 Shu dam avj olib fitna-u mojaro,
 Biri "to'g'ri" derdi, birisi "xato".
 Der erding xo'rozlarcha aylab yurush,
 Qilar erdilar qo'l-u tumshuq urush.
 Jaholat birin mast aylar edi,
 Biri qahr ilan yerni mushtlar edi.
 Kelib qoldilar bir tugun birla duch,
 Yechishga topilmasdi hech kimda kuch.
 Quyidan turib shul dam eski chopon,
 Xurush etdi o'rmondagi shersimon.
 Dedi: Puxta hujjat kerak bir talay
 Kekirtak cho'zishlik dalil bo'lmagay.
 Dedi: Bilganim men ham aytsam bo'lar
 Dedilar: Degil yaxshi bilsang agar.
 U izzat bilan cho'kka tushdi shu hol,
 Til ochgan hamon etdi tillarni lol.
 Tili nayqalamdek yurib, maqsadin,
 Uzuk naqshidek chizdi dillarga chin.
 U baxsh etdi suratga jon, ma'nidan,
 Yo'q etdi u da'volarin shu bilan.
 Dedilar ular senga ming ofarin,
 Baland aql-u fikringga ming ofarin,

So'z otini maydonda chopdi chunon-
Ki, qoldi qozi loyda eshaksimon.
O'rindan turib salla-to'ndan kechib,
Yubordi, unga, hurmat aylab, yechib.
Ming afsuski qadringni men bilmadim,
Sening kelganing shukrini qilmadim.
Achintirdi bu xilda holing meni,
Tubanda g'ariblarcha ko'rmoq seni.
Mulozim kelib hurmat ila yaqin,
Uzatdi unga qozining sallasin.
Qabul etmadi-yu qo'lin siltadi,
Meni bandi qilma g'ururga dedi.
Meni ham deganda o'zidan baland,
Ko'zimga ko'ring'usi el nopisand.
Ne farqi bo'lur suvga, bo'lsa zilol,
Erur bosh uchun aql-u ma'no hilol.
Ne hojat menga salla birla g'urur.
Kishi qiymati katta boshda emas,
Ko'tarmoq uchun oshqovoq arzimas.
Soqol, salla birlan g'ururlanmagil,
Soqolni ko'kat, sallani paxta bil.
Faqat surati odam ersa agar,
Jim o'ltirsa suratcha yaxshi bo'lar,
Oshir martabang ilm-u fazling bilan
Zuhaldek²¹ yuqorida bo'lma tuban.
Ming o'ssa qamish, bo'lmagay lazzati,
Shirinlik – shakarnay xususiyati.
Shu aql-u, shu himmat-la odam demam,
Agar yuz qul orqangdan ergashsa ham.
Eshakmo'nchoq aytardi bir yaxshi gap,
Uni xomtama' loydan olgach o'rab:

²¹ Zuhal – nahs deb sanalgan yulduzning nomi.

Meni kimsa bir pulga ham olmagay,
 O'rab, chirmab, o'ltirmagil jinniday.
 Ko'kat qiymati oshmagay hech dam,
 Agar lolalar ichra o'sganda ham.
 Kishi pul bilan bo'lmagay muhtaram,
 Eshakdir eshak gar ipak kiysa ham.
 U dono shu xil puxta so'zlar bilan,
 G'uborin yuvib tashladi qalbidan.
 Dili ranjiganlar dag'al so'zlagay,
 Yovi qo'lga tushganda bo'shshmagay,
 Qo'lingdan kelur vaqtda yov boshin ez,
 Diling ravshan et, o'tmayin ushbu kez.
 Chunon qozining bo'ldi holi xarob,
 Qiyomatmi, dedi, bu qanday azob.
 Iki barmog'in tishladi shul zamon,
 Qarab qoldi ko'zi bo'lib farqadon.
 O'shal dam yigit, burdi himmat yuzin,
 Chiqib ketdi hech topmadilar izin.
 Ulug'lar aro tushdi shovqin-suron:
 Bu xil mard-u dono qayerlik debon.
 So'rab kezdi taftishchi taftish qilib,
 Sifatlab shul odamni kim ko'rdi deb.
 Bir odam dedi: Bul ajoyib sifat,
 Bu shahr ichra Sa'diyda bordir faqat.
 Dedi ofarin unga, ming ofarin,
 Shirin achchig' o'rnida qanday shirin.

* * *

Shirin so'zli shilgay g'anim po'stini,
 Dag'al so'zli dushman qilur do'stini.
 Yuzin kimki sandon kabi aylamas,
 Boshi bolg'adan hech zarba yemas.
 Zafar topsa bo'lgay shirin so'z bilan,

Azobda yurar kim dag'also'z ekan,
Shirin so'zni o'rgan mudom Sa'diydan,
Dag'al so'zli odam o'tar g'am bilan.

HIKOYAT

Sotardi asal bir shirin so'zli yor,
Ko'ngillarni o'rtab u shirinnigor.
Shirinlar shakarnaycha bel bog'labon,
Xaridor bo'lib hamma pashshasimon.
Agar qo'lida bo'lsa hatto zahar,
Qo'lidan asaldek olib yerdilar.
Nazar tashladi badqovoq bir dag'al,
Hasad qildi savdosiga shul mahal.
U ham kezdi erta turib dar-badar,
Boshida asal, chehrasida zahar.
Baqirdi "asal ketdi" deb dam-badam,
Biroq boliga qo'nmadi pashsha ham.
Qilolmay biror pulcha savdo shu kun,
O'tirdi kelib g'am chekib kechqurun.
Hayit kunda mahbuslar qoshidek,
Burushdi yuzi, g'amli o'tirdi tek.
Kulib xotin erga dedi ushbu dam:
Achig'dir achig' so'zlining boli ham.
Shu xil kimsa nonin yemaklik harom,
Yuzi surpadek gar tirishsa mudom.
O'zingga yomonlikni ko'rma ravo,
Dag'al so'zli badbaxt bo'lur doimo.
Agar yo'q ekan senda, mol-u puling,
Bu Sa'diycha ham yo'qmi shirin tiling.

HIKOYAT

Uzib oldi it bitta dehqon putin,
 Tishi zahri etdi jarohat etin.
 Uning dardidan uxlamay zor edi,
 Uyida kichik bir qizi bor edi.
 U qiz do'q urib, otasin qildi tang,
 Dedi: Senda tish yo'qmidi tishlasang?
 Yig'isin qo'yib, bo'ldi bechora jim,
 Boqib kuldi-yu, dedi: Ona qizim!
 Bor erdi kuch-u quvvatim menda ham,
 Va lekin tishim hayf uni tishlasam.
 Agar kelsa ham boshim uzra qilich,
 Tishim it oyog'iga bormaydi hech.

HIKOYAT

Malik Solih Shom shohlaridan edi,
 Quli birla tong chog'i chiqqan edi.
 Kezar erdi har bir tomon sayr etib,
 Arabdek yuzin yarmisin berkitib.
 G'aribparvar erdi-yu odamshunos,
 Bu axloq solih maliklarga xos.
 Ko'rib qoldi, masjidga nogah kirib,
 Yotardi pareshondil ikki g'arib.
 Biriga biri der edi: Ey jigar,
 Qiyomatda tinglansa dodim agar,
 G'ururi baland shohlarga qara,
 Qilur bazm-u ishrat dam olmay sira.
 Ular gar Behisht ichra bo'lgay ekan,
 Ko'tarmayman aslo boshim go'rdan.
 Behisht bizniki, tongla bizning makon,
 Shuning-chun bugun g'amdamiz beomon.
 Bulardan qachon yaxshilik ko'rdi dil?

Qiyomatda ham qiynalurmi shu xil,
Kirib qolsa Solih Behisht bog'iga,
Uray kafsh birlan uning jag'iga.
Eshitdi bu so'zlarni Solih shu choq
Dedi: Turmog'im maslahatdan uzoq.
Borib kutdi toki quyosh chiqsa deb,
Shirin uyqudan xalq uyg'onsa deb.
Buyurdi olib keldilar shul zamon,
Bahaybat turib, qildi hurmat ayon.
Karam yomg'irin yog'dirib beshumor,
Yuvib tashladi dillaridan g'ubor.
O'tib ketdi bir qancha ranj-u alam,
Ular bo'ldi hamdam ulug'larga ham.
Yalang'och-u och erdilar ko'p zamon,
Ular egnida endi shoyi chopon.
Biri shohga dedi: Ayo mehribon!
Sening hukming ostida butkul jahon.
Ulug' bo'lgusi shahga yoqqan kishi,
Yoqibdir bu qullarning qaysi ishi?
Chamandek ochildi shahanshah labi,
G'ariblarga dedi kulib gul kabi:
Emasmanki davlat g'ururi bilan,
O'girsam yuzim xor-u bechoradan.
Adivatni sen ham uloqtir, yo'qot,
Behisht ichra do'st bo'lg'in-u bo'lma yot!
Yarash eshigin senga ochdim bukun,
Behisht eshigin yopma menga u kun.
Shu yo'l birla yur izlasang baxt agar,
Gadolarni qo'llash - qilur mo'tabar.
Irodang yo'q ersa, saodat qani?
Qilur xizmating yovga g'olib sani.
Iching bo'lsa qandilcha suvga tulug',
Bera olmagaysan chirog'dek yorug'.

HIKOYAT

Birov bilgan erdi nujumdan²² biroz,
 Shu birla qilurdi o'zi faxr-u noz.
 Kelib topdi Gushyorni²³, yurgach uzoq,
 G'urur boshiga sig'magan u sayoq.
 Yuziga hakim boqmas erdi sira.
 Sabaq o'rgatish yoqmas erdi sira.
 U qaytar edi, bahrasiz qoq-qurug',
 Dedi unga ko'p bilguchi ul ulug':
 Bilursan o'zingni juda seraql,
 To'liq xumga ne ham sig'ar, yaxshi bil!
 G'urur birla to'lgan boshing bo'sh ketar,
 G'ururdan bo'shat so'ngra ma'ni sig'ar.
 Yo'qotsang g'ururingni Sa'diysifat.
 Yig'ilgay dilingga bilim-ma'rifat.

HIKOYAT

Eshitdimki Luqmon qaropo'st ekan,
 Emaskan u tanparvar-u gulbadan.
 Qulim deb birov ushlab oldi uni,
 Imorat uchun boyga sotdi uni.
 Azob chekdi-yu toldi bir yilgacha,
 Uning-chun saroy soldi bir yilgacha.
 Kelib qoldi qochgan quli nogahon,
 Xijolat chekib, qoldi xoja shu on.
 UZR aytdi Luqmonga ta'zim qilib,
 UZR foydasiz, dedi Luqmon kulib.
 Jafongdan dilim yil bo'yi chekdi g'am,
 Osonliqcha chiqmas dilimdan bu dam.

²² Nujum – astronomiya ilmi.

²³ Gushyor – fors mamlakatidagi bir astronom.

Kechirsam bo'lur, ey azizim shu on,
U foydang menga bermadi hech ziyon,
Uying shunchalik etding obod san,
Oshib bordi menda bilim, ilm-u fan.
Mening bir qulim bor, ayo baxtiyor,
Buyurgayman unga og'ir ish qator.
Dilin endi ranjitmagayman uni,
Esimga kelur loy ishi har kuni.
Ulug'lar jafosini ko'rmay kishi,
Kichiklar azob cheksa ham yo'q ishi.
Amirlar so'zi senga malol,
Qo'l ostingdagilarga bo'lma qo'pol.

* * *

Birov aytsa aybing, xafa bo'lmagil,
Agar tuhmat esa, "bora qol" degil.
Desa mushkni sassiq bir ablah agar,
Xavotirlanib yurma yolg'on chiqar.
Chunon yaxshilik birla qo'ygil qadam,
Yomonlashga so'z topmasin muttaham.
Og'ir botsa dushman so'zi ongla, bil,
Ne aybingni aytsa, shuni qilmagil.
Shu odam bo'lur menga chin do'st-u yor-
Ki, aybim yuzimga desa oshkor.
El oldida bo'lg'ung aziz, mo'tabar,
O'zingni desang hammadan kam agar.
Mozorimdan o'tsang, ayo pokdil,
Azizlar haqi bizni ham yod qil.
Agar Sa'diy tuproq bo'libdir, ne g'am,
Edi xoksor ul tiriklikda ham.
Tanin tutdi tuproqqa, bo'lgach tamom,
Agarchi jahon kezdi yeldek mudom.
Uzoq o'tmayin jismi tuproq bo'lur,

Shamol gardin olamda aylantirur.
 Maoniy gulistonida oy-u yil,
 Qachon sayradi qaysi bulbul shu xil?
 Shu xil bulbul o'lsa, ajablan nuqul,
 Agar unmasa ustuxonida gul.

Beshinchi bob

ROZILIK HAQIDA

Balog'at charog'in yoqib bir kecha,
 Qilib fikr, so'zlar edim bir necha.
 Eshitdi so'zim o'zbilarmon kishi,
 Faqat ofarin aytmoq erdi ishi.
 G'arazlik so'zin ham u qo'shdi shu on,
 Kelur dard kuchayganda nochor fig'on.
 "Mening ham, – dedi, – aql-u fikrim raso,
 Va lekin ibodat uchun mutlaqo.
 Emasdir amud, gurzi-yu, nayzadan,
 Bo'laklar bu so'zni tamom aylagan".
 U birlan talashmoqchi ermas edim.
 Talashganda so'z unga bermas edim.
 Tilim xanjarin ishga solsam agar,
 Qilur o'zbilarmonni zer-u zabar.
 Shu maydon aro jang etarmiz yurib,
 G'anim boshini toshga qo'ysin ko'rib.

HIKOYAT

Safohonda²⁴ bir do'stim bor edi,
 Bahodir edi, sho'x-u hushyor edi.
 Qo'l-u xanjarı doimo qon edi,
 Uni ko'rsa yov bag'ri so'zon edi.

²⁴ Safohon – Isfahon, Erondagi bir shahar nomi.

Sira ko'rmaganman kamonsiz uni,
O'qidan chiqar erdi o't har kuni.
Bahodir, zabardast edi pahlavon,
Uning vahmidan sherlar bag'ri qon.
Agar qasd ila o'q otar qaysi choq,
Teshar ikki yovni bir o'q birlanoq.
Siparlarni teshgan o'qidek dadil,
Tesholmas tikan, g'uncha bargini, bil.
G'anim boshiga ursa musht har qachon,
Taniga botar boshi birdan shu on.
Bo'g'ib tashlar erdi palang gardanin,
Ezardi urib sher bosh-u tanin.
Otar erdi ko'kka, agar bo'lsa tog',
Belidan raso ushlab olsa shu chog'.
Sovutpo'shga tig' solsa u har qachon,
Uni timtalab otga bosgan shu on.
Shu xil mardlig-u odamiyat bilan,
Kishi dunyoda kimsani ko'rmagan.
Ayirmasdi hargiz meni yonidan,
Sevar qildim-u ketdim u yurtidan.
Nasibam u yerdan uzilgan ekan.
Iroqdan o'tib Shomda etdim sukun²⁵,
Havosi yoqib qoldi turmoq uchun.
Necha yil turib qoldim alqissa man,
G'am-u, rohat-u, xavf-u, umid ilan.
U yerdan nasibam tugab nogahon,
Vatan mehri tortdi o'ziga tomon,
Kezib yo'lda bir necha sahro-yu cho'l,
Yana Isfahonga tushib qoldi yo'l.
Xayol qurshadi bir kecha nogahon,
Xayolimga tushdi ushal pahlavon.

²⁵ Sukun (sokin) – yashovchi, yashamoq.

Tuz eslatdi menga yigitning o'zin,
Nechunkim yeb erdim u mardning tuzin.
Kezib Isfahon ichra yurdim u kun,
Talabgor edim oni ko'rmoq uchun.
Falak gardishidan qaribdir yigit,
Qadi xam, yuzi sarg'aribdir yigit.
Sochi qor-u oppoq baland tog' - boshi.
Yuziga oqar keksalik ko'z yoshi.
Falak unga g'olib kelibdir chunon,
Egilmish, bukulmish qolib notavon.
Zamona boshidan g'ururin olib,
Boshi ko'ksiga tushmish ojiz qolib.
Dedim: Sherni ham yenggan, ey pahlavon.
So'libsan nega, keksa tulkisimon?
Kulib dedi: u pahlavonlik tamom,
Tugaldi mo'g'ul jangida, vassalom.
Qator nayzadan yer qamishzor edi,
Yalovlar olovdek namudor edi.
Tutundek bu maydonni bosdim butun.
Zafar topmadim toleim yo'q uchun.
O'shal manki dushmanga nayza solib.
Qo'lidan olardim uzukni yulib.
Biroq bermadi manga baxtim madad.
Uzukdek o'rab oldi yov beaded.
Qochish bo'ldi menga g'animat shu on.
Ajaj qurshovida turishlik yomon.
Madad bermagach toleim yulduzi,
Ne qilgaydi zo'r-u yaroqning o'zi.
Zafarning kalidi senda yo'q ekan,
Ochilmaydi baxt eshigi zo'r bilan.
Fil-u sherdan zo'r edi to'damiz,
Temir kiydik otlargacha hammamiz,
O'shal damda ko'rdik kelur ko'p sipoh,

Sovut kiydik-u ham po'latdan kuloh.
 Surib ot bulut yanglig' ikki tomon,
 Qilich-o'q yog'ar erdi yomg'irsimon.
 O'zin urdi bir-birga ikki qo'shin,
 Degaysan: Falak yerga urdi o'zin.
 Jaladek yog'ib turdi o'q har tomon,
 O'lim seli mavj urdi to'fonsimon.
 Bahodir elin etgali qayd-u band,
 Bo'lib ajdaho og'zochardi kamand.
 Yer erdi g'ubor bosgan osmon kabi,
 Qilich, nayza erdi uning kavkabi²⁶.
 Bu maydonda dushman bilan to'qnashib,
 Siparga siparni urib, do'qlashib,
 Teshib siynalarni o'q-u nayzamiz,
 Ko'mak bermadi baxt, qochdik esiz.
 Na foyda berur mardlar g'ayrati.
 Ko'mak bermasa tolei, davlati.
 Biror kimsa bizning qo'shından u kun,
 Omon chiqmadi, qonga botdi butun.
 Uzum boshidek hammamiz g'uj edik,
 Chochildik to'kilgan uzum donadek.

HIKOYAT

Dedi kalxat: "Ey quzg'un, eshit so'zim:
 Uzoqni ko'rishlikda tanho o'zim.
 Dedi unga quzg'un: Qani bir bilay
 Bu cho'llarga boq-chi, nelar uchragay?
 Eshitdimki, bir necha tosh yo'lgacha,
 Qarab chiqdi kalxat tog'-u cho'lgacha,
 Dedi: Ey birodar, ishonsang agar,

²⁶ Kavkab – yulduz.

Shu cho'l ichra bir dona bug'doy yotar.
Tugab bitdi quzg'unda sabr-u qaror.
Quyi boqdi ikkisi beixtiyor.
Tushib donani bosdi kalxat shu chog',
O'roldi oyog'iga birdan tuzog'.
U bilmaski donni yemasdan burun,
Sotur bo'yniga dunyo qattiq tugun.
Dema har sadaf qornidan dur chiqar,
Va yo o'q nishonga tegar har safar.
Dedi quzg'un: Esiz bu o'tkir ko'zing,
Yemay dona, tushding tuzoqqa o'zing.

* * *

Dedim: "Mardlik lofin urma burun,
Suyuq bo'lma lof urganingdan so'g'un.
O'ziga qarab ish qilur mardlar,
Uyalmas kishi lof urmas agar.
Omonat kiyimni yechib olsalar,
Yana ustida eski to'ni qolar.
Yog'ochdan oyoq qilma zangvozsifat,
Seni navcha derlar go'daklar faqat.
Mising garchi tilloga o'xshash erur,
Sotarsan xaridor agar bo'lsa ko'r.
Chaqang ustiga berma oltin suvin,
Uning qadri dono uchun bir tiyin.
Esa qalbaki o'tga solgay ular,
Bu oltinmi-mismi bilolgay ular.
Qaroqchi erur yaxshiroq, ey jiyon,
O'zin pok ko'rsatgan iflodan.
Riyo sirtiga bermagil e'tibor,
Bu suv ostida balchig'-u loyqa bor.
Nihoning yomondir agar, ey falon,
Ne foyda yashirmoqdan, o'zing yomon.

Ko'ringay kiyim avrasi har qachon,
 Shuning-chun u yaxshi-yu astar yomon.
 Kerak bo'lsa senga agar yaxshi nom.
 Yasatma tashing, dilni pok et mudom".
 Yetar senga Sa'diy so'zi, ey o'g'ul,
 Agar ota pandicha qilsang qabul.
 Eshitmas esang so'zimizni bugun,
 Ishingdan pushaymon bo'lursan so'g'un.
 Bu yanglig' nasihatchi noyob erur,
 Bu bog' mevasidan yemoqlik zarur.

Oltinchi bob

QANOAT HAQIDA

Ko'p ovora kezgan xasisga degil-
 Ki, davlat qanoatdadir, yaxshi bil!
 Kel, ey beqaror, sabr qil tog'day,
 Tegirmon toshidan giyoh unmagay.
 Gar oqil erursan, semirtma taning,
 Taningni semirtsang, o'ldirganing.
 Aqli kishilar hunar orttirar,
 Qoringa qul ersa hunarsiz qolar.
 Kishi bilsa insoniyat xislatin,
 Urar avval og'ziga u nafs itin.
 Yemak, uxlamak – vahshiy hayvon ishi,
 Shu odatni qo'llar aqlsiz kishi.
 Bo'lur baxtiyor kimki xilvat aro.
 Bilimdan olur hissasin doimo.
 Birov nur-u zulmatni bilmas ekan,
 U farq etmagay hurni devdan.
 Quduqdan shuning-chun yiqilding o'zing,
 Oyoq ostini ko'rmagandi ko'zing.
 Sen odam esang ko'p yema hirs ilan,

U qorning-la, odammisan-xummisan.
 Buni bilmagay nafsiga bandalar,
 Qorin to'lsa, hikmatdan ul bo'sh qolar.
 Qorin birla ko'z to'ymagay hech qachon,
 Bo'lur yaxshiroq qolsa bo'sh oshqozon.
 Buni bilmagaysanmi, sheri jayon.
 Tuzoqqa tushar nafs uchun nogahon.
 Palangdan-ku ko'p vahshiyilar yengilur,
 Yemoq hirsila o'zni bandga solur.
 Yesang sichqon kabi, birov nonini,
 Tusharsan axir, o'yla qopqonini.

HIKOYAT

Menga berdi hoji suyakshonasin²⁷-
 Ki, hojilar axloqiga ofarin.
 Eshitdim meni it demish bir kuni,
 Dili ranjib ermishmi mendan uni.
 Taroqni otib men dedim, ol suyak,
 Yarashmaydi aslo meni it demak.
 O'zimning achchig' sirkam oldida men
 Shirin demagum halvogar halvosin.
 Qanoat qil, ey nafs, ko'zingga to –
 Barobar ko'rinsin gado birla shoh.
 Olib borma shahga tama'li so'zing,
 Tama'ni yo'qotgin-da shahsan o'zing.
 Yomon bo'lsa nafsing, yomon hirs ila,
 Qorinni qilib do'mbira non tila.

²⁷ Suyakshona – suyakdan yasalgan taroq.

HIKOYAT

Tama'gir kishi tongda aylab xirom,
 Borib Xiva xoniga bermish salom.
 Egilmish, bukilmish xushomad qilib,
 Yuzin yerga surtmish itoat bilib.
 Dedi o'g'li unga: Aziz otajon,
 Nedir bu, tushunmasman etgil bayon,
 O'zing der eding – qibla bizga Hijoz,
 Qilursan nechun bu tomonga namoz?
 Qanoat bilan ko'kka yetgay boshing,
 Tama' birla ko'krakka tushgay boshing.
 Bir arpaga sotma sharaf gavharin,
 Tama' to'kkusi hurmatingning barin.
 Tama'ga bo'yin sunmasa har kishi,
 U qul ermas, ozod o'tar turmushi.
 Tama' jamiyatdan chiqorgay seni,
 Uni haydagil, u chiqormay seni.

HIKOYAT

Bir oqil bo'lib erdi bezgakkasal,
 Birov dedi: Olgil falondan asal,
 Dedi: "Bir xasis minnatidan axir,
 O'lim achchig'i men uchun yaxshidir.
 Birov gar boqar xo'mrayib kibr ilan,
 Hech oqil yemas bol uning qo'lidan.
 Diling istagin izlama hammasin,
 Semirsa taning jon bo'lur ozg'in.
 Kishini buzuq nafs etar xor-u zor,
 Gar oqil esang, sen uni ayla xor.
 Ne ye desa nafsing, yesang hammasin,
 Umr o'tkazish senga bo'lgay qiyin.
 Qorin tandirin qizdirish dam-badam,

Berur topmagan kun azob-u alam.
 To'kin vaqtda yesang ovqatni kam,
 Chidarsan kamyoblikda ochlikka ham.
 Qorinning yukini tashir ko'p yegan,
 Toshur g'am yukin gar topolmas ekan.
 Ko'pincha qorin bandasidir xijil,
 Qorin tor qil, bo'lmasin tor dil.

HIKOYAT

Ne keltirganim Basradin aytayin,
 Shirin so'zki bu xurmodin ham shirin.
 Necha tan edik biz qalandarsimon,
 O'tardik, yurib xurmozordan ravon.
 Aroda birov qorni anbor edi,
 Juda ko'p yemak-la, o'zi xor edi.
 Daraxt ustiga chiqdi, nafsi yomon,
 Yiqildi-yu til tortmay o'ldi shu on.
 - Kim o'ldirdi, - deb oqsoqol urdi do'q,
 Dedim: Urma do'q, bizda hech ayb yo'q.
 Qorin tortdi shoxdan tutib etagin,
 Qorin katta bo'lgach, ko'tarmoq qiyin.
 Chigirtka boshidan-oyog'i qorin,
 Qorinsiz chumoli tashir putlarin.
 Kel endi diling pok tut, toza yur,
 Faqat go'rda tuproq-la qorin to'yur.
 Na xil bo'lsa, och qolganingda, taom,
 Uni ishtaho birla yersan tamom.
 Qo'yar boshni bolishga oqil shu choq
 Asir aylasa uyqu boshdan-oyoq.
 Agar bilmasang so'zlama uncha ko'p,
 Yalang joy agar bo'lmasa, tepma to'p.
 Iloj bo'lsa dam urma, qo'yma qadam,
 Sen andozadan tashqari, yoki kam.

HIKOYAT

Birovning edi non xurushi piyoz,
 Emasdi bo'laklarcha ovqati soz.
 Dedi bir aqlsiz kishi: "Ey g'arib,
 Ketir bir nasiba shilonga borib.
 Uyalma sira, qo'rqma hech kimsadan.
 Quruq qolg'usi tortinishlik bilan".
 Borib yeng shimardi, talashdi shilon,
 To'nin yirtidilar, ilgi sindi shu on.
 Eshitdimki yig'lab der erdi esiz,
 O'ziga o'zi qilgani chorasiz.
 Tama' bandasi g'amga botib ketar,
 Menga endi non-u piyozim yetar.
 Yesam arpa nonini mehnat bilan,
 Shirindir birovlarning oq nonidan.
 Qorin bandasi uxlamas tun bo'yi,
 Birov jaz-juzida qulog'i, o'yi.

HIKOYAT

Mushugi bor erdi qari bevaning,
 Xarob erdi, och erdi qorni aning.
 Oshib tushdi shoh tomidan bir safar,
 Uni shoh soqchilari otdilar.
 Tanidan oqib qon, qochar erdi u,
 O'lim vahmi birlan shuni derdi u:
 Qutulsam qorovul qo'lidan agar,
 Menga tul uyi birla sichqon yetar.
 Bol izlab yeguncha ari nashtarin,
 Qanoat bilan shinni yesang, shirin.

* * *

Eshitdimki, o'tgan zamonlar aro,
 Zar etmish qaro toshni bir avliyo.
 Bu so'z ma'qul ermas dema, qil nazar,
 Qanoatchi oldida teng tosh-u zar.
 Go'daklarcha dil pok tutsang agar,
 Bo'lur teng ko'z oldingda tuprog'-u zar.
 Yetur shahni sevgan gadoga xabar:
 Gadodan gadoroq erur shohlar.
 To'yar, tushsa bir pul gado ilgiga,
 Faridun²⁸ to'lmas Ajam mulkiga.
 Mudom mulk-u davlatni saqlash balo.
 Gadoning o'zi shoh-u nomi gado.
 Dili g'amli shohdan jahonda axir,
 Dilida g'ami yo'q gado yaxshidir.
 Olur dehqon orom ayoli bilan-
 Ki, shoh uxlamas o'z xayoli bilan.
 Jahon shohimi yo yamoqchi erur,
 Faqat uxlagan chog'ida kun ko'rur.
 Xudoga shukr, sen emas zo'ravon,
 Kishilarga yetkazmagaysan ziyon.
 Uzunni beravermagay toklar,
 Gahi meva bergay, gahi barg to'kar.
 Agar qolsa zindon aro poklar,
 Bulutdan chiquvchi quyoshdek chiqar.
 Hasadchi borib qolsa zindon sari,
 O'char suvga tushgan olov singari.
 Falak aylanib hech qaror topmadi,
 Jahon kezdi Sa'diy, baror topmadi.
 Diling kuymasin noumidlik bilan,
 Yorug' kun tug'ilgay qaro kechadan.

²⁸ Faridun – Afsonaviy Eron shohlaridan.

Yettinchi bob

TARBIYAT HAQIDA

Bu bob – tarbiyat: xulq-u vijdon so'zi,
 Na ot-u, na jang-u, na maydon so'zi.
 G'anim – nafsing-u, doimo birgasan,
 Nechun jang etarsan bo'laklar bilan?
 Haromdan tiyib nafsni mardlar,
 Topishdi Tahamtancha fath-u zafar.
 Go'dakdek urib o'z-o'zingni tuzat,
 Urib el boshin yanchmog'ing uyat.
 O'zingga kuching yetmagach, ey asov,
 Kishi g'am yemas, sen kabi bo'lsa yov.
 Taningdir – yomon-yaxshili bir shahar,
 O'zing shoh-u, aqling vazir – mo'tabar.
 Erur yaxshilar – rozilik, to'g'rilik,
 Yomonlar – takabburlig-u, o'g'rilik.
 Yomonlarga shoh bo'lsa gar mehribon,
 Qachon oqil ahli yashar tinch-omon?
 Senga shahvat-u hirs-u kin har qachon,
 Tomir ichra qondek, taning ichra jon.
 Bu dushmanlaring topsalar tarbiyat,
 Ular senga g'olib kelurlar faqat.
 Sira g'ing etolmaydi kibr-u havo,
 Aql musht urib, bersa tez-tez jazo.
 Bu to'g'rida ko'p so'zga hojat emas,
 Tushungan kishilarga bir harf bas.
 Yetuk durshunoslar sadaf singari,
 Ocharlar og'iz, kelsa so'z gavhari.
 So'zi birla ovora sergap bari,
 Nasihat eshitmaydi kar singari.
 Agar so'zlasang betinim, zo'r berib,

Qolursan birov so'zidan benasib.
 Durust-nodurust so'zga sabr aylagan.
 Erur yaxshi, hozirjavob laqmadan.
 So'z inson kamolotidir, yaxshi bil,
 Bilib so'zlagil, hurmating to'kmagil.
 Yaqin bo'lma sergap kishilar bilan,
 Aql ishlatib oz-u soz so'zla san.
 Yuz o'q otding-u hammasi ham xato,
 Bir o'q birla ur, bo'lsa aqling raso.
 Kishi yo'qda ham demas ul so'zni mard,
 Agar fosh bo'lganda keltirsa dard.
 Birov g'iybatin qilmagil zinhor,
 Devordan nari ham eshitguchi bor.
 Diling – shahr-u, sir – bandi bu shahr aro,
 Shaharni ochiq ko'rmasin mutlaqo.
 Tilidan yonar sham' majlis aro,
 Shuning-chun tilin yig'di aqli raso.

HIKOYAT

Takash²⁹ bir quliga ochib o'z sirin,
 Dedi ayta ko'rma birovga tag'in.
 Qulidan biri ochdi sirni magar,
 Dedi shah: Ayo johil ifloslar,
 Yil o'tdi-yu, tilga ketirdi dilim,
 Faqat bir kun ichra eshitdi elim.
 Takash berdi jallodga farmon shu on,
 Dedi: kes bular boshini beomon.
 Bulardan biri shohga berdi dalil,
 O'zingda gunoh, bizni o'ldirmagil.
 Buloqni bo'g'ib qo'ymading avvalo,

²⁹ Takash – xczrazmshoh. Noni Abuiddin.

Bu sel bo'ldi, bog'lash qiyin mutlaqo.
 Diling sirrin aytma, kishidan yashir,
 U albatta har kimga aytar, axir.
 Xazinachiga topshir oltinlaring,
 Va lekin yashir dil uyida siring.
 Agar aytmasang, so'z senga muftalo,
 Gar aytsang, u bo'lgay boshingga balo.
 Bo'shatganda Rustam otin bir go'dak,
 Uni tutgali yuzta Rustam kerak.
 Bu xil so'zni aytmaki bo'lganda fosh,
 Baloga yo'liqsa shu so'z birla bosh.
 Dedi bir xotin eriga yaxshi gap:
 "Bilib so'zla gar bilmasang ochma lab".
 O'zingga botar so'zni sen so'zlama,
 Ekib bug'doy, arpa o'rish ko'zlama.
 Haqorat qilib olmagaysan duo,
 Na eksang o'rarsan shuni doimo.
 Ajab totlidir Barahmanning³⁰ so'zi:
 "O'zin hurmatin saqlar odam o'zi".

HIKOYAT

Misr ichra xushxulq, eski chopon
 Bir odam, gapirmasdi necha zamon.
 Chor atrofidan aylanib yaxshilar,
 Uning xuddi parvonasi erdilar.
 Xayol aylabon dedi bir kechqurun:
 Ekanman tilim ostida yoshurun.
 Zamonlar shu holatda yursam agar,
 Kim olgay mening donishimdan xabar?
 U so'z so'zlagach, el dedi birma-bir:
 "Agar bo'lsa nodon Misrda shudir".

³⁰ Barahman – butparastlar rahbari.

Hama tarqalib bo'ldi holi yomon,
 Yozib ketdi masjidga ketgan zamon.
 Boqib ko'zguga ko'rsam erdim o'zim,
 Niqobimni yirtmasdi tuzsiz so'zim.
 Xunuk yuzdan oldim shuning-chun niqob,
 O'zimni der erdim go'zal oftob.
 Jim o'ltirmog'ing – savlating, ey og'o,
 Siring yopug'idir bo'laklar aro.
 O'zing hurmating saqla oqil esang,
 Ochib qo'yma dil sirrini shoshilib,
 Kerak chog'da aytarsan o'zing bilib.
 Mabodo siring bo'lsa fosh el aro.
 Yopish qayta mumkin emas mutlaqo.
 Gapirmaydi hayvon, gapirgay bashar,
 Shaloq so'zli inson ho'kizdan battar.
 Kishilikda ham aql-u, ham so'z zarur,
 Aqlsiz to'tidek so'z o'rganma g'o'r.
 Kishi vahshdan so'z bilan farq etar,
 Xato so'zlasang, sen ho'kizdan battar.

HIKOYAT

Yomon so'zladi jangda bir pahlavon,
 Yaqosin bo'g'ib yirtdilar shu zamon.
 Yebon bo'yniga musht u yig'lar edi,
 Jahon ko'rgan oqil shu chog'da dedi:
 Yoparding gar og'zingni g'unchasimon,
 Yoqang parchalanmasdi guldek shu on.
 Kishi so'zlasa o'ylamay beasos,
 So'zi xuddi tanbur – lofdir xalos.
 Alangaki boshdan-oyoq til erur,
 Biroz suv bilan o'chirilsa bo'lur.
 Hunarmand kishi men hunarmand demas,

Uni ta'rif aylar hunar har nafas.
 Agar senda mushk yo'q, jim o'tir axir,
 Agar bo'lsa, hidning o'zi aytadir.
 Ne darkor qasam birla "g'arb oltuni" –
 Demaklik, mahak³¹ yaxshi aytar uni.
 So'zim kamligini ko'rib har nafas,
 Degay soddalar, Sa'diy ulfat emas.
 Rizoman agar po'stinim yirtsalar,
 Sira toqatim yo'qki, ko'p aytsalar.

HIKOYAT

Bo'libdir Azud³² o'g'li qattiq kasal,
 Ota toqati toq edi ul mahal.
 Dedi bir aziz so'zlayin tinglagil,
 Qafasdan u qushlarni ozod qil.
 Qafaslarni sindirdi bir-bir shu on,
 Qochar bandi zindon ochilgan hamon.
 Ulardan biri erdi xo'b xushnavo,
 Qafasda uni asradi bog' aro,
 Kelib ko'rdi o'g'li sahar chog'ida,
 Qolibdir shu bulbul faqat bog'ida.
 Boqib shunda bulbulga dedi kulib:
 Tilingdan tutilding-ku, bandi bo'lib.
 Gapirmas esang yo'q birovning ishi,
 Dalilin ketirgay gapirgan kishi.
 Gapirmas edi Sa'diy necha zamon,
 Shuning chun ma'lomatdan erdi omon.
 Yomon so'zga solma quloq hech qachon,
 Ko'zing yum, yalong'ochni ko'rgan hamon.

³¹ Mahak – oltinni o'ziga tortadigan qora tosh.

³² Azud – Azudiddavla, qadimgi Ray podsholaridan.

HIKOYAT

Kirib sho'xlar bazmiga bir lain,
Urib yordi sozanda childirmasin.
Saqolidan oni tutib oldilar,
Betin xuddi chirmandadek yordilar.
Yotolmas edi tarsaki zarbidan,
Piri ertasi dedi ta'lim bilan:
Desang yormasin betni childirmadek,
Mudom chang kabi yerga boshingni eg.
O'zini tutar yaxshi dono kishi,
Birovning ishi birla bo'lmas ishi.
Boshingda qulog'-u, ko'zingdir butun,
Og'iz so'z uchun, dil esa xush uchun.
Ko'zing oldiga kelsa past-u baland,
Bu past, bu balanddir demoq nopisand.

HIKOYAT

Dedi menga bir keksayi mo'tabar:
(Aziz keksalar so'zi dilga yoqar.)
"Ko'zim ko'rdi Hind ichra tun rangini,
Adir ustida qop-qora zangini.
Quchog'ida bir qiz oy kabi,
O'shal qiz labida u devning labi.
Chunon bag'riga bosgan erdi butun,
Degaysanki qoplab edi, kunni tun.
Mening g'ayratim qo'zg'adi shu zamon,
G'azab o'ti yondirdi dilni yomon,
Dedim sen xudobexabarga o'lim,
Kesak, tosh-u kaltakka cho'zdim qo'lim,
Quvib devni majbur etib do'q bilan,
Shu dam tundan ajratdim ul kunni man.

Bulut ketdi go'yoki bog' ustidan.
Tuxum chiqdi go'yoki zog' ostidan.
Turib qochdi dev katta qo'rqinch bilan,
Parivash osildi manga daf'atan.
Dedi: Ey gado, hiylakor, jandapo'sh,
Buzuq niyat-u betamiz dinfurush,
Men oshiq edim unga bir qancha yil,
Qachonlarda bergan edim unga dil.
Mening og'zim oshga yetib erdi ham,
Oshimni to'kib mahrum etding shu dam.
Qilib dod-u, faryod-u oh-u fig'on,
Der erdi: qani mehr-u shafqat shu on.
Aqlli biror mard yigit yo'qmikan,
Qasosimni olsa bu shum keksadan.
Uyalmaydi bu keksalik chog'da ham,
Uzatdi qo'lin ko'kragimga shu dam.
Osildi etakka shu xil so'z bilan,
Uyaldim, qolib zo'r xijolatda man.
Yechib tunni samsiq piyozisimon,
Bosib vahmi katta-kichikning shu on,
Yalang'och qochardim u qizdan uzoq,
Edi mendan unga to'nim yaxshiroq.
O'tib necha muddat, kelib urdi do'q,
Taniysanmi dedi, men aytdimki: Yo'q.
Qo'lingda u kun tavba qilgan edim,
Bu xil foydasiz ishni qilmam dedim.
Bu xil ishga duch kelmasin hech kishi,
O'zi birla bo'lmoqdir oqil ishi.
O'shal voqeadan ochildi ko'zim,
Birovning ishidan uzoqman o'zim.
Agar bo'lsa boshingda aql-u bilim,
Bu Sa'diy kabi so'zlagil, yo'qsa jim".

HIKOYAT

Hazilmi dedim, kimsa so'zlar edi,
 O'g'irlikni g'iybatdan a'lo dedi.
 Dedim unga: Ey fikri xom, beaql,
 Ishonmaydi bu qissaga aql-u dil.
 O'g'irlikda ne fazl ko'rgan eding,
 O'g'irlikni g'iybatdan afzal deding.
 Dedi: chunki o'g'ri jasorat qilur,
 U mardlik kuchi-la qorin to'yg'azur.
 Ne orttirdi g'iybatchi g'iybat qilib,
 Faqat qoldi o'zi xijolat bo'lib.

* * *

Vazifa yer erdim Nizomiyadan³³,
 O'tardi kunim dars-u takror bilan.
 Mudarrisga bir kun ayoniy dedim:
 Hasad qildi menga faloniy dedim.
 Qachonkim so'zim ma'ni dodin berur,
 Negadir uning qorni tars yorilur.
 Mudarris so'zimni eshitgan edi,
 Kelib achchig'i ancha afsus yedi.
 Dedikim: seningcha hasad-ku xunuk,
 Degil senga kim aytdi – g'iybat tuzuk?

* * *

Kishilarni har kimki derkan yomon,
 Seni ham u yaxshi demas hech qachon.
 Yomonlaydi har joyda orqangdan u,
 Birovlarni ham u yomonlardi-ku!

³³ Nizomiya – Bag'dodda bir madrasa nomi.

* * *

Demishlarki, uch shaxsga g'iybat ravo,
 Oshib ketsa, to'rtinchisiga xato.
 Biri podshoh-u, jafokor erur,
 El undan hama vaqt bezor erur.
 Uning zulmin aytmoq halol dam-badam,
 Bilib ehtiyot bo'lgusi xalq ham.
 Ikkinchi hayosiz, yashirma uni,
 O'zin pardasin yirtadi har kuni.
 Hovuzga tushishdan uni to'smagil,
 Quduqqa yiqilgay axir, yaxshi bil.
 Uchinchi, tarozuda aldoqchidir,
 Yomon fe'lidan qancha bilsang, gapir.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir o'g'ri cho'ldan kelib,
 Seistonga³⁴ kirdi sayohat qilib.
 O'ziga kerakli yemak-ichmakin,
 Sotib oldi baqqoldan u nechakim.
 Tarozuda baqqol o'g'irlab edi,
 Solib shovqin ul o'g'ri shunday dedi:
 Agar tunda yo'lni to'sar o'g'rilar,
 Seistonlik kunduzdayoq yo'l to'sar.
 Yomon fe'l uchun tunda ham qo'rqaman,
 Bu kunduz kuni qo'rqmagay kimsadan.

* * *

Kishilarki dushman so'zin keltirur,
 Ular dushmaningdan yomonroq erur.
 Kishi eltsa do'stiga dushman so'zin,
 Qilibdir u dushmanga chin do'st o'zin.

³⁴Seiston - Afg'onistondagi bir viloyat nomi.

Turib yuzma-yuz so'z deyolmaydi yov,
 Meni so'z bilan qo'rqitolmaydi yov,
 Yov aytolmagan so'zni menga ayon,
 Degaysan, shuning-chun sen undan yomon.
 Chaqimchi yana eski kek qo'zg'atar.
 U zindon aro gar kishanda yotur,
 Chaqib yurganidan shu ham yaxshidur.
 Urush ikki tan o'rtasida olov,
 Chaqimchi o'tin tashiguvchi, moxov.

* * *

Erur hammadan ham chaqimchi yomon,
 Uningdek razil ko'rmadim hech qachon.
 Buzuqfikir-u nodonligi birlan ul,
 Buzar ikki do'st o'rtasini nuqul.
 Bular do'stlashurlar bo'lib jon-u dil,
 Uyatga qolur o'rtada ul razil.
 Iki tan aro kimki o'tlar yoqar,
 Aqldan emas bu, o'zi ham yonar.
 Bu Sa'diycha xilvatda kim zavq olur,
 Tilin ikki olamdan ul tortadur.
 Degil foydali so'zni bilgan qadar,
 Qabul etmasa ham uni kimsalar.
 Pushaymon bilan oh-u voy aylagay,
 Nega tinglamapman debon yig'lagay.

* * *

Xotin bo'lsa gar pok-u aqli raso,
 Erin shoh etar, garchi bo'lsa gado.
 Ko'ngilga muvofiq esa yor agar,
 Zafar sozini chalki, topding zafar.
 Agar g'amgusor ersa yor tun bo'yi,
 U g'amni dema g'am, yesang kun bo'yi.

Agar bo'lsa yoring inoq-u go'zal,
Murodingga yetding – muroding o'shal.
U bo'lsa shirin so'zli-yu pokdil,
Uni yo xunuk, yo go'zal demagil.
Dili pok xotin agarchi xunuk,
Yomon xulqli xushnamodan tuzuk.
Eri sirka bersa, u halvo degay,
Na halvo yebon erga achchig'lagay.
Dil oromidir yaxshi bo'lsa xotin,
Yomon bo'lsa undan Xudo saqlasin.
Esa to'ti bir zog' bilan hamqafas,
Qafasdan qochish istagay har nafas.
Boshingni olib ketgil ovoravor,
Va yo bo'yning eg unga bechoravor.
Kovush tor esa kiymagan yaxshidir,
Urush bo'lsa uy, turmagan yaxshidir.
Yomon xotini bo'lsa uyda agar,
Hayitdek bo'lur ul kishiga safar.
Ul uy ichra yop shodlik eshigin,
Urush birla shovqin chiqarsa xotin.
Xotin bo'lsa nodon-u ham kiriyurak,
Xotinmas, boshingga balodan darak.
Xotinning yomoni og'ir bir azob,
Xotin yaxshisi yor-u olijanob.
Agar bo'lsa xotinga er muftalo,
Malomat qilib yurmagil Sa'diyo.
O'zing ham jafosini xo'b tortasan,
Quchog'ingga bir yo'l agar tortasan.

HIKOYAT

Birov xotini birla nosoz edi,
Kelib keksa donoga nolib dedi:

Yukim ko'p og'ir dushmanim dastidan,
Chunonki tegirmon toshin ostiman.
U dono dedikim: Kerakdir chidam,
Chidam bersa er bo'lmagay bo'yni xam.
Tegirmon toshisan-ku kirganda tun,
Tong otganda bo'lmaysan osti nechun?
Uzib gul bo'lgan esang shodumon,
Tikan dardini tortasan begumon.
Yesang bir daraxt mevasin muttasil,
Tikan sanchilib qolsa dod demagil.
Ko'cha sevgisi uyni barbod etar,
Uyingni xotin mehri obod etar.
Yumuq g'uncha bo'l, gul kabi kulmagil,
Senga ergashib qolgay, etsang hazil.
Ko'ngil bog'lama gulga, bekor erur,
Unga har sahar boshqa bulbul kelur.
U har bazm aro bo'lsa yongan chiroq,
Uning bo'lma parvonasi, qoch yiroq.
Sen aldanma hur deb uni hech qachon.
Yuzi hurga o'xshar, dili devsimon.
Ayog'ini o'psang-da, solmas nazar,
Pisand aylamas tuprog' o'lsang agar.
Sevib qolsang el nurididalarin,
Nisor et zar-u, aql-u hushing barin.
Desang bo'lmasin nuridiydam razil,
Ularga yomon ko'z bilan boqmagil.

* * *

O'tay yaxshi nom birla desang agar,
Sen o'g'lingga o'rgatgil ilm-u hunar.
Agar bo'lmasa aql-u fikri uning,
Nishon qolmagay sendan o'lgan kuning.
Ota-onasi erkalatsa nuqul,

Juda ko'p qiyinlikni ko'rgay o'g'ul.
Aql o'rgat-u, to'g'rilik, poklik,
Sevib erkalatma, qil idroklik.
Kichiklikda ta'limni majburiy qil,
Uni qo'rqit-u ham shirin so'zlagil.
Havaskor uchun balli-balli demoq,
Bo'lur domlaning do'qidan yaxshiroq.
Agar senda Qoruncha³⁵ ham bo'lsa zar,
O'z o'g'lingni qoldirmagil behunar.
Suyanma bu davlatgakim senda bor,
Ketar balki u bo'lmayin barqaror.
Bo'shab qolgay oltin, kumush hamyoni,
Bo'shalmas hunarmandning karmoni.
Na bilgung, falak gardishi aylanur,
G'ariblikka solganda sarson qilur?
Qo'lida hunar bo'lsa, bo'lmas gado,
Tilanmas u najot bilan el aro.
Murod topdi Sa'diy qayerni kezib,
Na daryo kezib topdi, na kon qazib.
Ulug'larga bosh egdi yoshlikdan ul.
Uni haq ulug'likka etdi qabul.
Kishikim itoat-la xizmat etar,
Sal o'tay unga el itoat etar.
Bo'lur el ichida u shogird xarob,
Agar chekmas ustoz qo'lida azob.
Ko'mak bergil o'g'lingga u tolmasin,
Kishilar qo'luga qarab qolmasin.
Har odamki farzand g'amin yemagay,
Birovlarning ilgida xor aylagay.
Yomon ustaga berma shogird etib,
Buzar u buzuq fe'lini o'rgatib.

³⁵ Qorun – afsonaviy boy.

O'g'il bo'lsa ulfat sayoqlar bilan,
 Umid uzsini u ota, bu o'g'lidan.
 O'g'il bo'lsa nodon-u ablah, sayoq,
 Otadan burun o'lgani yaxshiroq.

HIKOYAT

Birov ko'rdi bir surat o'bdon – go'zal,
 Uning ketdi aql-u hushi shul mahal.
 Ketib holidan bosdi ter onchunon,
 Edi xuddi gul uzra shabnamsimon.
 Kelib qoldi ot uzra Buqrot³⁶ hakim,
 Dedi, bunga ne bo'ldi, bechora kim?
 Birov dedikim bu kishi xo'p asil,
 Xatoga qadam qo'ymagan pok dil.
 Xaloyiq ichida siqilgan uchun,
 Yurar tog'-u sahro aro tun-u kun.
 Dilin aylamish sayd bir dilrabo,
 Oyog'i botibdir shu bolchiq aro.
 Qulog'iga eldan yetar ta'na, gap,
 Bu yig'lab degay ta'nachilarga, xap –
 Sen ayb etmagil yig'lasam doimo,
 Sababsiz emas nolishim mutlaqo.
 Mening ko'nglim olgan u surat emas,
 Shu suratni chizgan, olur har nafas.
 Bu so'zni eshitdi u mardona chol,
 Yetuk fikrli olim-u barkamol,
 Dedi garchi bu yaxshi ovozadir,
 Dema hammaning fikri ham tozadir.
 Go'zal usta chizmish ekan xo'p go'zal,
 Beribdir dilin unga ko'rgan mahal,

³⁶ Buqrot – qadim yunon olimlaridan. Bizning eramizdan 460 yil burun tug'ilib, 80 yoki 100 yil umr ko'rgan Gippokrat.

Nega yangi go'dakka dil bermadi,
Kichik-katta san'atda farq bormidi?
Haqiqat ko'zin oldida doimo,
Tuya birla tengdir go'zal dilrabo,
Kitobimdagi hamma xatlar niqob,
Tutibdir bu xatdan go'zallar hijob.
Qaro harflar ostida bir mani bor,
Bulut ichra oy-u niqob ichra yor.
Bu Sa'diy hayotiga sig'mas malol,
Turar parda orqasida ko'p jamol.
Mening so'zlarim majlis aro erur,
Bir o'tdir sochar nur-u ham kuydirur.
Ne g'am gar g'animler kuyar har mahal,
Ular fors o'tida isitma kasal.

* * *

Jahonda kechib g'orda joy topsa ham,
Butun el yuziga eshik yopsa ham,
Qutulmas kishi ayb izlovchidan,
Tuzukmi-buzuqmi yoshingan bilan.
Bo'lur kuch bilan to'ssa daryo yo'lin,
To'sish mumkin ermas chaqimchi tilin.
Va yo tulkilik, xoh sherlik bilan,
Qutulmaysan aslo ular dastidan.
Agar kirsa xilvat aro har kishi,
Uning bo'lmasa kimsa birlan ishi.
Malomat qilurlarki aylab riyo,
Qochar xalqdan dev kabi doimo.
Agar bo'lsa xushsuhbat-u pokdil,
Demaslar bu pokiza, yoki asil.
Qiyin kunga qolsa biror kambag'al,
Degaylar: bu badbaxt erur har mahal.
Kuyib yig'lasa bir g'arib-u gado,

Degaylar: Bu qashshoq, bu baxti qaro.
Kelib qolsa bir boy va yo podshoh,
Degaylar: Buni bizga berdi Xudo.
Bu manmanlig-u kibr tokay bo'lur,
Bu shodlikni orqosidan g'am kelur.
Biror kambag'alga kelarkan agar,
Sharaf omad-u, baxt-u, tole, zafar.
Adovatli tish qayrashurlar hadeb-
Ki, dunyo boqar past-u nomardga deb.
Ishing o'ng keliboq yurishsa agar,
Haris yoki dunyoparast deydilar.
Qo'l urmas esang ishga himmat qilib,
Tekinxo'r deyishgay malomat qilib,
Bu ezma degaylar gapirsang seni,
Bu surat degaylar jim ersang seni.
Demaslar chidamligini: Bu mard ekan,
Degaylar boshin egdi qo'rquv bilan.
Agar bo'lsa boshida mardonalik,
Qocharlar, debon bu ne devonalik.
Agar kam yesa, ta'na etib deydilar:
"Bo'laklar uning molini yeydilar".
Agar ul topib yesa yaxshi taom,
Qorin bandasi bo'ldi derlar mudom.
Qilib balki ortiqcha ziynatdan or,
Kiyib yursa oddiy libos moldor,
O'zidan ayar pulni, badbaxt debon.
Qilurlar unga tilni xanjarsimon,
Uyini agar rang-barang naqsh etar,
Taniga agar toza shohi kiyar,
G'arazgo'lari ta'n etib har kuni,
Yasangay xotinlarcha derlar uni.
Safar qilmasa gar dili pok er,
Safar qilguchi oni nomard der,
Degaykim xotin oldidan chiqmagay,

O'zin aqlini to hanuz yig'magay,
Jahongashtaning ham shilib terisin,
Degaylar u sarson-u badbaxt lain,
Uning bo'lsa baxtdan nasibi agar,
U bo'lmas edi darbadar deydilar.
Xotinsiz yigitni g'ajib birtalay,
Degaylar gunohiga yer titragay.
Xotin olsa, derlarki, nafsi uchun,
Eshakdek botib qoldi loyga bu kun.
G'ajirlar ko'rimsizni ham har nafas,
Go'zallarni qanday ular chaynamas.
Agar chiqsa jahling biror on seni,
Degaylar: bu johil, parishon seni.
Birov birla qilsang murosa agar,
Buning g'ayrati asli yo'q deydilar.
Degaylar: Saxiyga nasihat qilib,
Puling qolmagay, sarf qilgil bilib.
Qanoat bila yursa, qo'ysa qadam,
Malomatda qolgay u bechora ham,
Degaylar: U nokas otadek o'lar,
Ketar qayg'u tortib, bu dunyo qolar.
Kishidan kishi hech qutulmas ekan,
Asir o'z ilojin topar sabrdan.

HIKOYAT

Bir oqil hunarmand yigit bor edi,
Juda notiq-u, mard-u hushyor edi.
Xudojo'y-u, pokizadil, xushqiliq,
Qaro mo'ylabi – husnixatdan silliq.
Lug'atdon, bilimdon-u ilmi yetuk,
Deyolmasdi "shin" harfin ammo tuzuk.
Bir oqil kishiga dedim bir kuni,
Tishi yo'qmi oldin qatorda uni?

Mening bu so'zimdanda qizardi shu on,
 Dedi: Bu kabi so'zni aytmoq yomon.
 Ko'zingni yumib birtalay fazlidan,
 Ko'rib birgina aybini aytasan.

* * *

Yetuk aql-u fikr egasi – nuktadon,
 Toyib qolsa o'z yo'lidan nogahon,
 Kichik bir gunoh birla berma jazo,
 Ulug'lar degaylarki, xuzmosafo³⁷.
 Tikan gul bila birga, ey pokdil,
 Tikan bog'lama, balki gul bog'lagil.
 Agar izlashing ayb erur, ey yetuk,
 Ko'rarsanmi tovu oyog'i nechuk?
 Diling toza tut bosmasin gard-u chang,
 Ne ko'rsatgay, oynani bossa zang?
 Birov aybini pesh qilib yurmagil,
 U ham pesh qilur senga, aybingni bil.
 Gunohkorni muncha urarsan, gapir,
 Qora, o'z gunohing oz ermas axir.
 Yomonlikni sevmas esang, qilmagil,
 Keyin qo'shniga yaxshi yurgil degil.
 Yomonmanmi yo yaxshimi – o'z ishim,
 Seni bosmagay hech qachon tashvishim.
 Yomon ko'z bilan kir yuraklar hamon,
 Boqar Sa'diy she'riga dushmansimon.
 Go'zal ma'nilarga nazar solmagay,
 Biroz topsa aybin hujum aylagay.
 U mag'rurda illat shudirkim, faqat,
 Haqiqat ko'zin undan o'ydi hasad.
 Hama ko'z-u qosh ham go'zal demagil,
 Po'chog'in chaqib pista mag'zin yegil.

³⁷ Xuzmosafo – har narsaki, sof beg'ubor bo'lsa qabul qil. Har narsaki, g'uborli, zang hosgan bo'lsa, unga qarama.

Sakkizinchi bob

SHUKR VA OMONLIK HAQIDA

Na til bor edi-yu na go'dak eding,
Ona qornida keldi rizqing, yeding.
Kesilgach sening kindiging, ey shirin,
Qo'ling tutdi mahkam ona ko'kragin.
O'shal ikki ko'krakki senga yoqar,
Seni qondirishga bulog'dek oqar.
Quchog'i yoqimli Behisht onaning,
Sut oqqan ariq unda jonkuyar qomati,
Bola – mevadir, umrning lazzati.
Dema dilda bo'lmaydi ko'kraktomir,
Qara oq sutiga, yurak qonidir.

HIKOYAT

Ona so'ziga kirmadi bir yigit,
Bu kuygan ona qalbini sen eshit.
Olib keldi beshikni dilda alam,
Emizdim, kichiklikda yig'latmadim,
Seni deb butun tunlar uyg'oq edim.
Imirg'a eding, tebratardim sani,
Yuzingdan quvolmas eding pashshani.
Seni pashsha yengar edi ul zamon,
Bu kun sen zabardast, yetuk pahlavon.
Go'r ichra kelur sanga qayta u hol,
Taning qurt yegay, senda qolmas majol.
Bu kun ko'rga o'xsharsan-u, o'rgilay,
Yo'lida chuqur bo'lsa ko'r bilmagay.
Shukr aylagilkim ko'zingdir ochiq,
Shukr etmasang ikki ko'zing yumiq.

Agar tosh bilan yovni yancholmasang,
 Bolam, loaqal do'st bilan qilma jang.
 Tuz oqlovchi oqil ne ish aylagay?
 Shukr mixida rizqin boylagay.

HIKOYAT

Yiqitdi cho'chib oti shahzodani,
 Taniga botib ketdi bo'yni ani.
 Tan-u bo'yni bir bo'ldi fildek shu dam,
 Tan aylanmay, aylanmagay kalla ham.
 Tabiblar turar erdi hayratda jim,
 Faqat shunda yunonlik dono hakim,
 Tomirlarni ishqab, boshin tikladi,
 Yo'q ersa u go'rga tiqilgay edi.
 Eshitdi unutmish uning xizmatin,
 Gapirmas emish hech uning qiymatin.
 Shah oldiga keldi yana bir mahal,
 U pastkash nazar solmadi loaqal.
 Uyaldi u dono-yu egdi boshin,
 Eshitdim o'zicha der erdi sekin:
 "Burab bo'ynin ul kun iloj qilmasam,
 Bu kun yuz o'girmasdi mendan bu ham".
 Qulidan yubordi u bir doruni.
 Solib o'tga hidlash kerak deb uni.
 Shoh oldiga yetkazdi qul ham shu on,
 Uni aytganin qildi shoh shul zamon.
 U dam shohni chuchkurtdi hidli tutun,
 Taniga yana botdi bosh-u bo'yin.
 Hakimga uzr aytgali ul kuni,
 Ko'p axtardilar topmadilar uni.
 Kishi yaxshi kun qadrini bilmagay,
 Yomon kun agar boshiga kelmagay,

Sovuq yilda qishlash g'aribga og'ir,
Badavlat kishi qayda sezgay axir.
Agar yo'lda chaqqonsan-u dovyurak.
Shukr qil, yurolmasga bergil ko'mak,
Qarilarga yoshlar ko'mak aylasin,
G'ariblarni davlatlilar qo'llasin.
Suv qadrini, sen kemachidan ko'ra,
Quruq cho'ldagi tashnalardan so'ra.
Kishi dard chekib to kasal bo'lmagay,
Tani sog'lik qadrini bilmagay.
Qorong'u kecha ko'p uzaygan bilan,
Na bilsin uyida qotib uxlagan.
Isitma azobida o'tkarsa tun,
Shu odam bilurkim tun ermish uzun.
Xo'ja endi turdi, chalingach dovul,
Na bilgayki qanday tun o'tkazdi qul.

HIKOYAT

Ko'rib qoldi Tug'rul³⁸ chiqib bir tuni,
Saroy soqchisi – posbon hinduni.
Sovuq, izg'irinda tani qaltirar,
Uning ustiga qor-u yomg'ir yog'ar.
Achindi dili, bo'ldi u mehribon,
Dedi po'stinimni yuborgum shu on.
Kutib tur, yo'lakka tomon ko'z solib,
Qulum keltirur senga po'stin olib.
Shamol turdi qattiq shu damda chunon,
Qochib ketdi Tug'rul saroyi tomon.
Saroyda kanizi bor erdi go'zal,
Sevar erdi, ko'rdi uni shul mahal.

³⁸ Tug'rul – saljuqiy podsholardan biri.

Chiroyi uni maftun etdi chunon,
 Esidan chiqib qoldi u posbon.
 Qarovul eshitgandi po'stin so'zin,
 Biroq ko'rmadi po'stinning o'zin.
 Bas emasmidi u sovuq shiddati,
 Falakdan yetishdi kutish kulfati.
 Yotar, shohni ko'rgilki g'aflat olib,
 Qorovul der erdi nog'ora cholib:
 Tuning sengadir aysh-u ishrat uchun,
 Na bilding, na holda o'tar bizni tun.
 Yemas cho'lda qolgan g'amin karvon,
 O'zi manzilida quribdir qozon.
 Qoyiqchi kutib tur ko'p etma shitob,
 U bechoralar botdi – holi xarob.
 Shoshilmangiz ildam yigitlar, qarang,
 Qatorda qarilar kelurlar arang.
 Tagingda sening tulporing bor, uchar,
 Yayov holi ne kechdi, sen – bexabar.
 Ularkim yotar taxtida bohuzur.
 Qachon qorni ochlarning holin bilur.

HIKOYAT

Bir odamni mirshab qo'lin bog'ladi,
 Bu holat dilin tun bo'yi dog'ladi.
 Yetushdi qulog'iga mungli sado,
 Qilur kimsa yo'qlikda nola-navo,
 Qo'li bog'li o'g'ri eshitgach buni,
 Dedi: Nola tokay, bor ol uyquni.
 Xudoga shukr qilg'il, ey kambag'al,
 Qo'ling bog'lamabdir-ku mirshab dag'al.
 Fig'on etma bechoralikdan sira,
 O'zingdan ham ojiz kishi bor, qara.

HIKOYAT

Bilar erdi bir mulla xo'p pok o'zin,
 Ko'rib yo'lda badmastni, yumdi ko'zin.
 O'tib kibr ila, boqmadi loaqal,
 Yigit turdi, unga dedi shul mahal:
 Shukr qil, hamesha bu ne'matga san,
 Bo'lib qolma mahrum g'ururing bilan.
 Birov bandi bo'lsa sira kulmagil,
 O'zing ham mabodo asir bo'lmagil.
 Buni kim bilur, ertaga sen ichib –
 Ko'chada yotursanmi mendek uchib.
 Senga toq-u masjid bo'libdir makon.
 Birov butparast bo'lsa, dema yomon.

HIKOYAT

Go'zal but qadim butlaridan ajib,
 Buni Sumanot³⁹ ichra ko'rdim kirib.
 Chizilmish, uning surati onchunon,
 Chizilmas, chizolmas kishi hech qachon.
 Kelur har tarafdin to'lib karvon,
 U jonsiz jamolini ko'rsak debon.
 Bu butdan Xito-yu Chigil shohlari,
 Vafojo' edi Sa'diy yanglig' bari.
 Shirin so'zlilar har tarafdin kelur,
 U tilsizning oldida nola qilur.
 Toliqtirdi fikrimni bu mojaro-
 Ki, jonsizni jonli nechun der Xudo.
 Bir otashparast men bilan bor edi.
 Shirinso'z-u, hamhujra-yu yor edi.

³⁹Sumanot – Hindistonning Gujarat vileyatidagi butxona.

Muloyim so'z ila dedim: Menga ayt,
 Taajjubda qoldim bu joyda shu payt.
 Nechun ushbu haykalni derlar xudo,
 Zalolat chahiga bo'lib muftalo?
 Yurolmas oyog'i, qo'li ushlolmas,
 Yiqitsang turolmas, lolmas nafas.
 Ko'zini ko'rarsanki bir kahrabo,
 Vafo ko'zlamoq, ko'zi toshdan xato.
 So'zimdanda u do'st menga dushman bo'lib,
 Yonar erdi o'tdek g'azabga to'lib.
 Yig'ib keldi mug'larni-yu⁴⁰ pirlarin,
 Edi men uchun katta xavfli yig'in.
 Hujum etdi bir qancha pozandxon,
 Suyakni talashib bo'lib itsimon.
 Ular nazdida, egri yo'l to'g'ridek,
 Ko'rinmish bu haq to'g'ri yo'l egridek.
 Kishi garchi xo'b pok-u oqil erur,
 U ablahlar oldida johil erur.
 Ilojim yo'q erdi, qolib notavon,
 Murosa kerak bo'ldi menga shu on.
 Agar senga johil adovat qilur,
 Unga taslim o'lmoq muvofiq kelur.
 Ularning ulug'rog'ini maqtadim,
 Sen Asasto-vu zandxonga rahbar dedim.
 Buning naqshi yoqqan juda menga ham,
 Chiroyli, go'zal bo'ylidir bu sanam.
 Badiiy erur surati begumon,
 Biroq menga mazmuni ermas ayon.
 Yo'lovchiman-u, tezda qilgum safar,
 Erurman yomon-yaxshidan bexabar.
 Bilurman, bu shohmotda farzin o'zing,

⁴⁰ Mug' – zardo'shtiylar, "Zand" – mazdoparastlarning kitobi

Bu yurt shohigadir nasihat so'zing.
 Yo'qotgay yo'lin taqlid etgan kishi,
 Bilib yurgan odamning o'ngdir ishi.
 Bu suratni mazmunidan ber darak,
 Tushungach beray unga men ham yurak.
 Barahman⁴¹ bo'lib shod-u xurram shu on,
 Ishondi, dedi: Ey aziz nuktadon.
 Savoling haqiqat, so'zing mo'tabar,
 Dalil istagan – maqsadiga yetar.
 Shaharlar kezib, sen kabi beadam,
 Necha butni ko'rdimki jonsiz jasad.
 Va lekin bu har tong qilib bahramand
 Adolat qo'lini ko'targay baland.
 Tuna bu kecha xohlasang, ey aziz,
 Bu sirni ko'rarsan o'zing shubhasiz.
 Qolib u bilan tun bo'yi muntazir,
 Quduq ichra Bijan⁴² kabi men asir.
 Qiyomat kunidek uzun bo'ldi tun,
 Yuvuqsiz namoz o'qishardi butun.
 Gunoh qilgan ekanmi man muftalo,
 Dilimda azob-u tilimda duo.
 Chalindi nog'ora – o'qing deb namoz,
 Barahman o'lur deb chaqirdi xo'roz.
 Qaro to'nli tunning imomi shu choq,
 Qinidan sug'urdi qilich yarqiroq.
 Tushib tong chog'i so'xtaga ushbu dam,
 Jahonni o't oldi bo'lib subhidam.
 Degaysan bu holatda beixtiyor:
 "Kirib keldimi Zangborga⁴³ totor".
 Yuvuqsiz mo'g'ullar, yo'lin bilmagan,

⁴¹ Barahman – budda mazhabidagi ruhoniy.

⁴² Bijan – "Shobnonia" qahramoni.

⁴³ Zang(i)bor – Qadimiy Habashistonning markazi.

Chiqib keldi atrof-u, har ko'chadan.
Yig'ildi u butxonaga barcha er,
Tariq siqqudek qolmadi unda yer.
Men uyqusiz-u qayg'u-g'am birla band,
U but nogahon qo'l ko'tardi baland.
Ular nola-faryod ko'tardi chunon,
Toshib ketdi go'yoki daryo shu on.
Ketib hamma butxona ovloq edi,
Barahman kulib boqdi menga, dedi:
"Mana endi hech qolmadi maxfiy sir.
Xatosiz haqiqatning o'zi shudir".
U johilni bildimki qaysar ekan,
Mahol fikrini dilga mahkamlagan,
Haqiqatni aytolmadim shul zamon,
Kerak haqni botildan etmoq nihon.
Zabardast kishi yovga bo'lsa asir,
O'zin saqlamas ersa, dema daler.
Qilib hiyla, shul dam chunon yig'ladim,
Pushaymonman aytgan so'zimga dedim.
Yig'imni ko'rib mayl etib qoldilar,
Tegirmon toshi suv bilan aylanar.
Chopib keldilar hamma hurmat qilib,
Qo'lim tutdilar hamma izzat qilib.
Suyak taxti ustidagi but tomon,
Borib ayladim arz-u uzrim bayon.
U but ilgin o'pdim, qilib ehtirom,
But-u butparastlarga la'nat mudom.
Bo'lib necha kun butparastlarcha man,
Ular nazdida, go'iyobarahman.
Ishonchli kishi bo'ldim asta-sekin,
Bo'lib shod-u xurram men undan keyin.
Solib tanba bir kecha butxonaga,
Chiyondek yugurdim man ul xonaga.

Borib taxtni sinchikladim onchunon,
 Ko'zim tushdi bir pardaga nogahon.
 Birov parda ortida turgan ekan,
 Qo'lga bir ipning uchin ushlagan.
 Tamoman ayon bo'ldi menga bu sir,
 Dovud⁴⁴ ilgida mum bo'ldi temir.
 Mug' ipning uchin asta tortgan hamon,
 Ko'targay ekan but qo'lin shul zamon.
 Barahman uyaldi, yuzimdan shu dam,
 Uyalgay ochilganda sir hamma ham.
 U qochdi-yu, quvdim yetib unga man,
 Yiqitdim quduq ichra boshi bilan.
 Bilurman tirik qolsa, bo'lsa xalos,
 Barahman chiqib mandan olgay qasos.
 Mani o'ldirib aylagay tor-u mor,
 Sirim bo'lmasin elga deb oshkor.
 Buzuqvoshni tep, qo'lga tushgan hamon,
 Jazosini bermoq kerak beomon.
 Agarda tirik qoldirarsan uni,
 Seni begumon o'ldirar bir kuni.
 Agar senga qullarcha xizmat qilur,
 Topib vaqtin, albatta boshing olur.
 Yomon ketidan tushmagil, avvalo,
 Tushibsanmi, mahv et uni mutlaqo.
 Boshin tosh bilan yanchdim shul nafas,
 Bu haqda o'lik hech qachon so'zlamas.
 Tushundimki, g'avg'o zo'raygay shu choq,
 Uni qoldirib tunda qochdim uzoq.
 Qamishzor aro o't qo'yarsan agar,
 Juda ehtiyot bo'l, chiqar sherlar.
 G'anim bo'lsa sendan ko'ra ustaroq,

⁴⁴ Dovud payg'ambar. Uning qo'lida temir mumdek erir ekan.

O'q otma unga, yo otib, qoch yiroq.
 Sen o'ldirma af'i⁴⁵ ilon bolasin,
 Gar o'ldirsang ul uyda bo'lma keyin.
 Arilar inin qo'zg'asang, qoch shu on,
 Yaqinroqda turma, u bergay ziyon.
 Bu Sa'diy so'zi ichra eng yaxshiroq,
 Devor ostini kavlasang, qoch yiroq!
 O'shandan keyin Hindga qildim safar,
 U yerdan Yamanga, Hijozga qadar.
 Yutardim zahar bir necha oy-u kun,
 Shirin bo'ldi komim faqat ushbu kun.
 Buning shukri bo'lmas ado hech dam,
 Boshim xizmatida oyoq bo'lsa ham.
 U bandlar yechildi-yu, topdim najot,
 Mening-chun o'git bo'ldi, to men hayot.

To'qqizinchi bob

TAVBA HAQIDA

Yetib qoldi yetmishga umring bu kun,
 Sen uyquda, umrni sovurding butun.
 Gar ellik diramdan kamdir besh diram
 Diling tirnagay besh qo'li birla g'am.
 Bekor o'tdi ellik yil umring qani,
 G'animat bu besh kun senga qolgani.
 Tili bo'lsa edi o'likda agar,
 Der edi qilib dod-u faryodlar:
 Umr o'tdi bizlarda g'aflat bilan,
 Qo'lingdan bu fursatni boy berma san.

⁴⁵ Af'i – zaharli.

HIKOYAT

Yigitlik, ajab, shodlik payt ekan,
 Kechin bazm qurdik yigitlar bilan.
 Qilib yalla, yuzlar ochiq gul kabi,
 Edik hammamiz sho'x bulbul kabi.
 Nariroqda bir chol o'tirgan edi,
 Sochi keksalikdan oqargan edi.
 Yumilgan edi og'zi funduq⁴⁶ kabi,
 Emas biz kabi pista yanglig' labi.
 Borib bir yigit dedi: Ey otajon,
 Nechun g'am chekib o'tiribsan bu on?
 Boshingni ko'tar qayg'u-g'amdan biroz,
 Yigitlar bilan o'tirib dilni yoz.
 Ko'tardi boshini shu on puxta chol,
 Javobiga boq, ma'nili, barkamol:
 "Chamanda agar tong nasimi esar,
 Nihollarni xo'p yashnatar, o'stirar.
 Ko'kat chog'ida yashnagay har boshog,
 U sarg'aysa, singay egilgandayoq,
 Bahorda ko'kargay daraxt ulg'ayib.
 To'kar bargini kuzda u sarg'ayib.
 Yarashmaydi yoshlar-la men o'ynasam,
 Yuzim keksalik tongidir o'ylasam.
 Bugun sizgadir bazmning navbati,
 O'tib ketdi bizdan huzur fursati.
 Qarilik g'ubori boshimda, shu bas,
 Yigitlarcha yurmoqni qilmam havas.
 Sochim zog'ini qor bosib bu kun,
 Uyat, bog'da bulbul bo'lish, men uchun.
 Qilur jilva tovus go'zallik bilan,

Ne kelgay bu parrexta shunqordan.
 Hayot g'allasini o'rish bizniki,
 Hayot ichra yayrab o'sish sizniki.
 Gulistonimiz bo'ldi so'lg'in nuqul,
 Kim undan terolgay edi endi gul.
 Asoga suyandim bolam men bu kun,
 Hayotga ishonmoq xato men uchun.
 Bo'libdir qizil gulyuzim za'faron,
 Quyosh sarg'ayarkan botar shu zamon.
 Oyoq birla yurmoq yigitlar ishi,
 Asoga suyangusi keksa kishi.
 Go'dak men yigit desa ham ayb emas,
 Qariga uyat yoshlik etsa havas.
 Yigitda oqarguncha soch-u soqol,
 Gunohin olib go'rga yetgusi chol".

HIKOYAT

Tabib oldiga keldi bir xasta chol,
 O'larman debon yig'ladi bema'jol.
 Tabibga dedi: Tomirim ushlagil,
 Oyoqda mador yo'q, ilojin degil.
 Bu og'ir jasad shunga o'xshaydikim,
 Degaysanki loyga botibdir tanim.
 Tabib dedi: "Olamdan etgil safar,
 Oyog'ing qiyomatda loydan chiqar.
 Yigitlik qarilikda kelmas sira,
 Oqib ketsa suv qayta kelmas sira.
 Shoshilgan esang ham yigitlikda san,
 Qarilikda ish qil, es-u hush bilan.
 Hayot davri oshganda qirqdan nari,
 Urinmaki girdobga cho'kdi bari.

Havasni boshingdan chiqargil tamom,
 Havas payti o'tdi, tamom, vassalom.
 Qaro shomim oqliqqa qo'ygach qadam,
 Qocha boshladi shodligim dam-badam.
 Nechuk sabza birla ochilsin dimoq?
 Unar sabza qabrimda ertagayoq.
 G'urur birla sayr-u tomosha qilib,
 Bosib qanchalar qabr in o'tdik yelib.
 Keyin kelguchi naslimiz ham shu xil,
 O'tarlar bosib qabrimiz muttasil.
 Yuz afsus, o'tib ketdi yoshlik zamon,
 Umr o'tdi behudaga, ming fig'on!
 Ming afsuski, shunday ajoyib hayot,
 Yashindek o'tib ketdi tez, besabot.
 Dedi usta shogirdiga yaxshi so'z,
 Umr o'tdi bir ish qilolmay hanuz.
 Ming afsus, aziz umr o'tdi shu xil,
 Bu qolgan nafas ham o'tar, xuddi yel.
 Saodat uyida kishi bor agar,
 Bu Sa'diy so'zin bitta harfi yetar.

* * *

Kuching bor-u, maydon agar bo'lsa keng,
 Bu maydonda hunar qil mardlarga teng.
 Falak oldi davrimnikim, har kuni,
 Edi laylatulqadring bir tuni.
 U kunlar g'animat ekan, bilmadim,
 Bilindi-yu, ammo yo'qotgan edim.
 Ot ustidasan, bor, ishing bo'lmasin,
 Yuk ostida keksa eshak naylasin.
 Piyola sinib, unga tushsa qadoq,
 Uning narxi tushgay o'shal ondayoq,
 Tushib yerga sindi qo'lingdan saning,
 Qadoqdan bo'lak yo'q iloji aning.

Kim aytib edi, daryoga tashlagil,
 O'zing tashlading, o'z ilojingni qil.
 O'zolmas esang ham yugur poygada,
 Umid uzma, chop garchi sen orqada.

HIKOYAT

Edim Fayd⁴⁷ cho'lida karvon bilan,
 Oyog'imga bo'lgandi uyqu kishan.
 Tuyachi, meni qahr ilan tur debon,
 Tuya bo'ydasi birla urdi shu on.
 Dedi: Jon kerak bo'lsa, tur, menga boq,
 Sen uyg'onmading chalsa ham qo'ng'iroq.
 Shirin uyqu sendek kelur menga ham,
 Va lekin uzoq cho'lga qo'ydik qadam.
 Bu shovqinda uyg'onmas ersang, gapir,
 Qachon manzilingga yetarsan, axir?
 Dovulni eshitdingmi, bilkim shu on,
 Yetib qoldi manzilga ilk karvon.
 Kishi yo'lda yotsa, ketib hamsafar,
 Bu turguncha qolmas ulardan asar.
 Yigitlik yuzini bosibdir ajin,
 Oqardi soching uyqudan tur, achin.
 Hayotdan umid uzdim ul kundayoq,
 Soqolim qarosiga tushganda oq,
 Umiding agar ersa xirmon qilish,
 Ekinni qil o'z vaqtida parvarish.
 Belingdan-ku suv oshdi, ko'zingni och,
 Agar boshdan oshsa topilmas iloj.
 Malomat bilan qilma umringni hayf,
 Shu fursat g'animatdir, "Al-vaqtu – sayf".⁴⁸

⁴⁷ Fayd – Makka yo'lidagi cho'l

⁴⁸ Bu arabcha maqolning ma'nosi: Umr – o'tkir qilich. Ya'ni umr, o'tkir qilich kabi tez o'tadi demakdir.

* * *

O'tirgan eding boshqalar o'rniga,
Birov ham o'tirgay sening o'rningga.
Kecha o'tdi-yu erta ma'lum emas,
Hisob et shu kunni – g'animat nafas.

HIKOYAT

Vafot etdi Jamshedning bir xotini,
Ipakka o'rab qo'ydi qurtdek uni.
Mozoriga keldi o'tib qancha kun,
Uning motami birla yig'lash uchun.
Ko'rarkim chiribdir u shohi kafan,
O'zicha dedi – oxiri shul ekan,
Buni qurtdan olgan edim zo'rlab,
Lahad qurtlari qayta olmish yalab.
Bu bog' sarvi qancha baland bo'lsa ham,
Boshini ajal yeli etgusi xam.
Topar voya o'ttiz yil ichra nihol,
Yemirgusi bir zumda qattiq shamol.
Jigarni kabob etdi bu ikki bayt,
Rubobchi o'qirdi esimda u payt:
Ming afsuski bizsiz kelur ko'p bahor,
Ochilgay kulib, yashnagay lolazor.
Kelur fasllar qancha yillar, esiz,
U vaqtlarda biz g'isht-u tuproqmiz.

HIKOYAT

Topib oldi bir tillo g'isht bir kishi,
Hamisha xudojo'ylik erdi ishi.
To'sib aqlini qildi tillo garang,
Bu savdo bilan qalbini bosdi zang.

Butun tun bo'yi o'zicha der edi,
Tuganmas umr bo'yicha der edi.
Yalinmoq, tilanmoq bilan qomatim,
Birovga egilmas, ketib hurmatim.
Solay osti marmar ajoyib bino,
To'sin, vassa, shamshod-u ud hokazo.
Solay bir go'zal hujra do'stlarga xos,
Ochay bog'dan eshik, yozay soz palos.
Zerikdim bu yirtiq-yamoq dastidan,
O'choq tagida yondi-ku jon-u tan.
Pishirsin taomlarni oshpaz kelib,
Qilay parvarish jonni, rohat qilib,
Juda qiynadi jonni qattiq namat.
Yotay parqu, shohida endi faqat.
Ketib aqli bo'ldi o'zi telbatob,
Boshin mag'zi hirs panjasida xarob.
Chiqib ketdi sahroga mag'rurlanib,
Na turdi, na o'ltirdi u aylanib.
Birov go'r o'yib loy qilardi shu kun,
Bu go'r loyidan g'isht quymoq uchun.
Chuqur o'yga botdi o'shal damda chol,
Dedi nafsiga ko'rgil-u ibrat ol.
U g'ishtga diling berding, ey bexabar,
Seni loy qilib bir kuni g'isht qo'yar.
Tama' og'zi ochiq erur doimo,
Yumilmaydi bir luqmadan mutlaqo.
Kech, ey himmati past bu g'isht bilan.
To'solg'ungmi daryoni bir g'isht bilan.
Pul-u mol yig'ishni qilursan xayol,
Etib umr sarmoyasin poymol.
G'urur sangi aqling ko'zini to'sar,
Kibr o'ti umr xirmoniga tushar.
G'urur surmasidan pok etgil ko'zing,
Yotib go'r aro surma bo'lgung o'zing.

HIKOYAT

Urushgandi ikki yigit xuddi yov,
Takabburda sherdek edi har ikkov.
Qochardi ular bir-biridan chunon,
Ular ko'ziga tor edi keng jahon.
Ajali keltirib bittasiga zavol,
Olib ketdi, ayshin etib poymol,
Bo'lib boshqasi shod, u o'lgan uchun,
Mozoriga bordi o'tib necha kun.
Go'rin ustini ko'rdikim loyshuvoq
Edi joyi avvalda zarrin ravoq.
Yurib keldi boshiga xursand chunon,
Der erdi kulib o'zicha shodumon.
Bu qanday sevinchli u odam uchun,
O'lib dushmani, yori hamdam bu kun.
O'lib dushmani, u qolib bir nafas –
Keyin o'lsa, yig'lash kerak ham emas.
Dilida adovat to'la kuch bilan,
Ochib go'rni ko'rdi, chiribdir kafan.
Boshida toj o'rnida tuproq yotar,
Ko'zida nur o'rnida tuproq yotar.
Lahad xuddi zindon, u bandasimon,
Yer erdi qumursqa tanin beomon.
Falak aylamish oy yuzini hilol,
Tanin qiltiriqdek qilib bemajol.
U kuchli qo'lin, kaft-u barmoqlarin –
O'lim ajratibdir bo'g'indan-bo'g'in.
Juda rahmi keldi, dedi oh-u voy,
Ko'zin yoshidan qildi ul go'rni loy.
Pushaymon bo'lib qilmishidan shu on,
O'zi toshga yozdirdi shunday debon:
Birov margidan bo'lmagil shodumon,

Seni ham tirik qo'ymagay bu jahon.
 Bu bosh oxiri bo'lg'usidir fano,
 Degaysan ko'zi yo'q edi mutlaqo.
 Chopardim baland tepani bir zamon,
 Qulog'imga yetdi bu oh-u fig'on:
 Hushing birla teshangni ohista ur,
 Yuz-u, ko'z-u, bosh-u, quloq shundadur.
 U kun shoh edim, mulkim erdi jahon,
 Qaro yerga tengman, qara, bu zamon.

HIKOYAT

Mening bir kecha qasdim erdi safar,
 Turib katta karvon-la yurdim sahar.
 Shamol turdi, qo'rqinchli o'ynar quyun,
 Qorong'u edi ko'zga olam butun.
 Yo'l ustida bir qiz ota ko'zidan,
 Changin artar edi ro'moli bilan.
 Dedi otasi: Ey qizim, jonginam,
 Meni xo'p sevarsan-da, chaqqonginam!
 Bu ko'zlarga tuproq to'lur onchunon,
 Uni tozalab bo'lmagay hech qachon.
 G'arib qabrimizda shamollar esar,
 Bu tuprog'imiz har tomon tarqatar.
 Seni nafsing ul surguchi otsimon,
 Olib borgusi tez surib go'r tomon.
 Uzangidan olsa oyog'ing ajal,
 Jilovini tortish mahol ul mahal.

TANBEH

Jahon bir nafas, saqlagil har nafas,
 Yetuk oldida bir jahondir nafas.
 Jahon shohi Iskandari hukmron,

O'tarda o'zi, qoldirar-da jahon.
Bir olam beray bir nafas-chun dedi,
Bu maqsad sira mumkin ermas edi.
O'rib ekkanin ketdi har qaysi jon,
Faqat qoldi nom, yaxshidir, xoh yomon.
Bu bo'ston hamesha shu xil gul berur,
Mudom o'ltirib do'stlar gul terur.

HIKOYAT

Otam davri yodimdadir doimo,
Uni yorlaqab, rahmat etsin Xudo.
Olib berdi ul, yosh edim, men uchun
Bir oltin uzuk, lavh-u daftar u kun.
Birov bitta xurmo berib nogahon,
Uzukni olib qo'ydi mendan shu on.
Bola bilmagaykim uzuk na erur,
Berib bitta qand har kishi ham olur.
Go'daklarcha sen ham umr qiymatin
Bilolmay olarding, desa qand shirin.

HIKOYAT

Boqardi birov bo'rining bolasin,
Biroq ulg'ayib yordi o'z xojasin.
Yotib jon berish holatida edi,
Shirin so'zli bir kimsa shunday dedi:
Shu xil siylasang dushmaningni agar,
Bilib qo'yki, payt topsa qorning yorar.

HIKOYAT

Birov shohni ranjitdi, birdan uni
Dedi dushmaniga: sen o'ldir buni.

Qolib dushmanin ilgida u asir,
 O'zicha der erdi: netarman axir.
 O'zimdanda agar do'stni ranjitmasam,
 Ko'rardimmi, men, dushmanimdan sitam.
 Gar oqil esang, do'stdan kechmagil,
 O'shanda g'anim ko'z ocholmaydi, bil.
 Agar do'stini har kishi ranjitar,
 Uning dushmani balki po'stin shilar.
 Agar sen esang do'st bilan jon-u tan,
 G'anim yemrilur shox-u ildizi bilan.

HIKOYAT

Bir ablah o'zi el haqin yer edi,
 U har damda: shayton - lain, der edi.
 Ko'rib yo'lda shayton unga dedikim:
 Seningdek razil dunyoda ko'rmadim,
 Axir, dilda-ku ikkimiz do'st biz,
 Nega tig' ko'tarding menga, betamiz?!

HIKOYAT

Unutmasman aslo u yoshlikda man,
 Hayitga borib erdim otam bilan.
 Alanglab tomosha bilan men shu on,
 Otamdan adashdim, boqib har tomon.
 Biroq vahm-u dahshatda qildim tovush,
 Qulog'imni cho'zdi otam, kirdi hush.
 Dedi: Necha marta dedim-ku, axir
 Bo'shatma qo'lingni etakdan taqir.
 Bola yakka qolmasa hech yaxshidur,
 Ko'rmagan yo'lni topish mushkil erur.
 Yugurmoq kerak yaxshilar ortidan,

Topar bu saodatni chin istagan.
Razillar bilan bo'lmagil hamtovoq,
Yo'q ersa to'kilgusi obro' biroq.
Boshog ter yurib Sa'diydek tinmayin,
Yig'arsan butun ma'rifat xirmanin.

HIKOYAT

Birov g'amladi g'alla yoz fasliyoq,
Dilin qish g'amidan bo'shatdi shu choq.
Tamom g'allaga qo'ydi o't bir kecha,
U ablah yomon mast edi o'lguncha.
Qo'lida sira g'allasi yo'q uchun,
Boshog terjali chiqdi ikkinchi kun.
Uni ko'rdilar ko'chada darbadar,
Birov o'z o'g'liga derdi: Ey jigar,
Qaro kunga qolmay desang ushbu xil,
Bo'lib jinni, g'allangga o't qo'ymagil.
Yomon o'tsa umring agar, ey asov,
Qo'yibsan o'zing xirmaningga olov.
O'zin xirmanin kuydirib, avvalo,
Boshog axtarish, jinnilik mutlaqo.
Dili titragay dehqon o'ylanib,
Niholim mening meva bermasmi deb.
Urug' sochmayin xirman olmoq mahol,
Tama'li kishilar bo'lur xomxayol.
Nihol ekkan odam yegay mevasin,
Urug' sochgan odam terar donasin.

MUNDARIJA

Dahoga ehtirom. H.Homidiy.....	3
Kitobning yozilish sababi	11
Birinchi bob. Mamlakatni idora qilish tadbiri, odillik hamda to'g'ri fikrlash haqida	14
Ikkinchi bob. Ehsos haqida	59
Uchinchi bob. Ishq haqida.....	77
To'rtinchi bob. Kamtarlik haqida	83
Beshinchi bob. Rizolik haqida	93
Oltinchi bob. Qanoat haqida.....	99
Yettinchi bob. Tarbiyat haqida.....	105
Sakkizinchi bob. Shukr va omonlik haqida	123
To'qqizinchi bob. Tavba haqida.....	133

22.500 50 H.

Adabiy-badiiy nashr

SA'DIY

BO'STON

Pandnoma

<i>Muharrir</i>	Saidmurod XOLBEKOV
<i>Badiiy muharrir</i>	Bahriddin Bozorov
<i>Texnik muharrir</i>	Dilmurod JALILOV
<i>Sahifalovchi</i>	Madina ABDULLAYEVA
<i>Musahhih</i>	Nigora G'ANIYEVA

Nashriyot litsenziyasi AI № 315. 24.11.2017.
2019-yil 7-iyunda bosishga ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 $\frac{1}{32}$ Cambria garniturasida.
Ofset bosma. 4,5 bosma taboq. Nashr tabog'i 2,17.
Adadi 10000 nusxa. 139-raqamli buyurtma.
Bahosi shartnoma asosida.

YOSHLAR NASHRIYOT UYI.
Shayxontohur tumani, Navoiy ko'chasi, 11-uy.

«Print line group» XK da chop etildi.
«Yoshlar mathuoti» MCHJda muqovalandi.
100113. Toshkent, Chilonzor-8, Qatortul ko'chasi, 60.

www.book.uz
Onlayn kitob do'koni

ISBN 978-9943-5529-3-7

9 789943 552937